

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut

Gerda Ansi

KOROONAPANDEEMIA ESIMESTEL AASTATEL ETTEVÕETUD TEGEVUSTE
MÕJU LÄÄNE-VIRUMAA RAHVARAAMATUKOGUDE KASUTAJATE NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: Ilmar Vaaro

Tartu 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 COVID-19 PANDEEMIA LEVIK EESTIS, RAHVARAAMATUKOGUDE TEGEVUSED NING VASTAVAD UURINGUD.....	7
1.1 COVID-19 viiruse levik ja sellest põhjustatud muudatused Eesti ühiskonnas	7
1.1.1 Pandeemia teke ja viiruse levik	7
1.1.2 Esimene laine 26.02.2020–30.06.2020.....	8
1.1.3 Teine laine 01.09.2020–30.06.2021.....	10
1.1.4 Kolmas, neljas ja viies laine 1.07.2021–2.05.2023	12
1.2 Tegevused ja teenused Eesti rahvaraamatukogudes koroonapandeemia ajal	13
1.2.1 2020. aasta	14
1.2.2 2021. aasta	23
1.2.3 2022. aasta	28
1.3 Ülevaade varasematest uuringutest.....	30
2 METODOLOOGIA.....	35
3 INTERVJUUDE ANALÜÜS.....	39
3.1 Pandeemiaaegsed käitumismustrid	39
3.1.1 Kultuurilised harjumused.....	39
3.1.2 Raamatukogu rolli muutused lugeja jaoks.....	41
3.1.3 Pandeemia mõju pereelule	43
3.2 Raamatukogu kasutajate käitumismustrid ja nende muutumine.....	47
3.2.1 Muutused raamatukogu kasutamises	47
3.2.2 Muutused lugemiseelistuses	50
3.2.3 Muutused teistes tavateenustes ja nende tarbimises	50
3.2.4 Uuemad teenused ja nende tarbimine	53
3.2.5 Erinevate teavikukandjate kasutamine.....	54
3.2.6 Raamatukoguteenuste kättesaadavus ja kasutamine.....	56
3.3 Ootused raamatukogudele.....	64
4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	69
KOKKUVÕTE	74
KASUTATUD ALLIKAD	76
LISA 1. INTERVJUUKAVA	84

THE IMPACT OF THE ACTIVITIES TAKEN DURING THE FIRST YEARS OF THE
CORONA PANDEMIC ON THE EXAMPLES OF USERS OF PUBLIC LIBRARIES IN
LÄÄNE-VIRUMAA87

SISSEJUHATUS

2020. aastal levis üle maailma tervisekriis, mida põhjustas koroonaviirus. Kuna haigus oli väga nakkav ja tekitas tõsiseid haigusümptomeid ja surma, püüti sellesse nakatumist iga hinna eest vältida. Riigid rakendasid erimeetmeid ja piirasid elanikkonna vabadust harjumuspärastele tegevustele ja teenustele. Eestis kestis pandeemia 2023. aastani ja need paar aastat tekitasid ühiskonnas pingeid, stressi ja majanduslikku kahju. Keerulistes oludes kujunesid välja uued tegevused ja teenused, millest osa toimib ka tänapäeval.

Töö teemaks on koroonapandeemia esimestel aastatel ette võetud tegevuste mõju Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude kasutajate näitel. Pandeemia algusaastateks loetakse 2020–2022 aastaid, mil toimusid suuremad viirusepuhangud. Hiljem ei ole viirus kusagile kadunud ja levib endiselt, kuid ei ole enam nii märkimisväärne ega mõjuta ühiskonda. Selline teema osutus valituks, kuna töö autor töötab Lääne-Virumaal ühes rahvaraamatukogus ja pandeemia ajal oli kodune. Tekkis isiklik huvi, kas ja kuidas koroonapandeemia raamatukogusid mõjutas ning mil määral on selle aja mõjutusi tunda tänapäeval. Teema on aktuaalne, sest pandeemia esimestest karmimatest lainetest on möödunud juba veidi aega ning nüüd on paras uurida pandeemia tagajärgi. Seni on uuritud raamatukogude muutunud olusid, kuid uue lisaväärtuse annab neile raamatukogu kasutajate arvamus. Raamatukogud mängisid kriisi ajal olulist rolli elanike ja riigi vahelistes suhetes, samal ajal kui paljud teised asutused olid suletud. Inimesed jäid muredega üksi, aga abikäe osutasid raamatukogud.

Varasemalt on uuritud milliste tegevustega pidid raamatukoguhoidjad üle Eesti eriolukorra ajal 2020. aastal kokku puutuma ja kuidas muutus nende töökorraldus (Lepik, Vaaro 2021). Raamatukogu kasutajate seisukohast pole varem uuritud ja puudub ülevaade laiemast pandeemiajärgsest mõjust. Viirusperiood tõi valdkonna töösse ja kasutajate käitumisse muudatusi ning seetõttu on soov teada selle mõju kasutajatele.

Töö eesmärk on analüüsida koroonapandeemiast põhjustatud tegevuste mõju rahvaraamatukogude kasutajatele Lääne-Virumaa näitel. Selle täitmiseks püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Kuidas muutusid rahvaraamatukogude kasutajate käitumismustrid pandeemia ajal?
2. Kuidas suhtusid kasutajad rahvaraamatukogude pandeemia aegsetesse tegevustesse ja teenustesse?

3. Millised olid rahvaraamatukogude kasutajate ootused pandeemia ajal ning edaspidised kinnistunud tegevused?

Magistritöö teoreetilise osa koostamiseks on kasutatud erinevaid infoallikaid. Koroonapandeemia peatükis kasutati algallikana Vabariigi Valitsuse korraldusi Riigi Teatajast. Kehtestatud korraldusi ja piiranguid määrati aastate jooksul palju ja erinevatele piirkondadele, seega moodustab neist leitud info suure osa COVID-19 üldisest tutvustavast peatükist. Valitsuse kodulehel olevatest uudistest saadi lisaks korraldustele veel muud infot ja selgitusi.

Lisaks korraldustele leidis olulise koha töös ka info Terviseameti ja Irja Lutsari koostatud pandeemiajärgsest mahukast analüüsist „COVID-19 pandeemia kirjeldav analüüs ja õppetunnid“, mis valmis eelmisel aastal. See koosneb kahest osast, millest esimeses kirjeldatakse pandeemia kulgu, rakendatud meetmeid ning õppetunde Eestis ning teises osas pandeemia õppetunde juhtimise seisukohast. Siinkohal muutus oluliseks just esimene osa, kus anti hea ülevaade pandeemia tekkest ning viiest lainest. Materjal ilmestas hästi eelnimetatud allikatest saadud teavet.

Järgmises peatükis mis puudutab Eesti rahvaraamatukogusid pandeemia ajal, saadi peamine materjal Kultuuriministeeriumi kodulehel leiduvatest Eesti rahvaraamatukogude aastaaruannetest. Raamatukogud täidavad iga aasta alguses möödunud aasta kohta aruande, milles esitatakse nii statistilisi kui kirjeldavaid andmeid. Omavalitsuse siseselt koondatakse need ja saadetakse maakonnaraamatukogule, kes teeb omakorda koondi terve maakonna peale. Seetõttu oli hea tutvuda esmalt koondaruannetega ning seejärel otsida täpsemat teavet algallikast.

Raamatukogudes toimunut, uusi suundi ja probleeme kajastati ka ajakirjas „Raamatukogu“. Seda annavad välja Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (Ajakiri „Raamatukogu“ 2024). Antud töös kasutati ajakirja artikleid aastatest 2020–2022. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat on teine oluline väljaanne, kust oli võimalik leida raamatukogusid puudutavat infot.

Magistritöö jaguneb neljaks peatükiks. Esimeses antakse ülevaade COVID-19 pandeemia tekkest, levikust ja erinevatest nõuetest Eestis üldiselt lainete kaupa ning seejärel täpsemalt rahvaraamatukogudes aastate lõikes. Käsitletakse ka temaga seotud uuringuid. Teises peatükis on käsitletud uuringu läbiviimist ja põhjendatud kasutusele võetud meetodeid.

Kolmandas analüüsitakse intervjuudest saadud vastuseid teemade kaupa ning järeldusi tehakse neljandas peatükis. Töö lõpeb kokkuvõtte, kasutatud allikate ja lisadega.

1 COVID-19 PANDEEMIA LEVIK EESTIS, RAHVARAAMATUKOGUDE TEGEVUSED NING VASTAVAD UURINGUD

Peatükis antakse ülevaade pandeemia tekkest ja muutunud ühiskonnaoludest koos piirangute ja nõuetega. Seejärel tutvustatakse muutuvat olukorda Eesti rahvaraamatukogudes ning antakse ülevaade varasematest uuringutest, mis on võetud käesoleva töö aluseks või käsitlevad sarnast teemat.

1.1 COVID-19 viiruse levik ja sellest põhjustatud muudatused Eesti ühiskonnas

Peatükk annab ülevaate ülemaailmsest COVID-19 viiruse levikust ja selle takistamiseks läbi viidud muudatustest ning inimeste hakkama saamisest Eestis.

1.1.1 Pandeemia teke ja viiruse levik

Alates 2019. aasta detsembrist ilmus uudis Hiinas Wuhani linnas levivast viirushaigusest, mis tekitas ebatüüpilist kopsupõletikku ja hingamispuudulikkust. Tegemist oli SARS uue koroonaviirusega, mida hakati nimetama SARS-CoV-2 ja selle põhjustatud haiguseks nimetati COVID-19 (COrona VIRus Disease). Haigusele olid eriti vastuvõtlikud eakad ning eelnevate kaasuvate haigustega inimesed (Lutsar jt 2023). Professor Irja Lutsar on öelnud: „SARS-CoV-2 pandeemia oli suurim infektsioonhaiguste pandeemia, mida nüüdisaegsed põlvkonnad kogunud on“ (Lutsar jt 2023: 7). Riigid reageerisid pandeemiale erinevalt: suleti riigipiire, kehtestati piirangud inimestevahelistele kontaktidele, suleti meelelahutusasutused ja toitlustusettevõtted, inimesi suunati kodukontorisse, lapsi distantsõppele. Kuna pandeemia saabus ootamatult, ei olnud riikides ka piisavalt isikukaitsevahendeid varutud. Riikidevaheline kaubavahetus oli keeruline, isikukaitsevahenditele tekkisid tarneprobleemid (Lutsar jt 2023). Niisiis tuli kõigil kannatlikult oodata kuni need saabusid ja loota, et kuskilt omale viirust külge ei saada.

Eestis tuvastati esimene COVID-19 juhtum 26. veebruaril 2020. aastal. Ühiskonnas tekkis sellest aga Lutsari sõnul suur ärevus, kuna meediast oli juba nähtud, mida see viirus endaga kaasa toob ning hirmu ja tekkinud küsimuste tõttu helistati palju kiirabisse ja häirekeskusesse. See koormas aga süsteemi ning selle tulemusel aktiveeriti riiklik kriisiinfotelefon (1247). Tegelikult oli koormatud kogu tervishoiusüsteem. Lutsari sõnul tekitas meedia hirmu pigem juurde, mitte ei püüdnud rahvast rahustada. Viiruse levimise järgi on perioodid jagatud viieks erinevaks laineks aastatel 2020–2023 (Lutsar jt 2023), mil viidi Eesti ühiskonnas läbi palju muudatusi kasutades erinevaid nõudeid ja piiranguid.

1.1.2 Esimene laine 26.02.2020–30.06.2020

Eestis hakkas COVID-19-sse nakatumine tõusma peale koolivaheaega, mil paljud käisid puhkusereisil ja peale sündmusi Saaremaal. Esimesed maakonnad, kes olid alguses enim haigusse haaratud, olidki Saaremaa ja Võrumaa (Lutsar jt 2023). Niisiis kehtestas Vabariigi Valitsus liikumisvabaduse piirangud osadele saartele (Peaministri 14. märtsi... 2020). Kehtestati viibimiskeeld lähikontaktsete teenuste osutamisel asutustes, ka poodides, turgudel ja toitlustusettevõtetes (Eriolukorra juhi korraldus... 2020e).

Juba 12. märtsil 2020. aastal (Eriolukorra väljakuulutamise... 2020) kuulutas Vabariigi Valitsus välja Eestis eriolukorra, mis hakkas kehtima 13. märtsist. Eriolukorra seaduse § 2 lõige 1 järgi võis seda teha nakkushaiguse edasi levimise tõkestamiseks. Selleks tuli piirata § 8 järgi inimeste õigusi ja vabadusi, mis puudutasid nii riigisisest kui välisriikide vahelist liikumist, kogunemisi ja kohustusi osalemaks päästetöödel (Eriolukorra seadus 1996). Eriolukorra väljakuulutamist, lahendamist ja lõpetamist reguleeris omakorda Hädaolukorra seadus. § 4 kohaselt moodustas Vabariigi Valitsus kriisikomisjoni, kes koordineeris kriisireguleerimisülesannete täitmist ja andis ülesandeid ennetustööks (Hädaolukorra seadus 2017). Ulatuslike piirangute kehtestamise põhjuseid oli mitmeid: piirata viiruse levikut, et oleks rohkem aega õppida uut haigust tundma, kohandada meditsiinisüsteemi ning soetada rohkem isikukaitsevahendeid (Lutsar jt 2023). Vabariigi Valitsus kehtestas karantiin nõude haigusega nakatunutele ja samas elukohas püsivalt elavatele isikutele ehk lähikontaktsetele (Karantiini kehtestamine COVID-19... 2021). Lisaks kehtestati avalikes kohtades liikumisvabaduse piirang. See tähendab, et koos ei tohtinud viibida ega liikuda rohkem kui kaks inimest ning avalikes kohtades ja siseruumides tuli hoida teistega kahemeetrist vahemaad (Eriolukorra juhi korraldus... 2020d). Hädaolukorra seaduse § 31 järgi võidi piirata isikute liikumist eriolukorra piirkonnas (Hädaolukorra seadus 2017) ehk antud juhul terves Eestis. Näiteks võis kaubanduskeskusi avaliku rahvarohke kohana määrata, kus oli

viiruse leviku risk väga kõrge ja nii piirati sealset liikumist ning koosviibimisi. Välisuste juurde oli soovituslik paigaldada käte desinfitseerimisvahendid (Eriolukorra juhi korraldus... 2020b). Koolides katkestati tavapärase õppetöö. Kõik põhikoolid, gümnaasiumid, kutse- ja kõrgkoolid viidi üle kaugtööle. Lasteaedade tegevuse jätkamise üle otsustasid kohalikud omavalitsused. Peatati huvitegevuse ja -hariduse andmine, välja arvatud juhul, kui võimaldati kaugõpet (Eriolukorra meetmete rakendamine 2020). Hoolekandeesutustes viibivatel inimestel keelati oma territooriumilt lahkuda (Eriolukorra juhi korraldus... 2020a), et vältida viiruse majja toomist. Lisaks ei tohtinud käia külalisi. Töötajad pidid olema väga ettevaatlikud, kuna nende kaudu võis haigus siiski hooldekodudesse, haiglatesse sisse saada. Mis puudutab kultuuriorganisatsioone, siis piirati avalike koosolekute ja ürituste korraldamist (Hädaolukorra seadus 2017). Keelati korraldada etendusi, kontserte, konverentse ja spordivõistlusi. Suleti nii muuseumid kui kinod. Raamatukogud pidid jääma piiratud ulatuses avatuks (Valitsus kuulutas Eestis... 2020). Niisiis tuli inimestel pingsalt jälgida uudiseid, et saada teada, millised piirangud erinevatele asutustele oli määratud.

Massilise nakatumisohu tõttu piirati välisriikidest Eestisse sisenemist ja kehtestati uuesti piirikontroll (Riigipiiri ületamise ajutine... 2020). COVID-19 haigust põdevad isikud ei tohtinud käia väljas kuni tervenemiseni. Neil, kes elasid üksi ja ei saanud hädavajalikku ise hankida (rohud, toit) ja puudusid ka lähedased, tuli pöörduda kohaliku omavalitsuse poole (Eriolukorra juhi korraldus... 2020c), kes hankis vajaliku. Inimestele peale pandud piirangud andsid märku olukorra tõsidusest ja süvendasid hirmu tundmatu haiguse ees veelgi. See oli erakordne situatsioon, kuhu Eesti rahvas oli järsku sattunud ja seetõttu oli segadust palju. Inimesed tahtsid end kaitsta, kuid puudusid vajalikud teadmised ning isikukaitsevahendite saadavus oli napp (Lutsar jt 2023). Seega, püüti teha kõik, et tundmatust viirusest saaks kuidagi hoiduda.

Eriolukord kehtestati esmalt 1. maini (Eriolukorra väljakuulutamise... 2020), kuid nädal enne lõppu otsustati seda pikendada 17. maini. Jätkuvalt sooviti rakendada meetmeid haiguse kontrolli all hoidmiseks ning loodi kriisist väljumise strateegia. See nägi ette piirangute järkjärgulist leevendamist (Valitsus pikendas... 2020). Näiteks muuseumid tohtisid nüüd avada välialad ning treeninguid lubati teha õues. Vaikselt taastati koolis kontaktõpe ning lubati üritusi läbi viia (Lutsar jt 2023). Peale eriolukorda jäi edasi kestma tervishoiualane hädaolukord. Kehtis karantiin viirusega nakatunutele ja lähikontaktsetele. Erinevatele asutustele ja tegevustele kehtisid oma reeglid. Alles jäi 2+2 reegel, kui oluline

liikumispiirang. Esimese laine lõpuni olid keelatud kõik avalikud siseruumis toimuvad üritused (Valitsus kinnitas... 2020), mis tähendas raamatukogudele seda, et tuli jätta ära kõik planeeritud sündmused. Lubatud olid ainult vabaõhuüritused kuid needki 2+2 reeglga. Huviharidust – ja tegevust sai nüüd korraldada sama reeglit järgides ning jälgides, et ruumi täituvus ei ületaks 50% (Valitsus kinnitas... 2020). Paljud raamatukogud said nüüd jätkata õigeid tingimusi täites lastele ja noortele tegevuste pakkumisega. Kõik piirangud kaotati 1. juulil (Lutsar jt 2023). Esimesed pandeemia kogemused selja taga, mindi suvele vastu kergendustundega. Samas tekitas juba hirmu lähenev sügishooaeg ja erinevate viiruste leviku suurenemine.

1.1.3 Teine laine 01.09.2020–30.06.2021

Suvel oli kergem aeg ja valmis koroonarakendus HOIA, mis oli moodne võimalus inimeste informeerimiseks. Rakendust kasutati aga väga tagasihoidlikult (Lutsar jt 2023). Seoses augusti lõpus suurenenud haigestumisega ja kooliaasta algusega, alustas näiteks Ida-Virumaa oma kooliaastat distantsõppega. 1. novembrist soovitati kõikides koolides õpilasi kiirtestida. Vanematel oli õigus keelduda, kuid tänu testimisele said õpetajad ja lapsevanemad siiski mingisuguse kindlustunde, et koolis on turvaline. Seega vähenes hirm ja koolid said normaalset kontaktõpet jätkata (Lutsar jt 2023).

Teise lainega prooviti vältida terve riigi sulgemist (Valitsus kiitis heaks... 2020), seetõttu püüti piiranguid kehtestada seekord piirkondlikult. Lähtuti põhimõttest, et esmalt tuleb piirata meelelahutust, mis ei ole eluliselt nii oluline ja alles siis hariduse saamist. Lisaks ei tohtinud seada piiranguid ainult riskirühma kuuluvatele isikutele (Lutsar jt 2023). Nii määrati novembri keskpaigast toitlustus- ja meelelahutusasutustele õhtused varasemad sulgemisajad (Valitsus kehtestas koroonaviiruse... 2020). Harjumaal ja Ida-Virumaal kehtestati seoses suurema haiguspuhanguga rangemad kohalikud piirangud. Üle Eesti määrati avalike siseruumide piirangud 2+2 reeglga ja maskikohustusega. Üritustel määrati osalejate piirarvud. Veel tehti piiranguid ühistranspordiga liiklemisel ja siseruumis sportimisel (Valitsus kiitis heaks... 2020). Töökorraldusliku poole pealt jäi kehtima range soovitus teha võimalusel kaugtööd (Valitsus plaanib täiendavaid... 2020).

Detsembri keskpaigast suleti terves Eestis kolmeks nädalaks kõik meelelahutusasutused ja peatati vaba aja tegevused. Piiratud olid nii sise- kui õuetegevused. Kirikud said igapäevaselt edasi toimida järgides 50% täituvuse, 2+2 reegli, maskikandmise ja desinfitseerimise kohustust (Valitsus kehtestab koroonaviiruse... 2020). Ida-Virumaal juba kehtivad

piirkondlikud piirangud määrati detsembris ka Tallinnale ja Harjumaale (Valitsus kehtestab Harjumaal... 2020). Kuna Ida-Virumaal ja Eestis üldse olid paljud asutused sattunud seatud piirangute tõttu keerulisse seisu, võttis Valitsus vastu otsuse toetada erinevate valdkondade enim kannatada saanud ettevõtteid (Valitsus eraldas reservist... 2020), et leevendada nende olukorda.

2021. aasta jaanuari alguses tuvastati esimene alfavariandiga nakatunu. Paljud ei olnud veel haigust põdenud ning vaksineerimine oli algusjärgus (Lutsar jt 2023). Nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse § 7 järgi korraldati inimeste immuniseerimine ja vastavad terviseuuringud, et tõkestada nakkushaiguste levikut (Nakkushaiguste ennetamise... 2003). Esimesed vaktsiinidoosid anti 27. detsembril 2020. aastal (Karantiini kehtestamine COVID-19... 2021). Vaktsiini said ainult meditsiinitöötajad, eakad ning hooldekodude elanikud ja selle personal, sest vaktsiinikogused olid väikesed ja neid ei jagunud kõigile soovijatele (Lutsar jt 2023). Epideemia puhul korraldataksegi esmalt ohustatud isikute immuniseerimine (Nakkushaiguste ennetamise... 2003). Ühiskond ootas ja lootis saada vaktsiine. Kuid kuna ei teatud nende kestvust ega kõrvaltoimeid, tekkis hulk skeptilisi arvamusi vaktsiinidesse. Pandeemia tõi kaasa endaga stressi, ärevuse, hirmu ning meditsiiniabi kättesaadavuse halvenemise (Lutsar jt 2023). 11. jaanuarist lubati kõigis koolides taastada tavapärase kontaktõpe, välja arvatud Harjumaal ja Ida-Virumaal (Valitsus võttis vastu... 2020), kus see taastus alles jaanuari lõpu poole (Ida-Virumaal ja Harjumaal... 2021). Veebruarikuus hakkas olukord uuesti halvenema ning piirangud ühtlustati kogu Eestis (Valitsus kiitis heaks... 2021). Kuna haigestumine oli kõrge, oli meie meditsiinisüsteem juba kriisis ja sellepärast rakendati märtsist aprilli keskpaigani veelgi ulatuslikumad piirangud (Koroonaviiruse leviku tõkestamise... 2021), mida hakati seejärel astmeliselt leevendama (Valitsus leevendab järkjärgult... 2021). 23. juunist oli võimalik kaotada kõik piirangud (Lutsar jt 2023), kuid keegi ei teadnud kaua normaalne elu jälle kestab. Teine laine oli üks raskemini hallatavaid, kuna rahva immuunsus oli endiselt pea olematu ja inimesed haavatavad ning haiguse vältimiseks polnud endiselt ravimeid. Viiruse levik oli küll väike, suuresti tänu kontaktide piiramisele, kuid ühiskonnas oli tekkinud hirm ja vastuseis järjekordsete sulgemiste ees (Lutsar jt 2023), sest nüüd oli juba kogemusi ja teadmisi, mida lained endaga kaasa toovad. Taolises olukorras ei olnud midagi positiivset ja ärevus ühiskonnas aina kasvas, sest ei teatud kaua selline elurütm jätkub.

1.1.4 Kolmas, neljas ja viies laine 1.07.2021–2.05.2023

Kolmas laine kestis 1. juulist 12. detsembrini 2021. aastal. See oli erilisem, kuna nüüd olid vaktsiinid kättesaadavad kõigile. Piiranguid seekord väga palju ei määratud: maskid, COVID-tõendid, koolides kohustuslik kiirtestimine, avalike ürituste kellaajaline piirang õhtul, sise- ja väliürituste osalejapiirang (Lutsar jt 2023). Täpsemad riigisisised meetmed ja piirangud on esitatud Vabariigi Valitsuse väljaantud „COVID-19 haiguse leviku tõkestamiseks vajalikud meetmed ja piirangud“ (2021) korralduses. 2021. aasta juunis võttis Euroopa Komisjon kasutusele koroonasertifikaatide süsteemi vaktsineerimistõendite kujul (Lutsar jt 2023). Vaktsineerimistõendi sai isik, kes oli eelmise kuue kuu jooksul vaktsineeritud või haiguse läbi põdenud (tõendatud PCR-testiga). Tõend andis võimaluse hoida ühiskonda lahti ning innustada vaktsineerima, sest ilma tõendita ei saanud käia avalikel kogunemistel (Lutsar jt 2023). Nõuete täitmist määrati kontrollima Politsei- ja Piirivalveameti teenistujad, kuna Terviseametil polnud nii palju ressursi, et ise järelvalvet teha (Politsei- ja Piirivalveameti... 2021). Taoline tihe kontroll tekitas nõudlust võltsitud vaktsineerimistõendite järele ja trotsi kontrollimise vastu. Riigi suunitlusel olid teatud töökohad, kus ei saanud töötada ilma vaktsineerimistõendit omamata. Selle tulemusel loobusid mitmed isikud oma töökohast (Lutsar jt 2023), mis tagantjärele mõeldes tundub kiirustatud otsusena.

Neljas laine jätkas võitlust viiruse vastu kohe eelmise laine lõpust ehk 13. detsembrist 2021. aastal. Nüüd oli esile tulnud viiruse omikrontüvi, mis muutis haigestumise massiliseks. Seetõttu muudeti töövõimetushüvitise maksmise korda, mil juba teisest päevast hakati hüvitist maksuma (Lutsar jt 2023). Ühtegi täiesti uut piirangut sel ajal Eestis ei kehtestatud. Reisidelt saabujaid testiti lennujaamas ning isoleeriti kuni negatiivse analüüsivastuse saamiseni. Ühiskonnas tekkis piirangutest rahulolematust ja neid hakati ignoreerima või isegi nende vastu võitlema. See puudutas just vaktsineerimise ja maski kandmise kohustust. Omaette protest tekkis ka vaktsineerimistõendite vastu, eriti siis, kui oli juba selge, et passi olemasolu ei tõesta inimese nakkusohutust. Inimesed olid väsinud ja tüdinunud sellest lõputuna näivast lainete voost. Neljanda laine ajal liikus pandeemia juhtimine terviseekspertidelt rohkem poliitikute kätte. Terviseamet lõpetas 1. juunil Tervishoiu hädaolukorra, kuid kehtima jäi madalam, hädaolukorra ohu tase. Neljas laine lõppes 30. juunil 2022. aastal (Lutsar jt 2023).

Viimane, viies laine algas 1. juulist 2022. Inimesed suhtusid koroonaviirusesse pigem kui tavalisse viirushaigusesse. Piirangutest kasutati ainult kiirtestimist koolides ning seegi ainult

kooli enda initsiatiivil (Lutsar jt 2023). Kui Eestis lõpetas Terviseamet 2. mail tervishoiu hädaolukorra ohu, siis juba 5. mail lõpetas ka WHO ülemaailmse tervishoiu hädaolukorra. Neljanda ja viienda lainega tegelemist mõjutas kindlasti 24. veebruaril 2022. aastal Venemaa alustatud sõda Ukrainas. Tähelepanu ja abi pakkumine suundus nüüd sinnapoole. Õnneks ei nõudnud koroonaviirus Eestis enam nii suurt tähelepanu. Viies laine lõppes 2. mail 2023. aastal (Lutsar jt 2023).

Esimesed kaks koroonaaastat möödusid suurte piirangutega. Eesti pandi lukku. Küll mitte täielikult, sest õues lubati liikuda. Koolid suunati distantsõppele kahe esimese laine ajal, edaspidi hakati kasutama kiirtestimise võimalust, et selekteerida välja viirusega nakatunud isikud. Meelelahutus oli esimene valdkond kus piirangutega üldiselt alustati, et vältida suure rahvamassi hulgas viiruse levimist. Seati erinevaid kellaajalisi, liikumise ja koosolemise piiranguid. Kultuuriürituste korraldamises oli katkestusi, kuid õnneks mitte pikalt ja enamasti sai piiranguid jälgides neid ikka korraldada ja neis osaleda. Pandeemia alguses oli õhus palju küsimusi ning vähe vastuseid. Ajapikku sai selgeks, et on vaja ühtset infot koondavat lehte. Nii loodigi kriis.ee. See koondas kogu info ja piirangute teabe, mis oli inimestele heaks infoallikaks (Lutsar jt 2023). Õnneks on tänaseks koroonakriis läbi, kuid riikidel tuleb silmitsi seista juba järgmiste kriisidega.

1.2 Tegevused ja teenused Eesti rahvaraamatukogudes koroonapandeemia ajal

Koroonakriisist ei jäänud puutumata ka raamatukogud. Eestis on 2022. aasta andmetel 506 rahvaraamatukogu (KM Raamatukogud Eestis 2023). Rahvaraamatukogu seaduse (1998) §5 lõige 1 järgi on rahvaraamatukogude võrgustikus igas maakonnas üks maakonnaraamatukogu, kes koordineerib oma maakonnasiseselt rahvaraamatukogusid. § 2 lõige 2 ütleb, et rahvaraamatukogu on munitsipaalraamatukogu, kelle ülesandeks on koguda, säilitada ja teha lugejale kättesaadavaks vajalikud trükised ja teised teavikud ning andmebaasid. Rahvaraamatukogu põhiteenused on tasuta § 15 lõike 2 järgi. See tagab kõigile võrdsed võimalused teabe kättesaamiseks. Kui koroonaaastatel suleti kriitilistel aegadel paljud mitte esmatähtsad asutused, mida inimesed igapäevaselt kasutavad, siis

raamatukogud jäid üldjuhul avatuks (ERÜ juhatuse pöördumine 2020). Rahvaraamatukogu seaduse § 2 lõige 1 kohaselt on määratud rahvaraamatukogu üldine eesmärk. „Rahvaraamatukogu eesmärk on tagada elanikele vaba ja piiramatult juurdepääs informatsioonile, teadmistele, inimhõlde saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist“ (Rahvaraamatukogu seadus 1998). Seega oli raamatukogutöötajate missiooniks leida võimalused, kuidas pandeemia ajal raamatukogu lahti hoida ja olla kogukonna jaoks olemas. Raamatukogud on kogukonna ankrud, see tähendab, et nad on paigapõhised, avaliku funktsiooni, missiooni ja mõjuga. Raamatukogu hoone on sotsiaalne ruum kogukonna lähedal. Raamatukogu suurendab inimeste elukvaliteeti, toetab vaimset tervist, pakub suhtlemisvõimalust ja vähendab üksindust ning tugevdab kogukonnatunnet. Ta on avatud kõigile ja toetab nõrgemaid sihtrühmi (Tilga jt 2022: 23). Raamatukoguhoidjaid võib pidada eesliinitöötajateks. Koroonaja ajal sai oluliseks kirjanduse pakkumine muremõtete hajutamiseks. Loodetavasti möödus isolatsioonis olemine raamatuga võimalikult meeldivalt (ERÜ juhatuse pöördumine 2020: 5). Keerulisel ajal leidsid paljud tee raamatukokku, et sisustada vaba aega, harida end, saada informatsiooni ning abi. Raamatukogu tähtis roll ühiskonnas sai märgatud ka nende poolt, kes muidu võib-olla raamatukogusse ei satuks. Koroonaja-aastatesse jäi ka raamatukogude teema-aasta 2022, mis tõi samuti üleriigilist lisatähelepanu. Järgnevalt antakse ülevaade Eesti rahvaraamatukogudes toimunu kohta aastate lõikes.

1.2.1 2020. aasta

Viirushaiguse esimene laine tõi 2020. aastal kaasa paraja segaduse. Paljudes piirkondades oli õnneks raamatukogutöötajatel võimalus lahtioleku kohta kaasa rääkida (Rand 2020: 37). Võru linnas, mis oli Saaremaa kõrval üks esimesi kohti, kus koroonaja levima hakkas, tuli loetud tundidega mõelda välja kuidas jätkata teenuste pakkumist kontaktivabalt ja kuidas muuta ümber töökorraldus (Võru 2020). Viirus levis kiiresti ja üsna pea olid probleemiga silmitsi kõik Eesti raamatukogud. Eriolukorraga seati piirangud ja nõuded erinevatele asutustele. Kohalikud omavalitsused otsustasid oma piirkonna raamatukogude lahtioleku üle (Meos 2021: 5). Osa rahvaraamatukogusid sulges ukseid ja peatas laenutamise täielikult (Jõgeva 2020), osad panid lihtsalt ukseid kinni ja laenutasid kontaktivabalt (Järva 2020). Mõned vähendasid raamatukogu lahtioleku aega (Lääne 2020). Näiteks Käina raamatukogu Hiiumaal oli avatud nüüd 6 päeva asemel 5 päeva (Hiiu 2020). Need raamatukogud, mis asusid näiteks lasteaia samas hoones, olid eriti keerulises seisus, sest lasteaia territooriumil kehtisid ranged liikumispäirangud. Seetõttu oli ka raamatukogutöö piiratud. Näiteks Türil,

kus lugejad ei tohtinud käia raamatukogus kohapeal, koguti lugejate raamatusoovid e-kirja ja telefoni teel kokku ning seejärel toimetati teavikud lugejatele kontaktivabalt kohale (Järva 2020). Vormsil tekkis olukord, kus saar oli lukus, aga raamatukogu oli kogu aeg lahti ja laenutati üldiselt kontaktivabalt. Uute raamatute transportimisega tekkis suur probleem, kuid õnneks see lahendati tänu headele inimestele (Lääne 2020). Need raamatukogud, mis asusid koolimajas, olid oma lahtioleku ja lugejate teenindamisega tavapärasest erinevas olukorras, sest tuli vältida õpilaste ja teiste raamatukogukülastajate kohtumist siseruumis (Viljandi 2020). Uus töökorraldus maaraamatukogu töötajatele hirmu ei tekitanud. Muretseti pigem lugejate vähenemise ja palkade kärpimise pärast (Rand 2020: 37), mis nagu hiljem selgub, oli põhjendatud.

Ootamatu viiruse saabumisega otsiti meeleheitlikult isikukaitsevahendeid. Töötajatele võimaldati üldiselt järgmisi kaitsevahendeid: ühekordsed maskid, kummikindad ja visiirid, desinfitseerimisvahendid, kaitseklaasid letile. Leidus piirkondi, kus vald hankis vajalikud vahendid oma raamatukogudesse, kuid kõigil nii hästi ei läinud. Isikukaitsevahendite kättesaadavus oli piirkonniti väga erinev. Näiteks kasutati Hiiu maakonnas ühekordseid maske lausa paar päeva (Hiiu 2020). Lisaks enda kaitsmisele lisandus töötajatele töökoha desinfitseerimiskohustus (tööpinnad, ukselingid) (Hiiu 2020). Töötajad ise pidid ka üksteisest distantsi hoidma (Hiiu 2020), kehtis 2+2 reegel (Hiiu 2020), mistõttu tõsteti mööblit ümber (Rapla 2020) ja vähendati laudade ja istekohtade arvu (Hiiu 2020). Teeninduslettide ümber olev põrand märgistati mõnes paigas ohulindiga (Võru 2020), et lugejatel püsiks meeles hoida distantsi.

Eriolukorra ajal muutus tööruum: lugejaid ei lubatud avariulite juurde, tagastamine ja uute raamatute laenutamine toimus kontaktivabalt, raamatuid desinfitseeriti ja hoiti karantiinis. Lugejate registreerimine, teavikute ettetellimine ja päringutele vastamine käis e-kirjade ja telefoni teel (Harju 2020).

Raamatukogu telefonile ja isiklikule telefonile helistati tihti, sooviti infot raamatukogu lahtiolekuaegade, piirangute, teenuste ja raamatute saadavuse kohta. Palju kirjutati ka Messengeri sõnumitesse. Sotsiaalmeedias ringles palju segast ja valeinfot. Lugejatel oli hirm, et raamatukogud suletakse ja laenutasid korraka palju raamatuid. (Hiiu 2020)

Nii kirjeldas Hiiu raamatukogutöötaja aastaaruandes lugejate muresid.

Kontaktivabaks laenutamiseks tuli olla võimaluste osas leidlik. Peamiselt toimiti nii – lugeja tellis raamatud telefoni, e-kirja või lugejaportaali kaudu, raamatukoguhoidja otsis raamatud, pakkis need ja varustas paki nimega. Seejärel viis ta paki välisukse juurde (fuajeesse,

esikusse) lauale või toolile, mis selle tarbeks oli sinna paigutatud. Raamatupakke pandi ka välistrepile või vahetati neid õues (Hiiu 2020). Põltsamaa vallas pakuti kontaktivaba laenutust piiratud ajal, ehk kahel tunnil päevas teatud kellaaegadel (Jõgeva 2020). Laenutamise protsess muutus töömahukamaks. Kui algselt arvati, et uste sulgemisega jääb rohkelt vaba aega, siis nii see ikkagi ei läinud. Pigem muutus tööriitm kiiremaks, sest tuli tegeleda ka uute materjalide ja postituste loomisega ning õppida kasutama veebikoosolekute jm keskkondi. Kui muidu oleks tehnoloogiate juurutamine toimunud nii nagu töötempo seda võimaldab, siis nüüd survestas kohanemist väliskeskond (Lepik, Vaaro 2021: 42–43). Mõnel pool leiti ikkagi aega teha lõpuni pooleli jäänud tööd või tegeleti tööloikudega, milleks muidu aega nappis. Näiteks korrastati lugejate andmebaase, tehti inventuure ja teavikute kustutamist, korrastati fondi (Harju 2020) ja hoidlaid. Võru linna raamatukogudes lõpetati pooleliolev kogude kasutatavuse analüüs (Võru 2020). Adaveres pühenduti koduloo andmebaasidele (Jõgeva 2020). Osad raamatukogutöötajad, kel töö võimaldas, said teha kaugtööd kodukontoris (Hiiu 2020). Lääne-Virumaal said seda teha näiteks Lääne-Virumaa Keskraamatukogu ja Tapa raamatukogu, kus koostati kroonikat, komplekteeriti teavikuid, valmistati üritusi ette, korrastati andmebaase (Lääne-Virumaa 2020). Rapla valla raamatukogud muutsid oma töökorralduse reegleid, kuhu kirjutasi sisse kaugtöö võimaluse. Selline töövorm sai alguse eriolukorrast (Rapla 2020). Kuna paljude ukсед olid suletud ja liikumine ning suhtlus piiratud, hakkasid kohtumised, koosolekud, seminarid ja koolitused toimuma veebi teel. Näiteks Hiiu raamatukogutöötajate arvates oli see positiivne, sest nii hoiti kokku aega ja sõidukulusi (Hiiu 2020).

Kui lugeja soovis raamatut ja tal polnud võimalik ise pakile järele tulla, võimaldati talle koduteenindust. Paiguti kasutati seda võimalust palju (Hiiu 2020). Pakke viidi ukse taha, lugeja postkasti (Hiiu 2020), kiviaiale (Saare 2020) või pandi aia külge kotiga rippuma. Ka auto aknast on pakk üle antud (Viljandi 2020). Lääne-Nigula vallas viis eakatele ja kaugemate külade inimestele raamatupakid koju koduhooldustöötaja (Lääne 2020). Tartu Linnaraamatukogu (2020) raamatubuss hakkas tihemini sõitma – kolme korra asemel viis korda nädalas. Nii said kõik soovijad oma tellitud teavikud kätte.

Raamatukogud hakkasid mõtlema laenutuskapi (raamatukapi) soetamise peale. See toimib sarnaselt pakiautomaadile, kus lugeja teeb tellimuse, raamatukoguhoidja komplekteerib ja asetab paki kappi ning seejärel saabub lugeja telefoni sõnum uksekoodiga, nii et lugeja saab endale sobival ajal raamatud kapist välja võtta, sõltumata raamatukogu lahtiolekuaegadest.

Kiidjärvel kasutati kontaktivabaks raamatuvahetamiseks huvitavat lahendust – kolm ühes laenutus-, tagastus- ja vestlustool (Põlva 2020), mis sai väga populaarseks.

Raamatute tagastamiseks oli mõnel pool juba enne koroonaa saabumist liigutud iseteeninduse suunas. Vähesed raamatukogud olid jõudnud soetada omale tagastuskasti (Meos 2021: 6). See on spetsiaalne kast, kuhu saab tagastada läbiloetud raamatud. Kasti on mugav kasutada, kuna see asub tavaliselt raamatukogu juures õues. Kasti eeliseks on see, et raamatu saab tagastada ka siis, kui raamatukogu on juba suletud. Täpselt nagu raamatukapi puhulgi. Koroonaviirus hoogustas kastide hankimise tempot üle Eesti (Meos 2021: 6).

Enne raamatute uuesti väljalaenutamist hoiti neid karantiinis. Karantiini pikkus oli kohati väga erinev. Tüüpiline raamatute karantiin kestis 3 ööpäeva. Käina raamatukogus Hiiumaal hoiti raamatuid 2 ööpäeva (Hiiu 2020), Türi raamatukogus 4 päeva (Järva 2020), kuid Narva Keskraamatukogu hoidis tagastatud raamatuid karantiinis lausa 2 nädalat (Narva 2020). Teavik seisis lugeja nimel kuni sai karantiinist välja, alles siis võeti lugeja arvelt maha. Nii mitmelgi pool peatati viivise võtmine (Jõgeva 2020), kuna laenutusperioodid venisid pikemaks.

Mis puudutab muid raamatukoguteenuseid, siis nendega olid ka segased lood. Teenuste pakkumine sõltus sellest, kui avatud raamatukogul lubati omavalituse poolt olla. Mõnes kohas oli lubatud AIP-i (Avaliku Interneti Punkt) teenus (ettebroneerimisel) (Harju 2020), sai printida ja koopiaid teha (Hiiu 2020). Järva vallaraamatukogu sätestas arvuti kasutamiseks ajalise piirangu – maksimaalselt 15 minutit (Järva 2020). Mõni raamatukogu tegi ainult sisetöid ja katkestas AIP-i arvuti teenuse (näiteks Läänemaal, Pärnumaal, Hiiumaal) ja kohalkasutuse pakkumise täielikult (Jõgeva 2020). Tallinna Keskraamatukogu (2020) soetas vajalikku mööblit, et luua õueraamatukogusid. Oma välilugemissaali mõtet teostas suvel ka Vastse-Kuuste (Põlva 2020). Mis puudutab näitusi, siis neist raamatukogu kasutajad esialgu osa ei saanud, kuna lugejaid ei lubatud siseruumidesse. Uudse lahendusena paigutas Jõgeva Linnaraamatukogu näituse oma hoone suurtele maast laeni akendele (Jõgeva 2020). Paljud raamatukogud hakkasid tegema virtuaalnäitusi (Harju 2020), et jõuda rohkemate inimesteni.

Sündmuste korraldamisega oli viiruse tulekul üldiselt lõpp. Jäeti ära varasemalt planeeritud üritused, laste teematunnid, ringitegevused nii lastele kui täiskasvanutele, koolitused, kohtumised külalistega ja igasugused muud üritused ja koosviibimised. Osa sündmusi lükati

lihtsalt edasi. Pikki plaane polnud mõistlik teha, sest keegi ei teadnud, kaua selline olukord kesta võib (Jõgeva 2020).

Kui raamatukogud hakkasid oma töös näiteks koolituste puhul, kasutama rohkem veebikeskkondi, siis hakati pakkuma ka lugejatele rohkelt infot ja erinevaid tegevusi just veebis. Põhjuseks lugejate hoidmine. Nii vahendati piirangute ja raamatukoguga seonduvat teavet enamjaolt Facebooki lehel. Natuke vähem ka keskraamatukogu ning valla kodulehel (Lepik, Vaaro 2021). Lisaks teabele hakati nii mitmeski kohas postitama uute raamatute infot (Harju 2020). Jõgeva Linnaraamatukogus korraldati lastele veebipõhine joonistusvõistlus, osaleti valla kultuurimängus, jagati ettelugemise videote linke, koostati lastele ristsõnu, mis postitati kodulehele (Jõgeva 2020). Laiuse raamatukogus kirjutasi kohalikud õpilased luuletusi, mida raamatukoguhoidja jagas igapäevaselt Facebookis ja kodulehel (Jõgeva 2020). Viljandimaal koostati lugemissoovitusi ja hakati kirjutama raamatukogu blogi (Viljandi 2020). Hiiumaal jagati varem ette loetud ja salvestatud „Juturiiuli“ järjejutte (Hiiu 2020). Kiidjärvel postitati lugejatele rahvajuttude ettelugemise videoid ning jagati kirjanik Piret Pääri lugusid raamatutest. Tutvustati ka raamatukoguhoidja enda lugemissoovitusi (Pikk 2020: 33). Türi raamatukogu postitas muuhulgas ka meelelahutuslikku sisu (Järva 2020). Põltsamaa korraldas Facebookis mängu – tsitaadijaht kirjandusest (Jõgeva 2020). Põltsamaa raamatukogutöötajad filmisid video oma tööpäevast piirangute ajal. Lisaks postitati rahvajuttude jutustamise sari. Filmiti ka iseteenindusmooduli RITA õpetusvideo. Lastele tehti ka käevõru meisterdamise virtuaalkoolitus (Jõgeva 2020). Korraldati virtuaalüritusi, lugejamänge (Põlva 2020), e-viktoriine (Saare 2020). Võru linna raamatukogu korraldas fotojahi, et peredel oleks rohkem põhjust looduses liikumiseks (Võru 2020). Virtuaalüritusena korraldati ka ettelugemisi (Saare 2020) – videos luges raamatukoguhoidja või mõni näitleja. Läänemaal tehti koostööd kirjanik Indrek Koffi perega, et luua ettelugemisest videod ja jagada neid Facebookis (Lääne 2020). Narva Keskraamatukogu kasutas lugejate huvi hoidmiseks ka YouTube'i kanalit (Narva 2020). Kodulehtedele lisati andmebaaside kasutamiseõpetusi ja reklaamiti Tallinna Keskraamatukogu e-raamatute laenukeskkonda ELLU (Harju 2020), sest teenus laines üle-eestiliseks. Ministrieriumi toel sai hankida rohkem litsentse. Etteruttavalt võib öelda, et 2021. aastal moodustasid ELLU lugejatest 60% tallinlased ja 40% mittetallinlased (Meos 2022: 8), mis näitab huvi e-raamatute vastu ja loodud võimaluste kasutamist. Kodulehtedel jagati infot ka suurenenud raamatukoguteenuste kohta (Lääne 2020). Lisati otsetee linke – näiteks Eesti

Noorsooteatri raamatariiulile ja internetis leiduvatele ettelugemise videotele (Rapla 2020). Nii et raamatukoguhoidjatel laienesid ülesanded rohkem internetti.

Telefoni teel toimus nõustamine, infopäringutele vastamine ning eakatega vestlemine (Harju 2020). Lisaks loeti eakatele soovi korral ette ka suuremaid päeva- ja nädalalehti (Tallinna Keskraamatukogu 2020). Hiiumaal loeti mõnel korral õpilastele ette õppetöökõks vaja minevat infot ning mõnikord saadeti see ka lugeja e-mailile (Hiiu 2020). Viljandimaal Mõisakülas loeti ka telefoni teel raamatuid ette (Viljandi 2020). Lastele pakkus Tallinna Keskraamatukogu e-teenust „Loeme ette“. Seal said lugeda üksteisele nii raamatukoguhoidjad kui ka lapsed ise. Teenuse eesmärk oli abistada lapsevanemaid, kes jäänud kodukontorisse (Tallinna Keskraamatukogu 2020) ja vajavad aega, et tööülesandeid täita siis, kui lapsed on samuti kodus. Nii pöörati tähelepanu lastele ja pakuti kasulikku ajaveetmise võimalust. Kuna paljud asutused saatsid töötajaid kodukontorisse tööle, tekkis osadel kodus probleem, kui terve pere on kohal ja ei saa rahulikult oma tööd või kooliülesandeid teha. See lõi eeldused kaugtööruumi tekkimisele. Nii hakati Paides kasutajatele pakkuma raamatukogu konverentsisaali, kus teha videokoosolekuid või kaugtööd (Järva 2020). Kuna raamatukogude võimalused olid erinevad, siis pakutigi teenuseid vastavalt vajadusele, võimalusele ja digioskusele. Raamatukogud püüdsid oma mitmekülgsete tegevustega saada tähelepanu ja jõuda erinevate sihtrühmadeni.

Tallinna Keskraamatukogu kasutas eakatega suhtlemiseks lisaks tavapärasele telefonile ka Skype-i. Loodi vestlusklubi, kus suheldi nii eesti kui vene keeles. Seal said kokku eakad nii Tallinnast ja Harjumaaalt kui ka mujalt, näiteks Võrust ja Saaremaalt. Räägiti erinevatel teemadel, heietati mälestusi, mängiti, tehti mälu treeninguid ja liikumisharjutusi jne (Tallinna Keskraamatukogu 2020: 29).

Mis puudutab raamatukogude eelarvet, siis sellega olid asjalood pigem kehvad kui head. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing soovitas omavalitsustel aidata ja toetada raamatukoguhoidjaid sel ebakindlal ajal igatepidi ja vältida kärbeta tegemist (ERÜ juhatuse pöördumine 2020: 5). Kuid päris paljudel raamatukogudel tuli teha ikkagi eelarves ümberkorraldusi. Näiteks Käina raamatukogus kärbiti eelarvet 6% (Hiiu 2020), Järvamaa Keskraamatukogus 7% (Järva 2020), Rapla valla raamatukogudes 10% (Rapla 2020). Türi raamatukogu eelarvet kärbiti 6000 võrra ja 2500 euri väärtuses kaotati raamatute soetamise raha (Järva 2020). Emmastes kärbiti 500 eurot (Hiiu 2020), Järva vallaraamatukogus vähendati komplekteerimiskulusid lausa 20 000 euro võrra (Järva 2020). Põltsamaa vallas

külmutati eelarves teatud kuluartiklid ning vähendati personalikulusid. Osad töötajad suunati palgata puhkusele ja osadel vähendati koormust (Jõgeva 2020). Tartu vallas kärbiti kolmeks kuuks töötajate töötasust 30% (Tartu 2020). Ka Rapla valla harukogudes vähendati sama palju töötasu seoses lühendatud tööajaga (Rapla 2020). Järvamaa Keskraamatukogus koondati administraator-riidehoidjad (1,8 kohta) (Järva 2020). Kärbetega mindi isegi nii kaugemale, et sellest tekkis tohutu kahju. Haapsalus lubati ainult kojulaenutuse ruumis kütet hoida miinimumtemperatuuril, ülejäänud ruumides kästi keerata nulli. Selle tulemusel hakkasid aga raamatuhoidla välisseina ääres olnud raamatud niiskusest hallitama ja need tuli maha kanda (Lääne 2020). Õnneks toimisid omavalitsused erinevalt ja osades raamatukogude eelarvetes muudatusi ei tehtud (Valga 2020). Läänemaa Vallaraamatukogude eelarveid ei kärbitud, aga rakendati säästurežiim, uusi oste inventari reallt teha ei lubatud ja ürituste eelarve lukustati. Katkestati ka remondiplaanid (Lääne 2020). Leidus ka neid omavalitsusi, kes eraldasid hoopis lisaraha (Hiiu 2020). Häädemeeste ja Põhja-Pärnumaa valdade raamatukoguhoidjatele maksti lausa tulemuspalka, kuna nad töötasid kriisiolukorras (Pärnu 2020). Kultuuriministeerium andis erakorraliselt lisarahastust teavikute soetamiseks rahvaraamatukogudele, lastekirjanduse programmis Lugemisisu osalevatele raamatukogudele lisakirjanduse soetamiseks ning toetati ka Autorihüvitusfondi lugemisvaliku laiendamiseks (Meos 2021: 6). 2020. aasta maist said raamatukoguprogrammi RIKSWEB-i kasutajad hakata seda kasutama ID-kaardi põhiselt (Rapla 2020).

Raamatukoguhoidjatele ja teistele omavalituse töötajatele määrati uue ja ajutise tööülesandena tänavatel patrullimine, ehk tuli jälgida, et poleks inimeste kogunemisi. Nii suunati näiteks Võru valla raamatukogutöötajad jälgima mängu- ja spordiplatse (Võru 2020).

Peale esimest lainet on suvised tegemised hästi kokku võtnud Läänemaa raamatukogu.

Kultuuriministeeriumist saime mitmel korral, vastavalt olukorrale riigis, raamatukogude käitumisjuhiseid, millest lähtuti töö organiseerimisel. Alates 1. juunist oli Vabariigi Valitsuse otsusega lubatud raamatukogude siseruumides lugemissaalide külastamine, teavikute laenus ja tagastamine, avariikulite kasutamine; internetiarvuti kasutamine; veebiteenuste osutamine; päringutele veebis, e-posti ja telefoni teel vastamine; väljaannete kontaktivaba laenus ja tagastus. (Lääne 2020)

Ja nii paar kuud. Teine laine kestis terve 2020/2021 sügisest suveni. Valitsuse korraldused muutusid igal nädalal vastavalt COVID-19 statistikale. „Kiiresti tuli omandada uusi teadmisi ja oskusi nii töökeskkonna ohutuse kui töötervishoiu nõuete osas“ (Harju 2020). Teenuseid pakuti piirangutega, nagu Vabariigi Valitsus ette nägi. Ajal, mil nakatumisrisk oli suur,

kehtestati piirkondlikud piirangud ja raamatukogu ukseid tuli järjekordselt lugejatele sulgeda. Raamatukoguhoidjatele oli suureks väljakutseks lugejate hoidmine aktiivsetena. Esimene laine pakkus korralikku ehmatust sellega, et paljud inimesed enam ei laenutanud (Hiiu 2020). Vähemalt lubati seekord jätkata kontaktivaba laenutamise (Jõgeva 2020). Harjumaal siiski suleti raamatukogusid mõneks ajaks ka ventilatsiooni nõuetele mittevastavuse põhjusel (Harju 2020). Viiruse leviku takistamiseks oli oluline ruume korralikult õhutada või kasutada töötavat ventilatsioonisüsteemi.

Teise laine ajal kandsid töötajad maske ja visiire. Küllastajatelt nõuti samuti maski kandmist, käte desinfitseerimist ja 2+2 reegli täitmist. Sisepääsude juurde paigaldati nähtavasse kohta desinfitseerimisvahendid, et inimestel oleks meeles seda kasutada. Hiiumaal ka AIP-i juurde (Hiiu 2020). Kui küllastajal endal maski kaasas ei olnud, piisas näo katmisest. Vormsi saarel jagas raamatukoguhoidja isegi enda õmmeldud korduvkasutatavaid maske, et säästa keskkonda (Lääne 2020). Raamatukogu lugejakohti paigutati ümber nii, et oleks 2-meetrised vahed. Jälgima pidi ka ruumi 50% täituvuse nõuet. Töötajad desinfitseerisid jätkuvalt enimkasutatavaid pindu (ukseligid, AIP) (Jõgeva 2020). Osadesse raamatukogudesse paigaldati töötaja letile kaitseklaasid, kel seda kevadest enne ei olnud.

Kontaktivaba laenutusega oldi juba tuttav. Lugejad kasutasid raamatukogu lugejaportaali aktiivselt – reserveeriti, pandi järjekorda ja pikendati (Lääne 2020). Paljud tõdesid, et ettetellimine ei asenda ise riiulite vahel valiku tegemist. Jätkati ka koduteenindusega (Hiiu 2020). Saaremaa pakkus seda ainult riskigruppidele (Saare 2020). Lisaks koduteenindusele tekkis Eestis võimalus tellida omale tasu eest raamat Omniva pakiautomaati (Lääne 2020).

Kontaktivaba laenutamise hõlbustamiseks hakati soetama raamatukappe. Õues asuv kapp andis võimaluse tellitud teavikud kätte saada lugejale sobival ajal. Koroonapandeemia andis kapi kasutuselevõtuks ajendi ja oli kindel, et see nii öelda mugavusteenus jääb kasutusele ka peale pandeemiat. Esimene raamatukapp paigaldati Viljandi Linnaraamatukogu juurde, kuna tootjafirma Cleveron asub just selles linnas ja kodu lähedal oli innovaatilist toodet hea katsetada. Kapi vastu tundsid aga paljud teised raamatukogudki huvi ja nii paigaldati neid veel Läänemaale, Lääne-Virumaale ja Saare Maakonna Keskraamatukogusse. Oli näha, et huvilisi tekib aina juurde. Raamatukapi teenus on väga hästi lugejate poolt vastu võetud, mis näitab teenuse vajalikkust (Kütt 2021: 3). Peagi tekkis ka Urrami laenusprogrammi uus nupuke, millega saab tellida teavikud otse raamatukappi (Viljandi 2021). Tellimine muutus sellega lugeja jaoks veelgi mugavamaks ja enam ei pidanud uuesti raamatukoguga teavikute

kättesaamise asjus ühendust võtma. 2021. aasta mai seisuga omas raamatukappe juba 20 omavalitsust (Meos 2021: 7). Tagastuskastid olid endiselt rohkem levinud. Need olid ka hinna poolest soodsamad. Osad raamatukogud on kasti juba varasemalt soetanud ja osad olid nüüd selle laine ajal soetamas (Valga 2020). „Tagastuskaste poleks tavalisel ajal kindlasti nii palju soetatud ja raamatukogule sobivat pakiautomaadi mudelit välja töötatud“ (Põlva 2020). Mõned võtsid kasutusele ka omamoodi, kombineeritud kasti (Lääne 2020), mis täidab tagastuskastile omaseid funktsioone.

Eesti saared on eesrindlikud automaatide kasutuselevõtu poolest. Hiiumaal, Kärdla Linnaraamatukogus asub laenutusleti läheduses laenutus- ja tagastusautomaat, mille vahendusel sai kontaktivaba laenutust teha (Hiiu 2020). Saare maakonna keskraamatukogus hakati pakkuma laenutuskapi ja laenutusautomaadi Rita abil kontaktivaba teenust (Saare 2020). Hiljem oli aga näha, et laenutusautomaati kasutatakse üsna vähe (Saare 2021). Erinevalt esimesest lainest raamatuid enam ei desinfitseeritud ega hoitud karantiinis (Harju 2020), kuna selgus, et see pole vajalik.

Jõgevamaa maakonnaraamatukogus said AIP-i kasutada ainult täiskasvanud ja osakonnas oli võimalik kasutada ainult ühte arvutit (Jõgeva 2020). Valga Keskraamatukokku lisandus uus teenus – elektrooniline COVID-pass, ehk QR-kood, millega sai siseneda Läti Vabariiki. Paljudel inimestel jäi vormistamine digioskuste taha ja seetõttu pöörduiti abi saamiseks raamatukogu poole (Valga 2020). Juba järgmisel aastal oli see soov levinud ka Viljandisse (Viljandi 2021).

Külastajad, eriti lapsed ootasid publikuga üritusi, kohtumisi ja huviringide kogunemisi (Harju 2020). Läänemaal tehti suvel järgi kõik ära jäänud üritused ja kinoseansid (Lääne 2020). Laine alguses jäeti ära üritused, teematunnid ja õpitoad, kuna kogunemised olid keelatud (Hiiu 2020). Pikkamööda hakati taastama ürituste korraldamist 2+2 reeglit järgides (Harju 2020). Türi Raamatukogu tegi koostööd kultuurikeskusega, kus on avaramad ruumid ürituste korraldamiseks. Suuri üritusi ei tehtud, aga lastele anti võimalus osaleda teematundides, kuulata ettelugemisi ja kohtuda kirjanikega (Järva 2020). Siis aga halvenes jälle olukord ja koolid saadeti distantsõppele (Lääne 2020). Jõgevamaal lõpetati novembrist ürituste ja koolituste korraldamine (Jõgeva 2020). Ka Lääne maakonna keskraamatukogus tehti üritusi novembri alguseni ja jutuhommikuid lastele veidi kauem. Isegi mitmed vabariiklikud ettevõtmised, milles raamatukogud on varasemalt osalenud, jäeti ära (Lääne

2020). Türi Raamatukogu hakkas pakkuma kaugtöö võimalust oma ruumides (Järva 2020), nagu seda olid eelnevalt teinud juba mitmed raamatukogud.

Raamatukogud olid esimesest suurest ehmatusest üle saanud ja kasutasid võimalusel erinevaid IT-lahendusi, et lugejaid endiselt raamatukogu infoväljas hoida. „Omavalitsused hakkasid raamatukogude tehniliste vahendite arendamisse tõsisemalt suhtuma, nii mõnigi raamatukogu sai tagastuskasti, lisaks ka veel nutitelefone, sülearvuteid, veebikaameraid“ (Tartu 2020). Kõik selleks, et raamatukoguhoidjad saaksid olla inimese lähedal, pakkuda kriisi ajal tuge ja et suhtlemine ei katkeks. Töötajatel tuli kiiresti ümber orienteeruda ja õppida kasutama IT-lahendusi, et korraldada virtuaalüritusi, koosolekuid ja koolitusi veebis (Harju 2020). Üks hetk tegid kõik raamatukogud midagi veebis ja kuna neid oli juba rohkesti, otsustasid mõned raamatukogud virtuaalkoolitusi- ja üritusi mitte enam pakkuda (Hiiu 2020). Lääne maakonnas oli veebiürituste vastu huvi vähene. Üksi töötavad raamatukoguhoidjad polekski leidnud aega ega omanud ka vastavat tehnikat ega võib-olla päris kõiki oskusi, mida nende tegemiseks vaja oleks läinud (Lääne 2020). „Kärdla Linnaraamatukogu suurimaks õppetunniks oli see, et puudus tehniline ja sisuline võimekus hakata ise tootma digitegevusi. Siis peaks raamatukogu profiil muutuma.“ (Hiiu 2020). E-raamatute laenutamise võimalust ELLU-s kasutati endiselt üle Eesti.

Mis puudutab eelarvet, siis selle kärpimine ja mitte kärpimine oli jällegi teemaks. Ühest võeti ja teise anti. Kärbete alla sattusid näiteks majanduskulud (Hiiu 2020) ja inventariraha (Saare 2020).

Aasta lõpuks ei olnud näha pandeemia lõppu ning raamatukogudele oli suureks väljakutseks parema tehnika soetamine, sest oli tõenäoline, et aina rohkem tegevusi tuleb edaspidi pakkuda virtuaalmaailmas, mis siis, et inimesed sooviksid pigem näost-näku suhelda (Järva 2020). Tallinna Keskraamatukogu kasutas esimesel koroonaaastal rekordarv lugejaid ning uued teenused võeti huviga vastu (Kaie Holm koroonakriisi..., 2021). Esimene koroonaaasta tõi suuri muudatusi, millega kohaneti veel järgmiselgi aastal.

1.2.2 2021. aasta

Raamatukogudel tuli jälgida Vabariigi Valitsuse, Kultuuriministeeriumi, Terviseameti ja kohaliku omavalitsuse korraldusi, juhiseid ning soovitusi. Prooviti arvestada oma raamatukogu ja selle harude eripäradega saavutamaks mõistlikke otsuseid (Rapla 2021). Paljud raamatukogud olid avatud ja kättesaadavad, kuid pakkusid lisaks ikkagi ka kontaktivaba laenutamist (Harju 2021). Oli ka perioode, kus viiruse levik oli kohati

intensiivne ja rakendati rangemad piirangud. Raamatukogu laenutas ainult kontaktivabalt ja piiras muid teenuseid oluliselt (Lääne 2021). Raamatukoguteenuste piiramine või nende lubamine sõltus kohaliku piirkonna olukorrast, mille üle otsustas kohalik omavalitsus. Aga riigisisest tuli järgida Vabariigi Valitsuse poolt ette nähtut, nagu „COVID-19 haiguse leviku tõkestamiseks vajalikud meetmed ja piirangud“ (2021) ette nägid. Korralduse punkt 7 lubab isikutel koos avalikus siseruumis viibida ja liikuda hajutatult, kandes maski või kattes suu ja nina. Alla 12-aastastelt maski ei nõutud (8 punkt). Ruumides pidid olema desinfitseerimisvahendid kõigile kasutamiseks (9 punkt). Huvitegevus, koosolekud, avalikud üritused, konverentsid, kontserdid jne olid lubatud, kui eelnimetatud nõuded olid täidetud (10 punkt) (COVID-19 haiguse leviku... 2021). Nagu on kirjutanud Pärnu maakonna raamatukogud oma aruandes: „Lugejate jaoks oli oluline nii kontaktivabade teenuste olemasolu kui ka see, et saaks raamatukoguteenuseid kasutada endale sobival ajal“ (Pärnu 2021). Mitmed Järvamaa eakad loobusidki raamatukogu külastamisest, kuna kartsid viirusega nakatumist (Järva 2021). Üle-eestilise statistika järgi on laenutuste arv viimase kahe aasta jooksul natuke langenud (Olonen 2022: 14–15). Raamatukogud said enda poolt lahtiolekut mõjutada nii, et paigaldasid oma ruumidesse korraliku ventilatsioonisüsteemi (Harju 2021). Projekti raames sai omale vastava süsteemi näiteks Narva Keskraamatukogu (Ida-Viru 2021).

Jätkati ka koduteeninduse pakkumist eakatele, haigetele või kartlikele inimestele, kes ei soovinud kontakte (Hiiu 2021). Viljandi maakonda hangiti elektriline jalgratas, et koduteenindust oleks mugavam läbi viia (Viljandi 2021). Telefoni roll suhtlemisel oli suur. Sellega edastati palju infot: lahtiolekuageade ja piirangute ning lugemissoovide kohta (Võru 2021). Suvel lisandus raamatukogudele uus teenus – COVID-19 tõendi printimine. Kuna riik ei soovinud end jälle lukustada, otsiti võimalust, kuidas ühiskond saaks toimida ja leiti, et tervete ja haigete inimeste eristamiseks on vaja luua koroonatõendid ja nende esitamist kogunemistel nõuda. Siseruumis toimuvale avalikule üritusele pääsemiseks tuli aasta teisel poolel täiskasvanutel esitada COVID-19 tõend (Raamatukogutöö korraldamine COVID-19... 2021). Kuna see läks massiliseks, ja paljud elanikud ei ole digipädevad, siis hakati pöörduma abi saamiseks jällegi raamatukogude poole. Printimise hind oli erinev – mõnes kohas tasuta, mõnes tasuline. Näiteks Jõgevamaal tuli pearaamatukogus maksta, aga harukogudes sai tasuta (Jõgeva 2021).

Mitmetes kohtades soetati sel aastal jällegi juurde laenutuskappe (nt Käinas, Valgas, Tõrvas, Narvas) (Valga 2021). Kuna kapid on kallid, siis küsisid paljud raamatukogud selle

soetamiseks abi Kultuuriministeriumi toetusmeetmest „Kriisiabi- era ja KOV kultuurikorraldajate teenuste ümberkorraldamine“. Nii said kapid näiteks Jõgeva Linnaraamatukogu (Jõgeva 2021) ja Rapla raamatukogud (Rapla 2021). Lisaks kappidele toetati ka näiteks ventilatsioonisüsteemide uuendamist, kaugtöö, hübriidürituste ja -koolituste korraldamisega seonduvat (Meos 2022: 6). Võrumaa Keskraamatukogus avati Cleveroni raamatukapp ja sellega seoses kuulutati välja nimekonkurss leidmaks kapile raamatuga seotud nimi. „Nii saigi raamatukapp nimeks Popi ja aastaid truult teeninud tagastuskast endastmõistetavalt nimeks Huhuu“ (Võru 2021). See oli väga leidlik lahendus ja nimevalik. Laenutuskappe kasutati Viljandi raamatukogu juures beebipakkide peredele jagamiseks, kuna uute linnakodanike vastuvõtupidu jäeti ära (Viljandi 2021). Nii et koostöös on võimalik kappe kasutada ka muude asjade kontaktivabaks üleandmiseks. Mõned raamatukogud oli kavalad ja leiutasid ise endale kapi. Näiteks Palade raamatukogus kasutati puidust laenutuskappi (võeti juba eelmisel aastal kasutusele) (Hiiu 2021). Laenutuskapp Tartu Linnaraamatukogus on olnud pidevalt täis ja ooteriulil oli päevade pikkune järjekord. See näitab, et teenust ikka vajati (Meos 2022: 6). Paljud soetasid juurde ka tagastuskaste (Pärnu 2021). Siiski oli ka kohti, kus eelarve ei võimaldanud neid osta (Türi vallas) (Järva 2021). Need, kel see olemas, kinnitavad, et lugejad on teenuse hästi omaks võtnud. Näiteks Võrumaa Keskraamatukogu on öelnud, et suletud päevadel tagastati nii palju raamatuid, et kast oli ääreni täis. Selle vältimiseks hakati kasti tühjendama ka puhkepäevadel. Lisaks mainiti, et raamatuid tagastatakse nüüd kiiremini kui varasemalt (Meos 2022: 6). Ennetähtaegselt tagastades saab raamatut järgmisele huvilisele kiiremini laenutada ja järjekorra puhul liigub see kiiremini edasi ning ooteaeg lüheneb.

Nii mitmedki tööülesanded, koolitused ja pakutavad teenused olid kolinud veebi, aga kõigis raamatukogudes ei olnud endiselt vajalikke IT-vahendeid. Seega osteti erinevates kohtades juurde jälle sülearvuteid, veebikaameraid (Harju 2021), mikrofone (Järva 2021), mobiiltelefone (Harju 2021), printereid COVID-tõendite printimiseks (Lääne 2021) taskuhäälingu (podcasti) salvestamiseks vajalikke vahendeid (Viljandi 2021). Haapsalu Keskraamatukogu vahetas välja oma 11 arvutit ja tänu riigihankele võeti uued kasutusrendile (Lääne 2021). Viljandimaal, Heimtali haruraamatukogus valmis veebipõhine mäng „Eesti lastekirjandus“, mida jagasid paljud omakorda edasi (Viljandi 2021). Korraldati virtuaalnäitusi ja näitusi raamatukogude akendel (Jõgeva 2021). Valga Keskraamatukogu alustas hübriidürituste korraldamisega (Valga 2021).

Suur virtuaalvaimustus on ühelt poolt vaibunud, teisalt on aga valikulised otseülekanDED juba tavapärase praktika. Kohale on jõudnud arusaam, et ainult virtuaalsena korraldatav üritus on omaette žanr, mis sarnaneb telesaatega ja nõuab lavastajat, kunstnikku, tehnilist personali ja korralikku tehnilist varustust. Miks peaks vaatama halva kvaliteediga videot, kui veebist võib valida hea kvaliteediga videoid ja telesaateid. (Tartu Linnaraamatukogu 2021)

Võimalusel korraldati üritusi hoopis õues (Järvselja, Äksi rk) (Tartu 2021). Teist korda avati välilugemissaal Vastse-Kuustes (Põlva 2021). Võrumaal, Vana-Vastseliinas kujundati mõned lugemiskohad raamatukogu õuealale, mida lapsed kasutasid meelsasti (Võru 2021). Ka Suure-Jaani tegi sisehoovi oma õueraamatukogu (Viljandi 2021). Õuealad võisid olla avatud, aga täituvus oli lubatud teatud ajal ainult kuni 25%. Lisaks tuli kõikjal järgida 2+2 reeglit (Lääne 2021).

Suurema nakatumise perioodil peatati ringitegevused (Hiiu 2021). Kõige rohkem mõjutas pandeemia laste ja täiskasvanute üritusi, mida sai tunduvalt vähem korraldada (Harju 2021). Võimalusel viidi ikkagi üritusi läbi, arvestades muidugi piiranguid, kuid paljud etteplaneeritud üritused tuli siiski kahjuks ära jätta (Jõgeva 2021) või edasi lükata, sest juhtus ka nii, et esinejal puudus COVID-tõend või ei saanud ta ootamatult piirangute tõttu kohale tulla. Kindlam oli korraldada tegevusi pigem kohalikus kogukonnas ja väiksematele huvigruppidele kohalike esinejatega (Hiiu 2021). Nüüdsest hakati mõnel pool end registreerima üritusel kohal olles, et vajadusel oleks võimalik teavitada osalejaid viirusega kokkupuutest (Tallinna Keskraamatukogu 2021).

Kuna üritusi toimus vähem, oli aega rohkem pühenduda raamatukogu sisetöödele. Korrastati kogu ja arhiivi, uuriti raamatukogu ajalugu, uuendati kodulehekülgi, tegeleti arengukavadega, õpiti kasutama uusi süsteeme, siseveebi kasutamist, veebikoolituste korraldamist. Lastele koostati viktoriine, otsimismänge ning postitati ka virtuaalnäitusi (Harju 2021). Endiselt kasutasid töötajad võimalusel kaugtöö tegemist. See olenes palju töö iseloomust. Hiiumaal kasutati vähesel määral kaugtöö võimalust Kärddlas, kuid kuna töötajaid on vähe, siis enamasti jätkati tavapäraselt (Hiiu 2021). Harjumaal võeti kasutusele siseveeb, et kaugtöö tegemine oleks sujuv (Harju 2021). Järvamaal oli töökorraldus paindlik, kuid mitte püsiv (Järva 2020). Üha rohkem raamatukogusid hakkas pakkuma kaugtööteenust (Põlva 2021), pakkudes vaikseid ruume töö tegemiseks. Kasutajaid abistati COVID-tõendite genereerimisel ja printimisel ning koolitati rohkem digimaailmas (Lääne 2021). Tõendite printimisega kaasnes pidev selgitustöö ID-kaardi kasutamise osas (Järva 2020). AIP-i arvutit, nagu ka muid üldkasutatavaid esemeid, tuli peale igat klienti desinfitseerida (Raamatukogutöö korraldamine COVID-19..., 2021).

Vägeva teeninduspiirkonda lisati rändraamatukogu teenus. Avati ka Omniva postipunkte raamatukogudes (Jõgeva, Ida-Viru 2021). Samas osad kohad peatasid postiteenuse pakkumise ja osad väljastasid pakke ainult kokkuleppel ja väljaspool ruume (Lääne 2021). Viljandimaale hangiti graafikalaud (Viljandi 2021). Jõhvis oli see varem olemas, kuid võeti kasutusele alles nüüd. Lisaks osteti lasteosakonda nutitel, et mitmekesistada tegevusi (Ida-Viru 2021). Suure-Jaani raamatukogu hakkas korraldama matku Põhja-Sakala vallas (Viljandi 2021).

Septembris muutus Kärdla Linnaraamatukogu esimeseks Eesti avatud rahvaraamatukoguks, mida on lugejatel võimalik kasutada ka raamatukogutöötaja tööajast sõltumata. Eeskujuks sai Turu linnaraamatukogu Soomes, mida külastati eelnevalt mitmeid kordi, et õppida kuidas süsteem toimib (Volt 2021). Avatud raamatukokku on võimalik siseneda ID-kaardi alusel, kui raamatukoguhoidja on vastavad õigused andnud. Avatud raamatukokku saab sisse nii hommikul enne tööpäeva kui õhtul tööpäeva järgselt. Öösel jäid ukсед esialgu suletuks. Raamatukogus saab valida raamatuid ja neid ka laenutusautomaadi abil ise endale laenutada (Hepner 2021). Raamatuid võib ka eelnevalt reserveerida. Sel juhul jõuab raamatukoguhoidja need valmis otsida ja reserveeritute riiulile asetada. Raamatukogus saab kasutada avalikke arvuteid või ruume kaugtöö tegemiseks (Roosna 2022). Varguste vältimiseks on paigaldatud turvaväravad ja valvekaamerad (Hepner 2021). Selle innovatsiooniga on käinud tutvumas juba paljud raamatukoguhoidjad üle Eesti. Raamatukogu juhataja sõnul on eeliseks kompaktne kogukond ja turvaline keskkond, mida paljudel võib-olla pole. Aasta hiljem on lugejate suhtumine teenusesse erinev – kes tahab ikka suhelda ja kes ei taha üldse suhelda. Nii et avatud raamatukogu pakub võimalusi erinevate soovidega lugejatele (Roosna 2022).

Eelarvega oli sel aastal natuke parem seis. Üldiselt ei kärbitud (Järva 2021), kuid kasutamine võis olla piiratud (näiteks Harjumaal) (Harju 2021). Martnal jäeti remont ära (Lääne 2021). Hiiumaa sai riigieelarvest lisatoetust koroonahääd hüvitamiseks (Hiiu 2021). Järvamaa riigi poolt saadud teavikute ostu lisarahastus oli suureks abiks, kuna hinnad olid tõusnud (Järva 2021). Tallinna Keskraamatukogu kulutas palju isikukaitsevahenditele ja kiirtestidele (Tallinna Keskraamatukogu 2021), sest testimine toimus nüüd asutuses regulaarselt.

Aasta jooksul puutusid raamatukoguhoidjad kokku kahjuks selliste isikutega, kes keeldusid maski kandmisest või COVID-tõendi näitamisest. Tallinna Keskraamatukogus tekkis olukordi, kus raamatukogutöötajaid rünnati nii verbaalselt kui ka füüsiliselt – visati maskiga,

löödi rusikaga vastu visiiri (Tallinna Keskraamatukogu 2021). Pärnu raamatukogutöötajad on maininud kokkupuudet haigete lugejatega, kes ikkagi raamatukokku sisenesid ja ise veel oma haigestumist mainisid (Pärnu 2021). Osade inimeste suhtumine oli ikka hämmastav. Oli neid, kes kartsid viirust kui tuld ja olid need, kellel oli sellest ükskõik. Pikk piirangute periood ja konfliktised olukorrad vähendasid raamatukoguhoidjate töemotivatsiooni (Tallinna Keskraamatukogu 2021). Kaks aastat pandeemiat oli jäänud seljataha ja olukorrale ei nähtud lõppu. Siiski oldi juba muutunud oludega harjunud ja oodati normaalse elu taastumist.

1.2.3 2022. aasta

2022 oli koroonapiirangutest taastumise aasta. Lisaks tähistati raamatukogude teema-aastat. Koroonakriisiga oldi juba harjunud ja lepiti piiratud tööeluga. Teema-aastal korraldati rohkelt erinevaid sündmusi nii lastele kui täiskasvanutele üle Eesti kõigis rahvaraamatukogudes. Tutvustati raamatukoguteenuseid, pakuti koolitusi, kaasati rohkem inimesi raamatukoguellu, leiti uusi koostööpartnereid jne. Suvekuudel korraldati üritusi ka õues – sisehoovis, looduses, linnaruumis. Raamatukogude teema-aasta raames jaotusid üritused ja erinevad aktsioonid teemade kaupa mõtteliselt järgmiselt: raamatukogu kui kirjandus- ja kultuurikeskus, raamatukogu kui kogukonnakeskus, raamatukogu ratastel ja tuleviku raamatukogu (Valdre 2021).

Käina raamatukogu korraldatud üritustel sai kuulda ja lugeda Tõnu Õnnepalu luulet ning osaleda maastikumängus (Hiiu 2022). Raamatukogu läks oma üritustega majast välja. Narva Keskraamatukogu avas sel aastal oma arvutiklassi, kus saab korraldada nii individuaal- kui rühmakoolitusi. Kunstigaleriid ümber korraldades sai juurde tehtud ka seminariruum, mida on hea kohtumisteks ja ümarlaudadeks kasutada (Narva 2022). Aasta tõi raamatukogudele palju tähelepanu – kirjutati, räägiti, esineti raadios ja teles. Selle kõige tulemusel saadi raamatukogudesse uusi lugejaid. Kahjuks aga suleti ka mitmeid raamatukogusid, kuna kriisiolukorras hakati kulusid ümber hindama ja selgus, et mõnes paigas oleks mõistlikum raamatukogu likvideerida. Järvamaa raamatukogutöötajad on tabavalt öelnud: „Kahjuks ei näe omavalitsused endiselt sageli raamatukogude mõju kultuurielule ja inimeste vaimsele tervisele, vaid arvestatakse üksnes ruumide ülalpidamiskuluga“ (Järva 2022). Tallinna Keskraamatukogus arendati RFID tehnoloogiat, mis tuvastab teavikud kiirelt ja kergendab lugejate iseteenindust (Tallinna Keskraamatukogu 2022). Viimsi raamatukogusse paigaldati RFID-põhine laenutus- ja tagastusautomaat (Harju 2022), millega on võimalik lugejatel ise end teenindada.

Lugejad kasutasid raamatukogu aktiivselt. Kes laenutas kirjandust ja kes vajas seda asjaajamiseks. Kasutati arvutit, printerit, tehti koopiaid, skaneeriti, loeti kohapeal, külastati sündmusi (Hiiu 2022), käidi koolitustel, vaadati näitusi jne. Eakamad palusid abi arvutis erinevatel toimingutel. Raamatukogu on külakeskus, kus tehakse ka niisama aega parajaks. Hiiumaal alustati hiiu keele ringitegevust, mis sai väga populaarseks (Hiiu 2022). Jätkus laenutuskappide ostmise (Jõgeva 2022). Pärnu Keskraamatukogus oli laenutuskapp saanud nii populaarseks, et oli vaja paigaldada lisamoodul teenindamiseks rohkem lugejaid (Pärnu 2022).

2022. aasta sügisel avati lugejatele ka uus üle-eestiline laenutuskeskkond MIRKO – Minu Raamatukogu. Esialgu oli sellega liitunud 28 raamatukogu, kuid aja jooksul saavad soovijad liituda endale sobival hetkel. Laenutada saab maksimaalselt 5 raamatut 21 päevaks ning programm valib lähima raamatukogu ja saadab sinna tellimuse. Lugeja saab raamatu kätte pakiautomaadist või toob kuller selle koju. 2023. aastast lisandusid raamatutele veel e-raamatud, e-ajakirjad ning audioraamatud (Heiberg 2022). Seoses sellega, et Kultuuriministerium ei toetanud enam e-raamatukogudesse litsentside ostmist, tuli Tallinna Keskraamatukogul ELLU teenust piirata ja suunata see tagasi ainult tallinlastele (Tallinna Keskraamatukogu 2022) nagu seda toimus enne koroona-aastaid. Enam polnud aga ka sellel mõtet, kuna eelnevalt mainitud uus keskkond MIRKO hakkas juba pakkuma vastavat teenust.

Tekkis uus kriis – elektrihinna hüppeline kallinemine. See pani direktoreid analüüsima eelarvet, et kuskilt kokkuhoiukohti leida (Harju 2022). Ka lugejaid tuli kriisis aidata. Inimesed said taotleda energiahüvitist ja kuna paljud seda taotlust teha ei osanud, pöördui abi saamiseks jälle raamatukoguhoidja poole (Põlva 2022). Lisaks sellele algas 2022. aastal Vene-Ukraina sõda, mis mõjutas raamatukogude tegevusi seoses kirjanduse ja põgenike aitamisega (Harju 2022). Kärdla Linnaraamatukogus korraldati Ukraina-Eesti klubiõhtu, kus jagati infot. Põgenikele korraldati keelekohvikuid. Käinas kaasati ukrainlannad ka raamatukogutundidesse ja meisterdamistele, mis toimusid kakskeelsena (Hiiu 2022). Hiiumaal suleti Leisu laenutuspunkt, mille ruume hakati kasutama Ukraina põgenike jaoks. Lugejatele hakati tegema seal piirkonnas koduteenindust (Hiiu 2022). Ka Narvas sisustasid raamatukoguhoidjad põgenikele eraldi ruumi. Lisaks kaasati neid raamatukogu üritustesse (Narva 2022). Pärnu Keskraamatukogus lubati põgenikel dokumente tasuta printida (Pärnu 2022). Üle Eesti tehti kampaaniaid, kus koguti Ukraina inimestele vajalikke esemeid – villaseid sokke, küünlajääke ja plekkpurke kaevikuküünalde tegemiseks. Raamatukogud üle

Eesti tegid näituse Ukraina toetuseks teemal „Jah, Ukraina on olemas!“. Tallinna Keskraamatukogu kasutas vabatahtlikke, kes tegelesid ukraina lastega: organiseeriti õppetööd, viidi läbi keeleringe ja mängiti lauamänge (Tallinna keskraamatukogu 2022). Raamatukogud on aidanud erinevaid inimesi igasugustes kriisides ja asutuste vajalikkus on ilmselge.

Rahvaraamatukogud on olnud koroonaaastatel silmapaistvad ja tublid. On hea meel, et oma lugejatega hoiti sidet ja kohaneti oludega kiiresti. Uute tekkinud teenuste või varasemate teenuste virtuaalsed variandid ja tehnoloogilised võimalused on laiendanud nii raamatukoguhoidjate kui kasutajate teadmistepagasit. See aeg on olnud raamatukogudele raske, kuid samas väga arendav.

1.3 Ülevaade varasematest uuringutest

Eestis on tehtud mõned küsitlused, uuringud raamatukogude kohta koroonapandeemia ajal. Peamiselt on fookuses olnud raamatukogude toimetulek ning lahtiolek ja teenused. Antud magistritöö keskendub just lugeja seisukohale nendes muutuste tuules, mida pandeemia tõi. Ka välismaal läbi viidud uuringud käsitlevad peamiselt raamatukogutöötajate kogemusi ja muutusi pandeemiaaegsetes raamatukoguteenustes.

Esimeseks teemakohaseks uuringuks Eestis on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) maaraamatukogude sektsiooni korraldatud küsitlus raamatukogutöötajatele üle Eesti. Uuringu (Rand 2020) eesmärk on anda ülevaade 2020. aasta kevadel olnud pandeemialainete ja eriolukorra ajal maaraamatukogudes toimunud. Uuringuküsimused puudutavad töötajate töökorralduslikke muudatusi, hirme sellega seoses, kontaktivaba laenutuse korraldamist, sisetööde ja laenutuste suhet, millest puudust tunti ja saadud õppetunde. Töökorraldust olid sunnitud muutma pea kõik küsitluses osalenud raamatukogud, kuid õnneks suuri hirme sellega seoses ei tekkinud. Muutus töökoormus, mis mõnes raamatukogus mõjutas ka töötasu. Küsitluse tulemustest selgus, et sisetöid tehti rohkem kui laenutustegevusi. Kontaktivaba laenutust pakkusid pea kõik küsitletud raamatukoguhoidjad ja see toimus enamasti nii, et lugeja andis oma soovid teada e-posti või telefoni teel ning raamatukoguhoidja komplekteeris tellimuse ja pani nimega varustatud paki kokkulepitud

kohta. Raamatuid hoiti peale tagastamist karantiinis 48–72 tundi, mis oli paiguti erinev. Sel piirangute ajal tundus raamatukoguhoidjatele, et lugejad tundsid enim puudust otsesest kontaktist raamatukogutöötajaga, üritustest, lisateenustest, AIP-ist ja lugemissoovitustest (Rand 2020: 40). Raamatukogutöötajad ise tundsid enim puudust samuti suhtlemisest ja üritustest, kuid ka turvatundest ja piisavast infost. Raamatukoguhoidjate arvates on võimalik kõike korraldada, kui vaid tahet jagub. Pidevalt täiendati digioskusi, kiirelt korraldati töö ümber, tutvustati lugejatele e-keskkondi. Kiideti ka tagastuskaste, mille võiks hankida kõik raamatukogud (Rand 2020: 40). Antud küsitlusest midagi väga üllatavat ei selgunud, kuid see andis esmateabe raamatukogude muutunud olukorrast.

Sellest küsitlusest kasutati mõningaid andmeid ka järgnevas uuringus (Lepik, Vaaro 2021), mis on kõige ülevaatlikum uurimus seni Eestis pandeemiaaegsete rahvaraamatukogude kohta. Krista Lepik ja Ilmar Vaaro uurisid 2020. aasta kevadel toimunud eriolukordadest tingitud muudatusi 545 raamatukogus. Uurimismeetodina on kasutatud kombineeritud meetodit – rahvaraamatukogude avalikke andmeid ning intervjuusid raamatukoguhoidjatega. Lugejad kasutasid raamatukogu andmetel enim telefoni ja e-kirja teavikute tellimiseks kontaktivabal perioodil. Teavikud pakiti ning lugejad said need kätte ukse tagant, esikust, koridorist või ka läbi akna. Omniva võimaldas raamatuid transportida üle Eesti oma pakiautomaatide kaudu ning Tallinna Keskraamatukogu tegi kõigile kättesaadavaks e-raamatukogu ELLU. Varem said seda kasutada ainult tallinlased. Paljud raamatukogude pakutavad tegevused kolisid veebi- või telefonikeskkonda. Raamatukogud jagasid infot peamiselt oma Facebooki lehel, vähem kodulehel ja kohaliku omavalitsuse lehel. Raamatukogutöötajate tööpäev oli pandeemia ajal paindlikum, esines rööptegutsemist. Uuringust selgus, et töötajad lootsid ära teha seni ootele jäänud sisetööd, kuna lugejaid siseruumidesse ei lubatud ja aega oleks pidanud üle jääma, aga tegelikult muutus põhiteenus – laenutamine hoopis ajamahukamaks ja lisaks tuli rohkem internetis tegutseda. „Oluline on, et raamatukogud ei kaotanud eriolukorra tõttu oma kogukonnaga sidet“ (Lepik, Vaaro, 2021: 43). Olukorras, kus kultuuriüritused jäeti ära ja paljud asutused olid suletud, oli raamatukogu oma kasutajatele ikkagi olemas.

ERÜ maaraamatukogude sektsioon tegi 2022. aastal uue küsitluse kaardistamiseks kahe möödunud aasta ümberkorraldusi (Rand 2022). Sealt selgus, et paljud raamatukogud jätkasid kontaktivaba laenutamise võimaluse pakkumist. Aastatega on muudetud töökorraldust ja on hakatud pakkuma uusi teenuseid. Tagastuskastid olid üsna levinud, kuid laenutuskappide arv

maapiirkondades oli tagasihoidlik. Käsitleti ka raamatukogutöötajate palgaküsimust (Rand 2022).

Käesoleva aasta alguses avalikustati Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli raamatukogu kasutamise kohta uuring (Paimre jt 2024), mis käsitles samuti COVID-19 aastaid. Raamatukogu teenindab peamiselt üliõpilasi, kuid on kohapeal avatud kasutamiseks kõigile. Raamatukogu pakkus juurdepääsu välismaistele teadusandmebaasidele, mida hakati pandeemiaga rohkem kasutama, uuendati kodulehte, et muuta vajalikud asjad lihtsamini leitavaks, soetati iseteeninduslik laenutusautomaat, mis osutus ideaalseks teenuseks koroonajal. 2022. aastal läbi viidud küsitlusega uuriti kuidas hindasid raamatukogu töötajad ja õppijad raamatukoguteenuseid haiguse tormilisema aja lõpus. Selgus, et e-teenuseid ja veebis leitud ressursse kasutati pandeemia ajal rohkem ning kohal käidi vähem. Peamiselt kasutati elektronkataloogi ESTER ja teadusandmebaase. Kaugteenustena oldi väga rahul. Kõige rohkem meeldis vastajatele ruumide broneerimise süsteem, raamatukogu koduleht ning uus teenus, milleks oli raamatu pakiautomaati saatmine. Kontaktivaba laenutust kasutasid ligi pooled vastanutest. Kasutajatele meeldis, et teavikuid sai ette tellida ja need olid kokkulepitud ajal laual valmis ning kiideti ka tagastuskasti. Raamatukogus kohal käimise peamine põhjus oli teaviku laenutamine, järgnesid ruumide kasutamine, koopiategemine ning andmebaaside jm ressursside kasutamine. Uuringus osalejad väärtustasid raamatukogu füüsilist ruumi ja kohapeal pakutavaid teenuseid, lisaks e-teenustele, nii et võib öelda – füüsiline raamatukogu on endiselt hinnatud (Paimre jt 2024).

Välismaistest uuringutest seostub tööga USA-s Allen County's (Indianas) läbi viidud uuring, mille eesmärk oli analüüsida pandeemiast mõjutatud muutusi lugejate seas ning teavitada elanikke raamatukogu pakutavatest kriisiabi teenustest. Sealsetel raamatukogudel tuli tihtipeale aidata külastajaid avalikus internetipunktis eluasemega seonduvates küsimustes, taotluste esitamisega valitsusele, vaimse tervise alal abipakkujate leidmisega ning aidata ka üldiselt arvutialastes tegevustes. Samas nähti kõrvalt lugejaid, kelle vaimne tervis polnud korras – kes tarvitas narkootikume, kes oli agressiivne. See pani suure koormuse raamatukoguhoidjate õlgadele, kes pidid taolisi lugejaid ohjeldama. Lugejatele pakuti hügieenipakikesi koju kaasa võtmiseks, korraldati üritusi tervisetöötajatega, koostati tervise-, töö- või karjäärilaseid kirjandusprogramme, korraldati koolitusi ja mõned raamatukogud võtsid isegi püsivalt tööle sotsiaaltöötajaid või nõustajaid (Wahler jt 2022).

Eestis nii drastilisi muudatusi raamatukogude töös ei toimunud. Vaimse tervise seisukorda Eestis on uurinud Tervise Arengu Instituut ja Tartu Ülikool (2022), mille üks eesmärke oli „hinnata Eesti elanikkonna vaimse tervise olukorda ning selle muutumist COVID-19 pandeemia jooksul võrreldes pandeemiaeelse ajaga“ (Eesti rahvastiku vaimse... 2022: 15). Uuringus kasutati enesekohaseid vastuseid ja registripõhiseid andmeid. Selgus, et ka Eestis on vaimse tervise probleemid ulatuslikud. Levinud probleemidest toodi välja depressioonirisk igal neljandal ning ärevushäire igal viiendal täiskasvanul. Probleemide avaldumisel mängivad suurt rolli nii keskkondlikud kui geneetilised riskitegurid. Pandeemiaaegne depressioon oli kõige tugevamalt seotud noorema vanusega. Sellele järgnes naissugu, geneetiline eelsoodumus ning erinevate ainete tarvitamine (Eesti rahvastiku vaimse... 2022: 34). Enim olid haavatavad noorukid, noored täiskasvanud, madala haridustaseme ja väikese sissetulekuga või töötud inimesed. Vanemaealistel esineb palju vaimse tervise häireid, kuid seoses koroonakriisiga selget mõju ei ilmnenu (Eesti rahvastiku vaimse... 2022: 42). Lisaks vaimsele tervisele mõjutab pandeemia inimesi veel mitmetest aspektidest. USA uuringu (Wahler jt 2022) järgi oli laialt levinud ärevus, normaalsus kadus, kasvas töötus ja paljudel tekkisid rahalised probleemid. Isolatsioonis olles tekkis viha, segadustunne, hirm ning saadi ebapiisavat infot, toetust ja varusid. Selle tulemusel võib inimesel kujuneda vaimse tervise häire. Ta võib muutuda vägivaldseks ning tekkida võivad ka suitsiidsed mõtted. Selles USA uuringus küsitleti Alleni maakonna raamatukogude süsteemi töötajaid ning lugejaid aastatel 2020–2021. Küsiti kaks avatud küsimust COVID-19-st tingitud mõju olemasolu ja muutunud vajaduste kohta. Selgus, et lugejaid mõjutasid enim piirangud ja asutuste sulgemised. Veedeti rohkem aega kodus ning osa inimesi mainis ka suuremat lugemist. Järgmisena nimetati isolatsiooni, mis tekitas negatiivsust ja üksindustunnet, tööalaseid muutusi ja probleeme. Raamatukogude kasutamise seotud raskused puudutasid sulgemisi, lühendatud tööaegu, keeldu materjale füüsiliselt ise otsida, teenuste ära jätmist ning avaliku internetipunkti kasutamise mittevõimaldamist. Raamatukogu töötajatel paluti vastata, kuidas lugeja vajadused on muutunud ning kui palju on raamatukogutöötajate töö muutunud. Selgus, et suurim vajadus oli seotud raamatukogu allikate ja töötajate üldises kättesaadavuses. Enim tajuti lugejaga suhestumise vähenemist – raamatukogu külastati vähem ja toimus sotsiaalne distantseerumine. Suurenes virtuaal- ja kaugtöö maht. Lisaks aidati tehnoloogiaalasel ja abistati erinevate vajaduste täitmisel (taotlused, avaldused seoses töö ja maksudega). Tööd mõjutasid ka uute mugavusteenuste nagu äärekivilt korje (*curb-side pickup*) pakkumine (Wahler jt 2022). See tähendab, et lugejal oli võimalik tellida teavikud ette ja öelda kättesaamise koht (valida raamatukogu).

Kui lugeja oli sinna jõudnud, teavitas ta raamatukogutöötajat, kes võttis teavikud kaasa ja andis need üle. Tagastada lubati siiski ainult õues vastavasse tagastuskohta (ACPL). Paljud lugejad kohanesid ümber ja hakkasid raamatukogu veebiressursse kasutama, kuid leidis ka palju neid, kes seda teha ei osanud või kel puudus interneti võimalus. Palju tuli abistada inimesi arvutis ja iseteeninduspunktides. Sellest järeldatakse, et tulevikus oleks vaja korraldada kogukonnas vastavaid digikoolitusi (Wahler jt 2022). Eestis korraldas Digiriigi Akadeemia palju kursusi ja koolitusi raamatukogudele 2023. aastal (nähtavad ka Youtube-s), mis laiendasid raamatukoguhoidjate teadmisi, et neil oleks võimalik lugejat vastava teemaga abistada. USA uuringu kokkuvõtteks võib öelda, et see andis hea ülevaate ühest raamatukogusüsteemist ja seda ei saa üldistada teistele raamatukogudele, kuigi lugejate vajadused on erinevates piirkondades siiski mõnevõrra sarnased. Raamatukogutöötajad pingutasid, et jätkata kohaliku kogukonna teenindamist.

COVID-19 pandeemia mõju raamatukogu kasutajatele on uuritud ka Nigeerias (Obiano 2021). Akadeemilises raamatukogus mõjutas pandeemia nii õpilasi kui õpetajaid ja kogu kool nägi palju vaeva, et sellest taastuda. Kindel oli see, et raamatukogude tegevused pidid jätkuma, olgu siis füüsiliselt või virtuaalselt. Seega propageeriti isolatsioonis olevatele inimestele head kirjandust lugemisharjumuse tekitamiseks ja õpetati infokirjaoskust, et inimesed oleksid teadlikumad väärinfo äratundmisel. Raamatukogu kasutajate sõnul olid kriisi ajal raamatukoguhoidjad muutunud neile olulisemaks. Digimaailmaga olid Nigeeria osad raamatukogud hädas, sest puudusid vajalikud vahendid ning samuti ei olnud kasutajad väga digiteadlikud. Eelisseisus olid digitaalsed raamatukogud ja nende teenused, sest tõmbasid rohkem inimeste tähelepanu kui traditsioonilised raamatukogud, kes pidid nägema rohkem vaeva oma teenuste pakkumisega. Vähekindlustatud õpilaste ja geograafiliselt kaugemal elavate ebavõrdsus võrreldes teistega suurenes, sest internetile oli piiratud ligipääs või puudus see pandeemia ajal üldse. Enamik ülikooli raamatukogusid suleti füüsiliselt, kuid virtuaalselt tehti palju materjale ikkagi kättesaadavaks. Raamatukoguhoidjad suhtlesid kasutajatega telefoni, WhatsApp-i ja e-maili teel kaugtööna kodust ning olid kättesaadavad ööpäevaringselt. Töötajatel tekkis sellest aga ülekoormus, sest puudus ametlik tööpoliitika, mis vastaks uutele ootustele ja kohustustele (Obiano 2021).

Koroona-aastad ei olnud kellelegi mitte kuskil lihtsad ja selleks, et uues olukorras hakkama saada, tuli minna muutustega kaasa.

2 METODOLOOGIA

Peatükis kirjeldatakse töö koostamise protsessi ja kasutatud meetodeid. Magistritöö teooria peatüki loomiseks otsiti erinevaid infoallikaid. COVID-19 pandeemiat puudutav materjal koguti Vabariigi Valitsuse lehelt, kus teavitati korraldustest. Sealsetes artiklites olid ka lingid otsestele korraldustele, mis aga ei toiminud. Seega tuli neid eraldi otsida Riigi Teatajast. Algselt otsiti märksõnaga covid, kuid kuna otsing andis palju ebamääraseid vasteid, leiti selleks teine viis. Riigi Teataja viidete alt leiti eraldi link koroonaviiruse SARS-CoV-2 leviku tõkestamise meetmete kohta. Nii saadi nimekiri pandeemiaaegsetest korraldustest, millest hangiti omakorda teavet antud töösse. Lisaks osutus kasulikuks dokumendiks 2023. aastal ilmunud pandeemiajärgne analüüs, mille koostasid Terviseamet ja Irja Lutsar. See koosneb kahest osast, millest esimest kasutati antud töös. See puudutas pandeemia kulgu, rakendatud meetmeid ning õppetunde seoses COVID-19-ga. Analüüsi ülesehitus lainete järgi sai ka antud töös näidiseks võetud.

Selleks, et saada teada raamatukogudes toimunud, mis moodustab järgmise teooria peatüki, uuriti Kultuuriministeeriumi koduleheküljelt rahvaraamatukogude aastaaruandeid 2020–2022 aastate kohta. Neist saadud märksõnadega koostati omale kasutamiseks Exceli tabel, et saada ülevaade ning leida huvitavamaid tegevusi. Uurimispiirkonna kaardistamiseks oli vaja saada ülevaade kogu Eestist ja võimalusel leida maakonnad, mis eristusid. Selgus, et igal pool käituti üsna sarnaselt ja seega otsustati fookus hoida Lääne-Virumaal, sest töö autor elab antud piirkonnas ja omab tutvusi raamatukoguvõrgustikus. See lõi eeldused leida hõlpsamini intervjueeritavaid läbi tuttavate raamatukoguhoidjate. Lisaks loeti läbi ka Lääne-Virumaa vastavate aastate koondaruanded ning omakorda kaheksa omavalitsuse enda koondaruanded, et saada täpsemat teavet. Leitud oluline info koondati eraldi, et hiljem oleks hõlpsam vajalik info üles leida. Rahvaraamatukogude tegevused ja teenused otsustati esitada lainete asemel aastate kaupa, sest alapeatükk põhineb peamiselt aastaaruannetel ja sealt polnud võimalik laineid eristada.

Varasemalt ei ole Eestis uuritud pandeemia aegset raamatukogundust kasutajate vaatenurgast ja seda antud uuringuga soovitaksegi teha. Uurimine toimus kvalitatiivse meetodiga, et teada saada inimeste subjektiivseid kogemusi ja arvamusi (Strömpl 2020). Kvalitatiivne meetod sai valitud ka seetõttu, et antud magistritöö uurimisküsimused eeldavad inimese harjumustesse süüvimist ja antud juhul ei olnud eesmärk üldistada või tuua välja arve, vaid

luua seoseid ja tähendusi käitumisele (Kalmus jt 2015). Kvalitatiivse uurimisviisiga oli võimalik inimest tundma õppida ja intervjuu käigus lisaküsimusi esitada. Poolstruktureeritud intervjuu jaoks koostati kava (lisa 1). Intervjuumeetod tundus kõige loogilisem andmekogumismeetod, sest inimestel on erinevad harjumused, kogemused ja arvamused ning nende esile tulekuks peeti kõige paremaks üks ühele vestlust. Septembri lõpust novembrini 2023. aastal moodustati intervjuu küsimuskava ning detsembrist veebruarini viidi läbi intervjuud. Otsustati teha individuaalintervjuud, et oleks võimalik saada inimese enda ja tema elust tulenevaid vastuseid ja arvamusi. Paari- või grüpiintervjuu puhul ei oleks tõenäoliselt tulnud välja väikseid nüansse. Haiguse teema võib olla paratamatult tundlik mõne isiku jaoks ning kõike ei soovita enda elurütmist teiste ees rääkida.

Intervjuuküsimuste koostamisel võeti aluseks pandeemia ajal raamatukogudes toimunud muudatused. Kuna eriolukorrast alates suleti paljud raamatukogud, sooviti intervjuus teada, kuidas inimesed sellesse suhtusid, kuidas neile sobis kontaktivaba laenus ja pakutavate teenuste muudatused. Küsimused koostati kolme teemaplokina – inimeste taustainfo, kuidas pandeemia mõjutas ja ootused raamatukogule. Taustainfo küsimustega sooviti teada intervjuueeritava elurütmist, huvisid ja raamatukogu rolli ning selle kasutamist, sest eriolukorra tekkides muutus paljude inimeste harjumuspärane elu. Võis juhtuda, et tööd tuli teha kaugtööna kodust või laienes tööülesannete hulk (pidev desinfitseerimine, tänaval patrullimine, maskide jagamine jne). Inimeste hobitegevus võis katkeda või muutuda. Lapsed jäid pidevalt koolist kaugõppele ja ka lasteaiarühmi suleti suures nakkusohus. Kuna paljud tegevused muutusid veebipõhiseks, tuli perekondadel vajadusel täiendada koduseid arvuteid ja osta lisaseadmeid. Teises, mõju teemaplokis keskenduti raamatukogu puudutavale infole, sest teavikute laenustegevus oli muutumas. Uuriti, mismoodi ja mis põhjustel võeti raamatukoguga ühendust, kuidas telliti teavikuid, kuidas need kätte saadi ning tagastati, sest raamatukokku üldiselt sisse ei lubatud ja raamatukogu kasutajatel tuli ise uurida, kuidas on võimalik teenust muutunud oludes kasutada. Seega uuriti raamatukoguteenuste kättesaadavust ja sellega kaasnevat rahulolu. Raamatukogud hakkasid usinalt soetama tagastuskaste ja laenutuskappe, mille kohta küsiti intervjuus samuti arvamust. Pandeemia keskel võimaldati laenutada e-raamatuid ELLU kaudu üle Eesti ja populaarsust kogusid ka audioraamatud, mis andis alust küsida intervjuus ka nende kasutamise kohta. Oluline osa selles plokis oli raamatukogu kasutamise harjumuse ja toimunud muutustega seotud küsimustel. Ootuste plokis küsiti, mis tegevusi ja teenuseid märgati, mida oodati ja vajati raamatukogult, mida võiks raamatukogu tänapäeval veel

pakkuda. Koroonajaal hakati rohkem e-keskkondi kasutama – sinna postitati infot, virtuaalnäitusi, ettelugemisi, koolitusi, ülekandeid kuni hübriidsündmusteni välja. Lisaks suheldi ka telefoni teel oma kasutajatega, eriti laste ja eakatega. Intervjuuküsimustega sooviti teada, mida arvatakse interneti kolinud tavapäraest ja uutmoodi teenustest, kas neid kasutati, kas nendega oleks mõtet jätkata ka pandeemiajärgselt. Lisaks intervjuu põhiküsimustele lisati küsimuste kavasse vastavalt intervjuueeritava asukohale lisainfot, mis puudutas raamatukogu aruannetest korjatud teavet pakutud teenuste, laenusstatistika, tagastuskasti ja laenutuskapi olemasolu kohta. See ilmestas arutelu ja arendas vestlust.

Eesmärk oli moodustada intervjuueeritavate valim kõigi kaheksa Lääne-Virumaa omavalitsuse (Rakvere linn ja Rakvere, Kadrina, Tapa, Väike-Maarja, Vinni, Viru-Nigula ja Haljala vallad) raamatukogu külastajatest. Maakonnaraamatukogu rolli täidab Lääne-Virumaa Keskraamatukogu (LVKRRK) Rakvere linnas. 2023. aasta seisuga on maakonnas 38 raamatukogu, millest 23 moodustavad harukogud. Lisaks käiakse teeninduspunktides kuues asukohas (Lääne-Virumaa 2023: 3). Intervjuueeritavad leiti ajapikku mitmel viisil. Esimesed intervjuud viidi läbi töö autorile tuttavate raamatukogu külastajatega Lääne-Virumaalt. 4. jaanuaril 2024. aastal saadeti kõigisse Lääne-Virumaa kaheksasse omavalitsuse hallatavasse rahvaraamatukogusse e-mailid, milles tutvustati antud magistr töö eesmärki ja et soovitakse leida püsilugejaid, kes on raamatukogu kasutanud juba enne koroonajaalid. Seda seepärast, et oleks võimalik võrrelda inimese käitumist eri perioodidel. Kahest vallast saadi üsna kiiresti võimalike intervjuueeritavate kontaktandmed, teistest omavalitsustest küsiti intervjuukandidaatide kohta hiljem veelkord üle. Töö autor kasutas intervjuueeritavate leidmiseks ka enda tuttavaid, kes kas vastasid ise või soovitasid sõpra. Lääne-Virumaa kaheksast omavalitsusest leiti intervjuueeritavaid seitsmest. Ainult Väike-Maarja valla raamatukogu kasutajat ei leitud. Vinni valla kajastamise puhul ei ole samuti olukord kiita, sest intervjuueeritava põhiraamatukogu ei asu sealses piirkonnas. Intervjuueeritavaid valides püüti jälgida, et neid leiduks kõigist omavalitsustest. Algselt planeeriti saada igast kaheksast omavalitsusest kaks intervjuueeritavat, kuid tegelikkuses läks teisiti. Õnneks kasutavad paljud mitmeid raamatukogusid ja nii saab üldise mulje maakonnast kätte.

Perioodil 1.12.2023–9.02.2024 viidi läbi 13 intervjuud. Kõik uuringus osalejad on naissoost, neist kaheksa on tööealised, vanuses 37–61 ning viis pensioniealised, vanuses 68–81 aastat. Nooremaid intervjuueeritavaid uuringusse ei kaasatud, kuna valimisse otsiti raamatukogu püsikasutajaid ja kogunud lugejaid, kes oskaksid võrrelda pandeemia eelset aja ja kriisiaega ning sellele järgnenud perioodi. Hariduse järgi jaotuvad uuringus osalejad

järgmiselt: ühel on keskharidus, neljal keskeri, kaheksal kõrgharidus. Intervjueeritavad on lugejad Kadrina valla raamatukogus ja filiaalides (Kadrina, Hulja, Viitna), Tapa valla raamatukogudes (Tapa, Tamsalu, Lehtse), Lääne-Virumaa Keskraamatukogus (LVKRRK), Rakvere valla raamatukogudes (Sõmeru, Uhtna), Vinni valla raamatukogudes (Roela), Haljala valla raamatukogudes (Haljala, Vergi) ning Viru-Nigula raamatukogudes (Viru-Nigula vallaraamatukogu Kundas ja Viru Nigulas). Intervjuusid tehti erinevates raamatukogudes, intervjueeritavate kodudes ja ka töökohas. Kõik intervjuud salvestati ja keskmiselt kulus intervjuule 1 tund ja 5 minutit, mis jäi esialgselt planeeritud aja raamesse.

Intervjuud viidi läbi järgmiselt. Kõigepealt küsis intervjueeri intervjueeritavalt nõusoleku intervjuu salvestamiseks. Seejärel intervjueeri tutvustas end ja oma magistr töö eesmärki, lubas vastata vabalt ja enda seisukohast, rääkis üle, et kasutab saadud vastuseid anonüümselt ja peale töö kaitsmist kustutab vestluse salvestuse. Intervjuu lõpus küsiti osaleja vanust ning haridust. Töö autor pani kirja intervjuupäevikusse läbiviimise koha ja aja, intervjueeritava soo ning põhilise raamatukogu, mida intervjueeritav külastab. Intervjuude transkribeerimisel kasutati Tallina Tehnikaülikooli Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris loodud tehnoloogiat (Olev, Alumäe 2022). Kuna sealt saadud tekstifailis oli üsna palju vigu sees, parandati tekst.

Töös on kasutatud juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi. Selle meetodiga on hea võrrelda ja leida läbivaid teemasid ning mustreid. Intervjuude analüüsimiseks koondati esmalt vastused küsimuste, seejärel teemade kaupa. Kuna intervjuudes räägiti samast asjast mitme koha peal, tuli ühendada vastused vastavalt teemale. Seejärel analüüsiti vastuseid ja võrreldi teistest allikatest saadud infoga. Sisuanalüüsis juhitud induktiivsest lähenemisest, sel viisil on võimalik mõista intervjueeritavate maailma (Kalmus jt 2015). Kvalitatiivsete andmetega töötamise puhul tuli arvestada mõlema osapoole subjektiivsust. Kuna uurija töötab ise raamatukoguhoidjana, osatakse kohati oletada vastuseid ning omatakse eelteadmisi nii raamatukogu, selle teenuste kui ka osade intervjuus osalejate kohta. Intervjuusid läbi viies üritati olla hinnanguvaba, et intervjueeritava vastuseid mitte moonutada. Uuringus osalejate hulka kuulus nii võõraid kui tuttavaid inimesi, kes intervjuuga nõus olid. Töö autori taust vastuseid ei mõjutanud, sest räägiti pigem enda kogemusest ja oma raamatukogu kasutamisest.

3 INTERVJUUDE ANALÜÜS

Analüüsi alapeatükkides käsitletakse intervjueeritavate mõtteid ja käitumismustreid ning ootusi raamatukogudele vastavalt sissejuhatuses esitatud uurimisküsimustele.

3.1 Pandeemiaaegsed käitumismustrid

Pandeemia väljakuulutamisest alates muutus inimeste harjumuspärane elu oluliselt. Vabariigi Valitsuse korraldustega määrati nõudeid ja piiranguid, mille järgimist nõuti kõigilt elanikelt. Käesolevas peatükis käsitletakse intervjuus osalenute elus toimunud muudatusi ja nendega hakkama saamist. Keskendutakse peamiselt kultuuritarbimise, raamatukogu rolli ja pereelus toimunud muutustele.

3.1.1 Kultuurilised harjumused

Uuringus osalejate kultuurilised huvid loovad tausta intervjuus saadud vastustele. Nii töö- kui pensioniealistel uuringus osalejatel leidub mõnevõrra sarnaseid huvisid. Enim mainiti raamatukogu külastamist ja armastust lugemise ning raamatute vastu, mis on ka loogiline kuna intervjuu põhiteemaks on raamatukoguga seonduv. Lisaks käivad paljud teatris ja kontsertidel. Üks pensioniealine täpsustas, et käib teatris ka väljaspool maakonda bussireisi kaudu, sest siis saab tavaliselt parema istekoha teatrisse esiritta, kui ise piletit soetades. Pensionealiste hobideks on veel kinos käimine, seltsitegevus, loengute kuulamine, sotsiaalmeedia, jalutamine ning jooga. Tööealiste huvideks olid veel rahvatants, koorilaul, kinos käimine, näituste külastamine, käsitöö, pillimäng, kogukonnaga koostegutsemine, looduses aja veetmine ning põnevate kohtade külastamine. Tööealised tegutsevad nii hariduse (lasteaias, koolis), kultuuri kui ka tervishoiu valdkonnas ning kaupluses. Nagu näha on uuringusse sattunud inimesed, keda huvitab rahvakultuur, kultuur laiemalt ja enda harimine.

Intervjuudest selgus, et põhiliselt eelistatakse kodule lähimat raamatukogu, sest nii on mugav. Seega on vaja, et raamatukogude võrk oleks tihe ja raamatukogust huvitatul oleks selle leidmine lihtne. Leidub ka erandeid. Kaks inimest eelistavad just kaugemat

raamatukogu ning üks külastab pigem töökohale lähimat raamatukogu. Mitmetest intervjuudest tuleb välja, et inimesed ühildavad oma raamatukogus käimise muude käimistega. Olgu selleks siis näiteks kõndimas käimine, pood, töö või lasteaed. Ainult neli uuringus osalejat on truud ühele raamatukogule. Seevastu külastab enamus intervjuueeritavaid lisaks veel teisi raamatukogusid. Selle ajendiks on peamiselt vajadus kindla kirjandusteose järgi. Iga raamatukogu on omamoodi ja erineb kirjanduse poolest (K1 intervjuu 2023). Mõni uudistab ka niisama, kui pole varem selles raamatukogus käinud.

Suurel maakonnaraamatukogul Rakveres on omad plussid ja miinused, mis intervjuude käigus ilmsid. Lääne-Virumaa Keskraamatukogus (LVKRRK) on lai kirjanduse valik ja põnevad tegevused ning teenused, sealhulgas hiljuti avatud tehnoloogiaküla (Raamatukogus avatakse tehnoloogia... 2023). Seetõttu külastavad väiksemate kohtade lugejad tihtipeale lisaks koduraamatukogule ka seda. Siiski tuleb välja, et suur raamatukogu ei ole alati parim. Nimelt kipuvad seal tekkima populaarsetele raamatutele pikad järjekorrad ja kui tegemist on sarja raamatuga, siis ei taheta pikalt oodata ja otsitakse muid variante (K8 intervjuu 2024). Tegelikult ei pruugi see olla ainult LVKRRK probleem. Ka väiksemates, nagu Viru-Nigula vallaraamatukogu, on lugeja, kes soovib kindlat raamatut ja on nõus selle saamiseks sõitma teistesse raamatukogudesse (K10 intervjuu 2024). Nii et tegelikult ei piirdu lugejad üldsegi ainult ühe raamatukoguga, vaid kui on kindel raamatusoov, minnakse raamatule järele sinna, kus on harjutud käima ja kus leidub vaba eksemplar.

Üks intervjuus osaleja on kasutanud ka Tallinna Keskraamatukogu ning toob hästi välja suure ja väikese maaraamatukogu erinevused. Nimelt peab tema sõnul suures raamatukogus teadma, mida tahad lugeda ja lisaks pingsalt jälgima tagastustähtaega ning vajadusel pikendama. Maaraamatukogus Lehtses on aga intervjuueeritava sõnul mõnus väike raamatukogu, kus saab ise riiulilt vaadata, mis on välja pandud ja mida lugemiseks valida. Ei teki ka pikendamise pinget, kuna järjekordi ilmneb harva (K11 intervjuu 2024). Autori enda kogemus väikses raamatukogu üksuses töötades on järjekordade puhul üsna sarnane. Lisaks on käidud laenutamas populaarseid raamatuid, mis lugejate koduraamatukogus on olnud välja laenutatud. Nii et võib arvata, et selline lugejate rändamine raamatukogude vahel kirjanduse saamiseks, on üsna populaarne. Mis puudutab raamatukoguhoidja lahkust ja vastutulelikkust, siis lubatakse väiksemas raamatukogus raamatuid pikemat aega lugeja käes hoida. Olgu see siis isiklik lugemine või tööl kasutatav kirjandus (näiteks lasteaias) (K1 intervjuu 2023). Suures raamatukogus on ilmselgelt suuremad ruumid ja rohkem külastajaid. Lasteosakond asub LVKRRK-s kolmandal korrusel, mistõttu on sinna tülikas minna, eriti

lastega. Lisaks on seal intervjueeritava sõnul alati liiga palju lapsi (K1 intervjuu 2023). Oma lastega ei käi seal ka üks teine uuringus osaleja, sest lapsed muutuvad seal pööraseks. Talle meeldib nendega külastada pigem väiksemat raamatukogu kodukohas (K6 intervjuu 2024). Üldiselt leiavad kõik positiivse lahenduse oma soovile ja saavad teenust seal, kus paremaks peavad.

3.1.2 Raamatukogu rolli muutused lugeja jaoks

Kuna intervjueeritavateks valiti suured raamatukogusõbrad, siis võiks eeldada, et raamatukogu mängib nende elus suurt rolli. Seda kinnitasid sõnaliselt pooled uuringus osalejad. Põhjendused ning raamatukoguga seonduvad mõtted annavad samuti aimu raamatukogu olulisusest. Kolme intervjueeritava puhul tuli välja mõte, et kui kõiki soovitud raamatuid osta, siis ei mahuks need koju ära ja jääks niisama seisma, sest mitu korda sama raamatu lugemist tuleb ette ikka vähe. „[...] ma raamatu kogumisega ei taha tegeleda, et mulle meeldib lugeda“ (K8 intervjuu 2024). Raamatukogud korraldavad aeg-ajalt kampaaniaid, mille käigus kogutakse inimestelt koju seisma jäänud raamatuid. Näiteks Kadrina on teinud korjanduse, et siis hiljem heategevusliku eesmärgiga müüa raamatuid kogukondlikul üritusel (Lastekaitsepäeval) (Kadrina valla rk 2021: 18). Inimesed on pöördunud raamatukogu poole, kui soovivad ära anda kodus seisvat kirjandust. Tihti peale on tegu just nõukogudeaegse kirjandusega, mis pärineb eakama inimese kodust. Raamatukogud tulevad üldiselt inimesele vastu ja võimaldavad raamatute toomist raamatukokku, sest leidub neid, kes just otsivad taolisi raamatuid oma kollektsiooni või siis saab laste kooli kohustusliku kirjanduse eksemplare välja vahetada korralikema vastu. On olnud juhuseid, kui tuuakse tänapäevast kirjandust, mida rohkem ei loeta või on lapsed suureks kasvanud ja raamatuid enam ei vajata. Nii on võimalik raamatukogudel panustada ühiskonna toetamisse ka sel viisil. Raamatud on üldjuhul kallid ja raamatukogu on hea võimalus maandada osturiski, kui teos ei peaks meeldima (K8 intervjuu 2024). Lisaks raamatukogule on raamatuid võimalik laenata ka sõprade, tuttavate käest, kuid seda teevad vähesed. Näiteks võib huvitava raamatu avastada külas olles. Kui on teada, et inimene on suur lugeja, siis saadakse ka kingituseks raamatuid (K1 intervjuu 2023). Kuna sõbralt laenatud raamatut on võimalik lugeda igal ajal, eelistab üks intervjueeritav lugeda pigem raamatukogu raamatuid ja kui sealt enam midagi valida pole, saab sõbralt laenata meelepärast kirjandust (K10 intervjuu 2024). Tuttavalt raamatu mittelaenamise põhjusteks toodi välja, et inimestel polegi kodus enam raamaturiiuleid, sest raamatuid ei osteta koju ja nende jaoks pole ruumi (K3 intervjuu 2024). Või siis on neid kodus juba nii palju, et juurde

pole vaja (K2 intervjuu 2024). Raamatukogud peaksid suutma varustada elanikkonda huvipakkuvate raamatutega.

Lugemine on endaga olemise võimalus, aitab end välja lülitada ja lihtsalt olla, lõõgastuda.

Et, kui nagu mul ei ole näiteks raamatuid, mida ma saaks hetkel lugeda, et siis on nagu tunned nagu et puudus on, aga siis peaks nagu mingi muu asendustegevuse otsima, et üks peaks kogu aeg olemas olema kuskil. (K11 intervjuu 2024)

Mõni avastab lugemise omale vanemas eas, kuid mõni on raamatute keskel terve elu kasvanud. Üks intervjuueeritav jutustas, kuidas ta isa oli tihtipeale kaugel tööl ja peres oli mitu last ning raamatutest kujunes tema jaoks hea võimalus õppimiseks ja väärtushinnangute kujunemiseks (K12 intervjuu 2024). Raamatute lugemise harjumust kujundavad lastes lapsevanemad ka tänapäeval. Eriti lihtne on seda teha, kui raamatukogu ja lasteaed asuvad samas hoones. Nii on sealt mugav tihti läbi käia (K7 intervjuu 2024). Raamatukogu asukoht mängib tõesti suurt rolli, sest kui ta asub eraldi kuskil, kuhu peab ekstra minema, võib juhtuda, et sinna ei hakatagi minema. Ja kui lapsevanemad lugemise näol eeskujuga ei näita, leidub meil häid lasteaiaõpetajaid, kes seda nende eest teevad. Uuritavate hulka on sattunud kaks erineva lasteaia õpetajat, kes käivad raamatukogus regulaarselt oma rühmaga ja raamatuid kasutatakse õppetegevuses päris palju. Lisaks tööalasele kirjandusele laenutatakse endale ka kirjandust. Kooliõpilastele abitunde andev õpetaja broneerib ette raamatukogus ühe väikese ruumi ning viib oma õppetegevust seal läbi. Ühtlasi laenutab ta sealt tihtipeale ka õppematerjale, mida töös jooksvalt kasutab (K6 intervjuu 2024). Sellises keskkonnas on õppimine soodustatud ja loodetavasti tekitab see ka lapses raamatukogu vastu positiivseid tundeid.

Raamatukogu peetakse küla südameks (K2 intervjuu 2023) või lausa enda pereliikmeks (K10 intervjuu 2024), sest tihtipeale suheldakse töötajatega erinevatel teemadel ja raamatukogu täidab lugemissoovid ning lüngad teadmistes. Lugejal tekib äratundmisrõõm, nähes riivil raamatut, mida eelnevalt oli meedias nähtud (K2 intervjuu 2023). Sellised lihtsad asjad, nagu tuttava raamatu olemasolu, võivad lugejas tekitada ootusärevust lugema hakkamise ees. Kui raamatut kohal ei ole, saab seda tellida või panna end järjekorda. Lisaks laenutamisele käiakse raamatukogus kohtumisõhtutel näiteks kirjanikega või koolitustel. Raamatukogu ruumid mängivad ka lugeja jaoks olulist rolli. Näiteks Uhtnas pole seltsitegevuseks teist paremat kohta. Asulas on küll ka koolimaja, kuid raamatukogu on mugavam ja ei ole vaja mööblit ümber tõsta (K4 intervjuu 2024).

Koroonapandeemiaga säilis raamatukogu oluline roll kasutajate jaoks. Pandeemia ajal võis raamatukogu kasutamine olla ka suuremaks mõtteaineks kui varem, just piirangute tõttu.

Võibolla ta koroonaaeg oli tähtsam, et saaksid oma raamatu. Oli hasart ikka, sest mulle tundus jälle, et kõik laenutavad, et pahatihti oli juba väljas see raamat. Et siis oli see hasart, et ma ikka saaksin oma raamatud. Et issand mul on viimane raamat, ma pean hakkama juba mõtlema, et kas ma saan uusi, et ma mingit jama jälle ei saaks. (K1 intervjuu 2023)

Pandeemia perioodil valitsenud hirm, et äkki ei saa soovitud raamatut kätte, on pärast pandeemia lõppu kadunud (K1 intervjuu 2023). Raamatukoguteenuseid kasutati pandeemia ajal jätkuvalt. Põhiliselt küll teavikute laenutamist, sest raamatukogudele kehtisid erinevad piirangud ja kõike pakkuda ei lubatud.

3.1.3 Pandeemia mõju pereelule

Koroonapandeemia algperioodil toimusid ühiskonnas kõige suuremad muutused, kui kuulutati välja eriolukord, millega kaasnes palju piiranguid ja nõudeid. See lõi inimesed rutiinist välja ning tuli kohaneda uutes oludes. See ei puudutanud ainult muudatusi tööl, koolis ja hobides, vaid ka pereelus. Kui tavaliselt saadeti hommikul lapsed kooli ja lasteaeda, siis viirusnakkuse tõusu ajal suleti hooned ja hakkama tuli saada kodus. Mõeldes tagasi koroonaaajale, meenutasid uuringus osalejad enda ja pereelus toimunud muudatusi. Etteruttavalt võib öelda, et enamikke intervjuueeritavatest mõjutas see aeg väga, eriti lastega peresid. Kaks pensioniealist vastasid, et nende elurütmi see jällegi eriti ei mõjutanud (K9, intervjuu 2024). Peatükis kirjeldatakse suuremaid muutusi perekondades ning tuuakse välja ilmekamaid näiteid muudatustest ja nende laiemast mõjust.

Kõige hullem kodune olukord intervjuu andjate seast tundus olevat peres kus ema oli pandeemia ajal lapsehoolduspuhkusel, isa töötas politseinikuna ning peres on 4 last, kellest kaks koolilast jäid mingil hetkel koju. Kolmas laps käis lasteaias, kuid ka teda soovitati pigem kodus hoida (K6 intervjuu 2024).

Korter, jäi väikseks, kuna mees käis ka graafikuga tööl ja kui ta öösel oli tööl, siis pidi päeval kuskil magama. Siis väike laps, kõige väiksem, pidi ka ju oma lõunauned tegema. Siis see lasteaialaps pidi kuskil tegema ja siis oli koolilastel, vaja oma videotunnid veel erinevates tubadest teha. Nii et meil oli see väga selline pusle. (K6 intervjuu 2024)

Nii et tekkis kaos, mille üle intervjuueeritav sellest rääkides nüüd juba naeris. Seoses laste õppimise kolimisega veebi, suurendas pere internetimahtu, ostis printeri, kõrvaklapid (teisel lapsel olid kõlarid) ja isa sülearvuti anti lastele kasutamiseks. Ajaga muutus õppetöö vabamaks ja veebitundide asemel anti rohkem iseseisvalt tehtavat kodutööd. Alguses tuli vanematel lastele õpetada kasutama erinevaid veebikeskkondi, kus õpetaja tunde läbi viis

ning faili salvestamist, allalaadimist ja saatmist e-mailiga. Intervjueeritava arvates on arvutiõpetust koolides ikka nähtavalt vähe. Koroonaperiood oli pikk ja nõudis pereelu täpset ajaplaneerimist. Lisaks keerulisele olukorrale kodus, alustas pereema uue tööga, pakkudes õpilastele individuaalset õpiabi. Kokkuvõtteks on ta siiski positiivne, sest koroonaaeg andis tuge uue töökoha loomiseks. Koolilapsed olid igal pool enamjaolt distantsõppel, leidus palju neid, kes vajasisid õpingutes abi (K6 intervjuu 2024). Selles suhtes oli ajastus hea. Ka nüüd hiljem, 2024. aasta kevadel õpetajate streigi ajal, broneeriti tal tundide aegu topelt (K6 intervjuu 2024). Nii et selline amet on kindlasti jääv, isegi kui koroonapandeemia on läbi.

Teise näitena võib tuua kolme lapsega perekonna, kellel ei olnud samuti elu pandeemia ajal lihtne. Intervjueeritav töötas lasteaias ning seal esines koroonapuhanguid. Seoses sellega suleti rühmad, töötajatele anti koristus ja korrastusülesandeid, loodi õppevahendeid. Sai teha seda, milleks muidu aega nappis. Töötajate rakendamiseks suunati neid ka tänavatele patrullima. Lasteaiastele anti koduseid ülesandeid selleks ajaperioodiks (umbes kaks nädalat). Samas nendib ta, et seda aega tagasi ei tahaks.

No selles mõttes mõjutas, et me pidime uue arvuti ostma. Lapsed olid väga palju ju arvutis ja kodus, et võibolla veidi närvilisem oli see õhkkond, pingelisem võibolla, sest see teadmatus, et kui kaua ja mis ja jaa (paus) ja hirm et mis siis kui ma jään koroonasse, et sa ei teadnud ju kuidas see lõpeb, sest nii palju oli ajakirjanduses hirmutatud, et kõik lähevad haiglasse. [...] Võibolla natukene oli ka selles mõttes tore, et teadsid et keegi ei saa kutsumata külla tulla või noh nagu ei tohinud onju kokku saada. Siis mina käisin patrullimas. Et töö poolt tuli kohustus käia vaatamas, et inimesed jälgiksid 2+2 reeglit ja ei oleks mingeid massikogunemisi. Et sai iga ilmaga tatsata. Oligi, pididki mingi 4 või 5 tundi noh kõndima (naerab). Et selles mõttes oli huvitav aeg [...]. (K1 intervjuu 2024)

Intervjueeritava pere kolm last olid samuti koduõppel. Neist kahte nooremat tuli arvutis aidata seoses failide saatmisega. Lisaks kuulis ta pealt, kuidas õpetajad lastele veebi teel tunde korraldasid ja nentis, et seal valitses paras kaos, mistõttu jagas mõnikord õpetajale isegi soovitusi, kuidas midagi paremini läbi viia. Lastel olid mikrofoni sees, millest tekkis korralik sumin (K1 intervjuu 2024). Taoline olukord oli ka õpetajatele uudne ja õppetööd korraldati nii hästi kui osati. Õppimiseks osteti peresse uus arvuti, teisele lapsele laenati see koolist. Ka hobidega seonduvalt tekkis muudatusi. Hakati käima rohkem kõndimas, harjuti ära ja tekkis vajadus, mis tänapäevaks on jälle kadunud. Rahvatantsuga tegeleti juba enne pandeemiat ja tantsutunde viidi sel ajal läbi näiteks õues lume sees (oli libe, kuid sai huvitava kogemuse) või ka Zoom'i suhtlusplatvormil. Õpetaja näitas tantsusammud ette ja igauks harjutas neid kodus. Ilma kaamerapildita sai mõnikord ka tegevusest kõrvale hiilida (K1 intervjuu 2023). Need olid kõige ekstreemsemad näited uuringus osalejate elust.

Kuna kodune olukord muutus pingeliseks ajal, mil kõik pidid kodus viibima, siis tekkisid töömõtted ka järgmisel pereemal, kes sai tööle vabatahtlikuna naiskodukaitse kaudu. Peres kasvas sel hetkel kaks koolilast ja üks lasteaialaps, nii et olukord muutus raskeks. Oma kahe lapse distantsõpet kirjeldab ta värvikalt (K7 intervjuu 2024).

[...] ma võtsin oma töö arvuti, jätsingi ühele lapsele kasutamiseks ja siis see, et need videotunnid hakkasid, siis küll jooksis internet kokku ja siis ei osanud ja siis õpetaja pani selle tunni kuskile ühte kohta, aga laps otsis teisest kohast, et neid, oli nagu palju.
(K7 intervjuu 2024)

Segadust oli nii lastel kui täiskasvanutel ja läks hästi kui lapsevanem oskas last arvutialaselt aidata. Seoses videotundidega tehti seinale graafik, kes mis toas istus ja kus magas beebi. Intervjuus meenutati ka naljakat seika, kus lapse isa jalutas aluspükstes kodus ringi samal ajal kui laps oli videoga veebitunnis ja kaasõpilane tema isa märkas. Vältimaks piinliku olukorra uuesti juhtumist, tõsteti toas mööbel ümber (K7 intervjuu 2024). Kindlasti oli taolisi juhtumeid teisteski peredes ja pole harjutud, et võõrad näevad, mis kodus toimub. Seoses veebitundidega tuli nii mitmeski peres juurde osta mikrofone, kõrvaklappe ja arvuteid (või laenata koolist). Tänapäevaks on elurütm aeglasem ja tavaline rütm taastunud, nii et kõik saavad käia kus vaja (K7 intervjuu 2024).

Töö- ja koolielu muudatuste tõttu tekkis peredel rohkem aega. Nii käidi palju jalutamas, kas siis kehalise kasvatuse tunni raames või lihtsalt värsket õhku nautimas (K2 intervjuu 2023). Kes käis jalgrattaga sõitmas, rabamatkal või tegi sammulugemist. Neist viimane on koroonaaegast tänapäevani ühele uuringus osalejale harjumuseks saanud (K8 intervjuu 2024). Kuna rabad olid tihtipeale ülerahvastatud, oli kavalam käia seal nädala sees või hommikul vara. Või siis otsiti vähetuntumaid rabasid. Mere lähedus meelitas ka sinna jalutama ja nii tekkis ühes peres uus hobi – fossiilide kogumine, mida harrastatakse praegugi (K13 intervjuu 2024).

Koroonaaegsed tegevused muutusid perekessemaks ja mujal elavate perekonnaliikmete või sugulaste küllastamine ja suhtlemine jäi tagasihoidlikumaks (K4 intervjuu 2024). Juhtus ka nii, et kui tavaliselt tuleb jõulude ajaks perekond kokku, siis pandeemia ajal tuli leppida üksi olemisega. Lisaks sellele on ühel intervjueeritaval sõprade ringis sünnipäevade tähistamised ära jäänud (K12 intervjuu 2024).

Nii et see niisugune läbikäimine inimestega, nagu see koroonaga pani ikka selles suhtes põntsu. Et üks asi, põhjus on inimesed on muutunud vaata, mina tunnen, et need inimesed on nagu muutunud palju ja, ja, ja inimesed ei kipugi enam niiviisi väga minema igale poole. (K12 intervjuu 2024)

Pandeemia on muutnud inimesed ettevaatlikuks ja pannud sügavalt mõtlema oma käitumise ja käimiste peale. Külla sõitmine eeldaks mõne puhul ühistranspordi kasutamist ja viiruse hirmus prooviti seda vältida või tuli valida sõitmiseks sellised kellaajad, kus palju rahvast ei liikunud (K5 intervjuu 2024) või siis vähendatigi üleüldse ringikäimisi. Seda enam kui eelnevalt oli juba kogemus, mil viirus koju toodud ja teisi pereliikmeid nakatatud. Ühistranspordist loobumine on muutnud ka kultuuriürituste, näiteks teatri külastamise mõnele kaugeks (K4 intervjuu 2024). Julgust ringiliikumiseks on leitud aga Bioblocki (K10 intervjuu 2024) ninaspreist, mis takistab just COVID-19 eri tüvede viirusosakeste sisenemist inimese rakkudesse (Benu). Sellised suhtlemise ja viiruse hirmu mured kimbutasid just pensioniealisi.

Pandeemia algusajal oli ka periood, mil paljud asutused olid suletud (K11 intervjuu 2024) ja üritusi jäeti ära, sest viirus oli kiiresti leviv ja tundmatu. Suur kultuuritarbija, kes planeeris teatri- ja kontserdikülastusi pool aastat ette ja sättis igasse kuusse vähemalt kaks etendust, oli nüüd olukorras, kus tuli loota, et etendust ära ei jäeta, edasi ei lükata või piletiraha hüvitatakse (K10 intervjuu 2024). Tekkinud olukord tegi ärevaks ja pani jälgima kõiki uudiseid, et olla toimuvaga kursis. Uhtna naiselts pidi hakkama jälgima ürituste korraldamisel teisi asutusi, kellega koostööd tehti, et mis olukord neis parasjagu valitseb. Hooldekodusse ei soovitud külalisi sisse lasta. Niisiis jäi seltsiliikmete enda esinemisi ka vähemaks (K4 intervjuu 2024). Kui muidu võib jääda mulje, et kõik on koroonast unustanud ja elavad normaalset elu, siis leidub ikkagi neid, kes sellele igapäevaselt mõtlema peavad ja enda tegemisi-käimisi vastavalt sätivad. Kuna paljud asutused olid aeg-ajalt suletud ja kultuurielu oli vaikne, korraldati sündmusi virtuaalselt või hakati neist tegema rohkem veebiülekanndeid. Kodus sai üheskoos virtuaalselt osa võtta kontsertidest ja ooperist (K8 intervjuu 2024). Hiljem, kui hullem aeg oli möödas, sai vaksineerimistõendiga siiski osaleda kultuurisündmustel. Kuid kellel seda ei olnud, ei saanud siis ka kinno ega teatrisse (K12 intervjuu 2024). See oli üks segane aeg, kus vaksineerimistõendi omajatel oli võimalusi palju rohkem. Pole siis ime, et see ühiskonnas trotsi tekitas.

Ka tööelus pidid inimesed leppima muudatustega. Tuli kanda maski tööl pikalt (K1, intervjuu 2024) ja haiguste suurenedes võis muutuda töökoormus asenduste tõttu suuremaks (K2 intervjuu 2023). Või siis oli võimalik kasutada kodukontorit ja osaleda videokoosolekutel (K8 intervjuu 2024). Koroonaaeg tõi positiivse nähtusena ka kodus töötamise suhtumise muutuse.

Ainult see vahe oli, et meil tulid kodukontorite võimalused. Mis on tegelikult ülihea nagu, et noh ma tegelesin rohkem nagu juhtiva poolega, poole peal töötan, et siis noh, on nagu võimalus teha kodus nagu tööd. Et see on nagu see on üks positiivne asi, mis tuli juurde, mida enne nagu väga ei olnud. Et või noh, tegelikult võimalus oli, et sa tead, aga siis nagu ei vaadatud nagu väga hea meelega selle poole et sa teed kodus aga nagu nüüd on see täiesti okei. (K11 intervjuu 2024)

Töökohal anti ka eriülesandeid. Mõned pidid tänavatel käima patrullimas ja jälgima inimestevahelisi vahemaid ja kogunemisi. Lisaks pakiti maske, mis hiljem laiali jagati (K8 intervjuu 2024). Uuringust saadud näidete põhjal on pandeemia tekitanud inimeste elus pingeid, kurbust, segadust, kuid ka rõõmu koosolemisest ning andnud tõuke uutele huvidele. Nii et inimesed püüdsid muutunud oludes hakkama saada ja käitusid nii nagu kästi ja lubati. Mis puudutab raamatukogus ja selle kasutajate käitumises toimunud muutusi, siis seda käsitletakse järgmises alapeatükis.

3.2 Raamatukogu kasutajate käitumismustrid ja nende muutumine

Koroonapandeemia tõi ühiskonda palju muutusi ja igaüks tajus neid erinevalt, vastavalt oma harjumustele ja elurütmile. Selge on see, et ühel või teisel moel mõjutas pandeemia inimeste käitumisharjumusi, olgu need siis teadlikud või instinktiivsed muudatused. Peatükis keskendutakse raamatukoguga seotud muutustele. Analüüsitakse muutusi raamatukogu kasutamises, lugemiseelistuses, tavalistes ja uuemates teenustes ja tarbimises, eri teavikukandjate kasutamises ning teenuste kättesaadavuses ja nende kasutamises.

3.2.1 Muutused raamatukogu kasutamises

Inimesed külastavad raamatukogusid nii nagu neile sobib, kes kord nädalas, kes kord kuus. On sätitud oma käimisi ka tagastustähtaegade järgi (K2 intervjuu 2023). Raamatukogus käimise tihedus ei ole osadel intervjueeritavatel muutunud (5 vastust), ülejäänud on koroonaaegast siiski mõjutatud. Näiteks igapäevane raamatukogu külastaja ei saanudki enam raamatukokku ja pidi hoopis helistama, et kirjandust saada (K3 intervjuu 2024). Kui varem käisid kaks uuringus osalejat raamatukogus rohkem, siis nüüd käivad vähem.

Aga võibolla on see ka see et koroonaaegal ma võtsin nagu rohkem raamatuid kätte, eksju, vanasti võtsid 1, 2, 3 raamatut et nüüd võtad nagu suurema hunniku, sest koroonaaeg sa ei teadnud millal jälle liikuma pääseb või, et siis võtsid nagu rohkem

raamatuid, et see on muutunud et raamatu kogus on suurenenud ja käid harvem. (K1 intervjuu 2023)

Praegune elu on paljudel kiire ja tavaliselt raamatukogus sees käies läheb aega, sest kohtutakse tuttavatega ning jäädakse jutustama. Nii et mugavam on käia intervjuueeritava sõnul harvem ja võtta korraga rohkem praegugi (K1 intervjuu 2023). Pandeemia ajal laenutas üks lugeja rohkem raamatuid korraga ka seetõttu, et raamatuid oleks varuks, kui mõni ei peaks meeldima ja siis ei peaks raamatukoguhoidjat tüütama (K4 intervjuu 2024). Raamatukogu külastamise vähenemist ning korraga rohkem laenutamist kinnitatakse ka raamatukogude aruandes (Lääne-Virumaa 2020: 20). Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude lugejate ja külastuste arv langes (vt tabel 1) koroonapandeemia aastatel (alates 2020) ja pole siiani (2023. aasta lõpu seisuga) taastunud samale tasemele. Laenutuste arv pole nende aastate jooksul kordagi tõusnud. Pandeemia on mõjunud rängalt raamatukogude kasutamisele, kuid vähemalt on nüüd juba vaikselt näha paranemise märke ja sellest taastumine võtab kindlasti veel aega.

Tabel 1. Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude statistika aastatel 2019–2023. Autori koostatud

	Lugejate arv	Külastuste arv	Laenutuste arv
2019	18 672	316 541	570 312
2020	18 151	246 672	542 479
2021	16 833	239 701	534 539
2022	16 995	256 101	525 268
2023	17 246	277 018	501 892

(Lääne-Virumaa 2020, 2022, 2023)

Raamatukogu kasutajate harjumused võisid muutuda seoses raamatukogus toimunud muudatustega või seoses inimese enda elukohast tulenevatest muudatustest, nagu juhtus ühel uuringus osalejal. Pandeemia ajal elas ta teises kohas ja noorim laps ei käinud veel lasteaias. Seetõttu käidi raamatukogus harvem, kuid ikkagi stabiilselt. Nüüd kui laps käib lasteaias, mis asub raamatukoguga samas hoones, on raamatukogu külastamine muutunud mugavamaks ja seal käiakse tihemini (K7 intervjuu 2024).

Ma arvan et, meil oligi see ikkagi kui üks laps käis lasteaias. Nagu minu jaoks on see kuidagi lasteaiaga ka seotud, et kuna see on samas majas, siis ma satun sinna rohkem.[...]. Vahepeal kui mu lapsed ei käinud lasteaias, siis meil oligi see pandeemia, siis ma võib-olla käisingi kolme nädala tagant ja võtsingi nagu portsu ja portsu. Aga et nüüd me võtame ka, et hoolimata sellest, et mul kodus on ports, me võtame seda ühe ja kahe raamatu kaupa. [...] Ja, ma võtan ikka kümme raamatut korraga. Ja siis ongi see, et järgmisel päeval viin juba kaks tagasi, sest need on loetud. Aga mõni seisab mul kolm kuud kapi peal. (K7 intervjuu 2024)

Raamatukokku minek mõeldi koroonaa ajal ikka läbi, et mitte panna teisi ohtu, kuid nüüd külastatakse seda rohkem, sest raamatukogu on mõnus paik lugemiseks ja suhtlemiseks (K3 intervjuu 2024). Elusündmused nagu näiteks õpingud, muutsid samuti raamatukogu kasutamist. Intervjueeritav käis pandeemia ajal koolis ja seetõttu ei käinud ta enam nii tihti raamatukogus vaid laenutas rohkem erialakirjandust pikemaks ajaperioodiks ning meelelahutusliku lugemise jaoks aega ei jäänud. Nii külastati raamatukogu vajaduspõhiselt (K13 intervjuu 2024), mis tõenäoliselt kehtis ka teiste lugejate puhul.

Ühe uuringus osaleja arvates on tema lugemine ja külastamise sagedus läinud ajaga pigem suuremaks kui vähemaks, sest tervislikel põhjustel pandeemia ajal ta liikuma ei pääsenud ja kasutas koduteeninduse võimalust (K4 intervjuu 2024). Pandeemia ajal laiendati teenuse pakkumist ja nii said raamatud omale ukse taha kõik soovijad, lisaks eakatele ja liikumisraskustega inimestele. Pandeemilisel ajal vähendasid inimesed üldse oma ringiliikumist ja mõeldi hoolikalt kuhu minna või mitte minna. Näiteks üks intervjueeritav, kes külastas varem kahte raamatukogu, lõpetas LVKRRK külastamise pandeemia tekkides ja nüüdseks on tal juba harjumus kadunud ning külastab ainult koduraamatukogu (K3 intervjuu 2024).

Raamatuid üritati lugeda nii, et mahuks tähtaja sisse ja ei peaks palju pikendama (K9 intervjuu 2024). Või siis loeti nii kuidas läbi jõuti ja tagastati raamatud. Raamatukogu külastamist ühildati ka näiteks poes käimisega (K5 intervjuu 2024), sest siis on üks teekond. Raamatukogude aastal (2022) läbi viidud lugemisbingo motiveeris ühte uuringus osalejat rohkem lugema (K2 intervjuu 2024), mis oli ka selle mängu mõte. Ainult kaks intervjueeritavat kirjeldasid teadlikult muutusi. Üks laenutab praegu koguseliselt rohkem kui varem, kuna on avastanud lugeja.ee lehelt edetabelid ning soovib neid lugeda ja oskab end seal keskkonnas raamatule järjekorda panna (K10 intervjuu 2024). Teine lugeja ütles, et lugemine on natuke vähenenud, kuid mitte oluliselt. Enam ei ole tal lihtsalt vaba aega nii palju. Aga kõik sõltub ka raamatu paksusest (K11 intervjuu 2024). Nii et võib öelda, et raamatu lugemise harjumust pandeemia oluliselt inimestel muutnud ei ole.

Pandeemia algusaajal ei lubatud lugejaid raamatukogu ruumidesse ja selle tõttu ei olnud võimalik lugejatel ise kirjandust valida (K7 intervjuu 2024). Hiljem, kui piirangutega siseruumidesse lubati, hakkas üks intervjueeritav raamatukogu ruume kasutama töö tegemiseks. LVKRRK kasutaja hakkas pandeemia ajal just raamatukogus käima (praegu käib igapäevaselt), sest sel ajal tekkis töö, mille tegemiseks vajab ruumi, et teistega kohtuda (K6

intervjuu 2024). Pandeemia ajal hakkasid raamatukogud, kel võimalik, pakkuma kaugtööruume ning arvatavasti tuli sealt idee pöörduda ruumi leidmiseks raamatukogu poole. Raamatukogudele mõeldud veebikoolitusi ja -ülekandeid uuringus osalejad ei jälginud ega tee seda praegugi. Nendeks puudub ilmselt vajadus.

3.2.2 Muutused lugemiseelistuses

Õpingutega seoses laenutati rohkem nüüdiskirjandust ja õppekirjandust (K8 intervjuu 2024), mis on ka loogiline, sest õpingute ajal muuks kirjanduse lugemiseks väga vaba aega tavaliselt üle ei jää. Kuna pandeemia ajal muutusid mõnel ka tööülesanded, võis juhtuda, et aega jäi üle tõsisemasse kirjandusse süüvimiseks (näiteks erialakirjandus). Praeguseks on intervjueeritava harjumus muutunud ning erialakirjandust enam nii väga ei laenuta ja lugemiseelistus kipub minema jälle armastusromaanide poole (K3 intervjuu 2024). Ka teine uuringus osaleja mainis pandeemiaaegset tõsisema kirjanduse (elulood, tõsielusündmused, ajalugu) lugemist. Kuid selle kõrval luges endiselt ka ilukirjandust. Praegu ta enam elulugusid ei loe, kuid ajaloosündmused huvitavad endiselt (K13 intervjuu 2024). Pandeemia ajal hakati huvituma rohkem enesearengust, eesmärgistamisest, eneseteadlikkusest ja iseendale elamisest. Ei osatud öelda, kas see oli seotud just koroonapandeemiaga või vanusega või oma eluetapiga, aga see teema tuli nii kirjanduse kui taskuhäältingute näol ta ellu. Lisandus ka laste kasvatamise, pedagoogikaalne kirjandus, sest otsis teavet enda lapse õppima motiveerimiseks ja kasvatamiseks (K7 intervjuu 2024).

Igaüks loeb ikka seda, mis talle meeldib, sõltuvalt eluetapist ja teadmishimust. Näiteks meditsiinalase kirjanduse lugemist ei maininud siinkohal mitte keegi. Teavet haigusest saadi piisavalt uudistest ja sellekohast kirjandust juurde ei soovitud lugeda.

3.2.3 Muutused teistes tavateenustes ja nende tarbimises

Raamatukogud on omanäolised ja lugejad kasutavad neid erinevatel eesmärkidel. Enamus kasutab põhiteenust – teavikute laenutamist. Trükiseid laenatakse nii endale, perekonnaliikmetele kui ka tööalaselt. Raamatukogud teevad koostööd paljude asutustega ja mõned uuringus osalejadki on olnud nende partnerid. Koostööd on tehtud ürituste korraldamisel (K8 intervjuu 2024) ja käidud lasteaiarühmadega raamatukogutundides (K1 intervjuu 2023). Uhtna raamatukoguhoidja on korraldanud reise kohalikele naisseltsile Eesti eri paikadesse kord aastas ning vabade kohtade olemasolul said reisist osa ka teised huvilised. Lisaks neile on Uhtna raamatukogu tagatoas tehtud naisseltsiga käsitööd (õmmeldud, kootud, tehtud kaarte jne). Seal toimub praegu laste kunstiring ning kunagi

toimusid ka näitering ning mandoliinimängijate proovid. Aga kuna huvilisi tuli aina juurde, jäid raamatukogu ruumid kitsaks ja oma tegevusega koliti koolimajja (K4 intervjuu 2024).

Raamatukogudes on eksponeeritud näitused, mida külastajad saavad uudistada. Olgu need siis raamatutest, maalidest või esemetest, neid on ikka huvitav vaadata. Sõmeru raamatukogu ruumides on üles riputatud kunsti- ja keraamikanäitusi ning Kadrinas on toimunud käsitööesemete müük jõuluperioodil (K1 intervjuu 2023). Jõulunäitust mainis lausa mitu uuringus osalejat. Lisaks eelmainitule on Kadrina raamatukogus märgatud näitusi ka uutest raamatutest ja kirjanike mälestamistest (K13 intervjuu 2024). Tamsalu raamatukogust mäletatakse näitusi laste joonistustest, piltidest, keraamikast, võtmehoidjatest, sõrmkübaratest ja tulemasinatest (K5 intervjuu 2024). Viru-Nigula valla raamatukogust mäletatakse näitusi sallidest ning käsitööringis valminud esemetest (K10 intervjuu 2024). Näitustega saavad raamatukogud juhtida külastajate tähelepanu teatud teemadele või siis on see hea viis demonstreerimaks kellegi uhket esemete kogu või osavat käsitööd.

Raamatukogud täidavad ka koolituskeskuse rolli, kuid nende kohta uuringus osalejad eriti rääkida ei osanud. Ainult ühel korral mainiti Kadrina raamatukogus toimunud kunstilooenguid (K2 intervjuu 2023), mida korraldati kahel aastal ja mis said tähelepanu ka väljaspool valda (Kadrina valla rk 2020, 2021).

Raamatukoguhoidjad abistasid külastajaid arvutialaselt ja teevad seda praegugi. Uhtnas näiteks pöördus lugeja raamatukogu poole, sest tal oli vaja koos abikaasaga notariga virtuaalselt kohtuda ja selleks nõuti kahe arvuti olemasolu. Nii seati sammud raamatukokku, kuna kodus kahte arvutit ei olnud ja raamatukoguhoidja sai neid ühtlasi abistada. Tänu raamatukogule said nad oma asjad korda. Koroonaajal sai ta ka teistsugust digiabi ja lubati selleks raamatukogu ruumidesse (K3 intervjuu 2024). Lugejaarvutit on kasutatud ka Viru-Nigula vallaraamatukogus. Kuna üks uuringus osaleja töötab arvutiga, siis kodus ta seda eriti kasutada ei tahtnud (K7 intervjuu 2024). Lugejaarvuti on nõutav igas raamatukogus ja täidab avaliku internetipunkti rolli. Teenus on tasuta ja peab olema lugejale kättesaadav (Rahvaraamatukogu seadus 1998). Küll aga on printimine tasuline ja selle teenuse kasutamist on paar uuringus osalejat maininud. Üldistusi AIP-i kasutamise ja printimise kohapeal siinkohal aga teha ei saa.

Raamatukogud korraldavad võimalusel ja korraldavad ka tänapäeval erinevate külalistega kohtumisõhtuid. Sõmeru lugeja on käinud kuulamas Märt Treierit, lastekirjanikke, reisiõhtuid, kus rääkis mõni piirkonna tuntum isik oma elamustest. On kuulatud loengut

lapsevanematele, kus psühholoog rääkis laste kasvatamisest. Sündmuste küllastatavus on tema hinnangul Sõmerul pigem väike ja palju on vanemaealisi, noori käib vähe. Põhjuseid sellele täpselt ei tea, aga ta pakub, et võib-olla on neil kiire või ei jõua sündmuse info nendeni (K1 intervjuu 2023). Inimeste vähesuse põhjuseks võis olla ebasobiv toimumisaeg või ei olnud esineja piisavalt põnev, et kutsuks kiires elutempos aega maha võtma ja raamatukokku tulema. Uhtna raamatukogu kasutaja väisas küllastajaga sündmusi ja teeb seda siiani võimalusel (K3 intervjuu 2024). Kadrina valla raamatukogu kasutaja on külastanud kõiki kultuuriüritusi, mida raamatukogu pakkus ja koroonapärast ei jätnud ta ühelgi käimata (K9 intervjuu 2024). See näitab ilmselt sündmuste head taset. Sealset üritusi jälgib ka teine uuringus osaleja, kuid ta pole neil eriti käinud, sest tavaliselt nõutakse eelregistreerimist, kuna saal on väike (K13 intervjuu 2024). Tavaline praktika selles raamatukogus on aga see, et osa registreeritud jääb tulemata ja osa tuleb ilma registreeringuta. Nii et tulla võiks alati ja küll kõik huvilised ära mahutatakse. Viru-Nigulas on kohtunud kirjanikuga, kuid taolisi kohtumisi soovitakse nüüd tihemini. Kuna sealne raamatukogu pakub ka postipunkti teenust, on intervjuueeritava sõnul raamatukogutöötajatel palju tegemist ning tõenäoliselt ürituste korraldamiseks väga aega ei jäägi (K10 intervjuu 2024). Raamatukogudel ei ole just üleliia ürituste korraldamiseks eelarves rahalisi vahendeid ja seetõttu korraldatakse sündmusi vastavalt võimalustele ja kui inimesi käib vähe, siis peab pikalt enne mõtlema, mida tasub teha ja mida mitte. Kuid samas, midagi peab raamatukogu ikka pakkuma, et uusi küllastajaid leida.

Ja loomulikult on oluline osa raamatukogu tegevusest suunatud lastele. Viru-Nigulas on toimunud koolivaheaegadel lastele tegevused, kuhu üks uuringus osaleja oma lapsed on saatnud. Kuid koroonaaegast neid enam ei korraldatud ja sellest tundi puudust. Varasemalt oli hea saata laps raamatukokku ajal, mil vanemad tööl pidid olema, kuid siis tuli lapsel kodus ükski hakkama saada. Intervjuueeritava teine lasteaiaaegaline laps külastas raamatukogu lisaks ka koos rühmaga (K7 intervjuu 2024). Intervjuueeritavad on kursis ka veel Lugemisisu programmi ning sügiseti toimuva Maanteeameti poolt koostatud liiklustestide lahendamise võimalusega, mida peetakse toredaks meelelahutuseks (K1 intervjuu 2023). Lastetegevusi korraldavad raamatukogud tegelikult päris palju, lihtsalt uuringus osalenutel ei tulnud need kõik ilmselgelt meelde ja tegevuste kohta eraldi intervjuus ka ei küsitud.

Raamatukogud pingutasid, et jätkata lugejatele oluliste teenuste pakkumist ja paistab, et nendega oldi üldiselt rahul, sest uuringus osalejad väitsid, et ei tundnud koroonaaegal millestki puudust. Ei osatud muud tahta, sest oli teistmoodi aeg ja kõikide asjadega nagu distantsõpe

ja kodukontor, tuli hakkama saada ja loota, et vähemalt poodi ikka lubatakse (K8 intervjuu 2024). Raamatukogu kontaktivaba periood ei kestnud tegelikult väga kaua, niisiis ei tundud üldiselt puudust ka sellest, et raamatukokku sisse ei lubatud ning et raamatukoguhoidjaga näost näkku suhelda ei saadud. Ainult üks uuringus osaleja tunnistas, et tundis sellest puudust (K3 intervjuu 2024). Ilmselt lihtsalt lepiti muutunud olukorraga, sest muud võimalust ei olnud.

3.2.4 Uuemad teenused ja nende tarbimine

Pandeemia tekkides tuli raamatukogudel enda tegevusi ümber kohandada, et jätkata teenuste pakkumist ning leida uusi viise kuidas raamatukogu kasutajateni jõuda. Nii muututi interneti e-keskkondades ja sotsiaalmeedias aktiivsemaks. Uutele saabunud raamatutele hakati rohkem reklaami tegema (K1 intervjuu 2023), kuid praeguseks on see üldiselt vaibunud (K3 intervjuu 2024), sest nüüd saab raamatukogusse ise sisse minna uudistama. Samas leiti, et neid võiks endiselt Facebooki postitada (K13 intervjuu 2024). Ilmselt pole kõik teadlikud lugeja.ee veebilehele koroonajast tekkinud uudiskirjanduse rubriigist. Siiski on mõni selle ikka avastanud ja peab nähtut meeldivaks ning vajalikuks (K10 intervjuu 2024). Internetis jagati infot reaalsest väljapanekutest, näitustest koos tekstidega (K11 intervjuu 2024) ning taolisi virtuaalnäitusi soovitakse näha praegugi (K2 intervjuu 2023). 2020. aastal tehti neid ainult kaks, Haljalas ja Tapal (Lääne-Virumaa 2020: 22), ajapikku lisandus neid veelgi. See annab võimaluse näitusest osa saada laiemal publikul, keda muidu takistaks pikk vahemaa. Raamatukogu lahtiolekuaegade teavet jagati samuti (K11 intervjuu 2024). Lastele tehti veebis ettelugemist (K7 intervjuu 2024) ja nendega võiks samuti tänapäeval jätkata, sest neid saaksid vaadata näiteks haiglas olevad lapsed või kes eriti liikuda ei saa (K8 intervjuu 2024).

Et sai jah, et sai sellele helistada või siis interneti teel, et lapsed üksinda seal kodus on, et see oli väga armas ja nii vastutulelik. Või no ühesõnaga väga-väga soe või et väga äge. (K8 intervjuu 2024)

Lisaks ettelugemisele pakuti lastele veel põnevaid tegevusi nii telefoni teel kui interneti vahendusel. Näiteks Viru-Nigula raamatukogus hakati mängima sõnamänge ja räägiti anekdoote telefonis (Lääne-Virumaa 2020).

E-keskkondade kasutuselevõtt võimaldas inimestel mugavalt kodus teemadega kursis olla ja nautida nähtavat. Hullema olukorra leevenedes sai taaskord internetis käia ja raamatuid kohapeal laenutada. Koroonajast andis inimestele tuge soetada koju vajalikud vahendid ja õppida rohkem arvuti kasutamist (K3 intervjuu 2024), sest paljud teenused ja tegevused kolisid veebi. Kui ei osatud arvutit kasutada või polnud näiteks kaamerat ja mikrofoni, oli

raamatukogu ja ka teiste asutuste e-teenuste tarbimine raskendatud või oskuste puudumisel ei saadud tegevuses osaleda. Pandeemia ajal, mil raamatukogusse sisse ei lubatud, jagasid raamatukoguhoidjad rohkem lugemissoovitusi (K4 intervjuu 2024). Üks intervjuu andnud isik rääkis, et talle meeldib lugemissoovituse süsteem veebis, mil valib raamatu ja siis pakutakse lisavariante, mis võiks meeldida. Ta on vaadanud ka raamatukoguhoidja soovitusnimekirja, aga kuna paljud teised vaatasid ka seda tõenäoliselt, siis olid need soovitatud raamatud juba tihtipeale välja laenutatud. Sel juhul vaatas ta 5–6 aasta taguseid nimekirju (K8 intervjuu 2024). Lugemispäevik on kergesti leitav LVKRRK kodulehelt ja avatud kõigile lugemiseks. Kindlasti tasub küsida raamatusoovitust ka nüüd. Uhtnas hakati just koroonaa ajal kohaliku topoteegi pilte levitama rohkem veebis, sest kohapeal ei saadud enam inimestelt pildil oleva kohta infot küsida (K3 intervjuu 2024).

Raamatukoguhoidjad helistasid eakatele, et nendega suhelda (K7 intervjuu 2024), küsida kuidas läheb ja vähendada võimalikku üksindustunnet. Uuringus osalejatest ei saanud keegi sellise eesmärgiga kõnet, kuid mõned olid teadlikud, et raamatukoguhoidjad vanemaaliste eest hoolitsesid.

Uuest tegevusest toodi näide Sõmeru raamatukogust, kus korraldati peredele õues otsimismäng (K1 intervjuu 2024). See meelitas inimesi rohkem toast välja ja oli kindlasti lõbus ajaviide. Eelmisel aastal alustas Viru-Nigula raamatukogu koostööd lugemiskoeraga, kellega koos läbi viidud ettelugemistunde käidi vaatamas (K10 intervjuu 2024). Ka LVKRRK-sse tekkis uus teenus – tehnoloogiaturba, mille seadmeid on päris mitmed intervjuueeritavad käinud uudistamas ja katsetamas. Seal on võimalik kasutada näiteks 3D printerit, lamineerijat, graafikalauda, slaidiskännerit, köiteseadet, kilelõikurit, termopressi kleebiste kuumutamiseks tekstiilile ja rinnamärgi valmistamise masinat (Raamatukogus avatakse... 2023). Tekstiilirükki on lubanud minna tegema ka üks intervjuus osaleja (K6 intervjuu 2024). Selle toa loomine oli suur samm raamatukoguteenuste laiendamisel Lääne-Viru maakonnas.

3.2.5 Erinevate teavikukandjate kasutamine

Klassikalise paberraamatu kõrvale on tekkinud tehnoloogiliste seadmetega seotud raamatud – e-raamatud, mida saab lugeda e-lugerist ja audioraamatud, mida saab kuulata seadmest. Arvamusi nende kohta oli erinevaid.

E-raamatuid uuringus osalejad üldjuhul ei olnud lugenud. Siinkohal saab tuua näite ainult ühe inimese põhjal, kes neid tarbib. E-raamatute ja e-lugeriga sai intervjuueeritav tuttavaks

tänu pojale ja kuna see hakkas meeldima, ostis endale ka. Lugemist tellis Apollost, nii et raamatute saamine oli erinevalt raamatukogust tasuline. Ta loeb e-raamatuid praegugi ja põhiliselt reisile minnes, sest kardab, et raamatukogu raamatuga võib midagi juhtuda. Kodus eelistab ikkagi paberraamatuid. Ütleb, et pole vahet kumba lugeda (K9 intervjuu 2024). Eelmisest aastast on avatud üle Eesti e-väljaannete laenutuskeskkond Minu Raamatukogu MIRKO, kust saab nii e-raamatuid kui audioraamatuid laenutada tasuta. Lisaks on võimalik selle veebilehe kaudu tellida omale raamat kaugemast raamatukogust pakiautomaati või kulleriga koju. Aastase kogemuse põhjal on selgunud, et 52% keskkonna kasutajatest on vanuses 30–59 aastat, nii et tegemist on aktiivsete inimestega (MIRKO). Käesoleva uuringu põhjal on kasutamine pigem vastupidine. Aga intervjuudes sai MIRKO-t tutvustatud ja loodetavasti leitakse julgust ja tahet seda vähemalt proovida. E-raamatuid ei loetud mitmetel põhjustel. Intervjuudes mainiti enim, et meeldib päris raamatut käes hoida ja nii on harjutud ning ei taheta rohkem ekraane kasutada (K13 intervjuu 2024).

Mulle meeldib, et mul on raamat käes. Mulle meeldib raamatu lõhn. Mulle meeldib lehte keerata. Mulle ei meeldi silmi rikkuda mingi, tahvli või arvutiga. Niigi me istume seal päeva jooksul nii palju tööd tehes, et ma eelistan alati öökapiraamatut. Kuid e-raamatu lugejat minust ei saa vähemalt nii kaua kui paberraamatud eksisteerivad. (K1 intervjuu 2023)

Lisaks on paberraamatu lugemine lastele paremaks eeskujuks intervjuueeritava sõnul (K7 intervjuu 2024), sest e-luger on ekraaniga ja lapsed ei pruugi vahet teha, kas vanem loeb raamatut või on näiteks tahvelarvutis ja praegusel nutisõltuvuse ajastul võib see tekitada lapses arusaamatust. On mõned, kes on e-raamatut näinud ja kes e-lugeriga lugemist proovinud, kuid ikka ei meeldinud (K3 intervjuu 2024). Aga selle olemasolust teatakse ja isegi pensioniealised on võimelised seda kasutama, nii et hea tahtmise korral on võimalik seda kõigil kasutada.

Audioraamatutega on suhteliselt sama seis ja uuringus osalejad neid väga ei kuula. Öeldi, et see tundub võõras (K13 intervjuu 2024). Lisaks on esinenud probleeme rakenduse või raamatu allalaadimisega arvutisse või telefoni (K8 intervjuu 2024). Probleemile lahenduse otsimine võib olla aeganõudev ja rahutust tekitav, kuid kui soov on suur, küll siis asi lahendatud saab. Audioraamatute puhul räägiti, et seda on hea kuulata sõites lennukiga või autoga. Üks uuringus osaleja on proovinud kuulata koolitust autosõidu ajal, kuid ütles, et roolis olles ei saanud ikkagi süveneda ja romaanidega juhtuks ilmselt sama (K11 intervjuu 2024). Siinkohal vajaks teemad suuremat valimit ja teist uuringut, et saada adekvaatsem pilt e-raamatute ja audioraamatute kasutamise kohta.

3.2.6 Raamatukoguteenuste kättesaadavus ja kasutamine

Alanud eriolukorras oli segadust palju ja selleks, et teada kuidas raamatukogus käituma peab või kas üldse sisse lastakse ning kuidas raamatuid kätte saab, tuli lugejatel otsida infot erinevatest kanalitest. Uuringus osalenud Uhtna, Lehtse, Kadrina, Sõmeru, Viru-Nigula valla raamatukogu kasutajate sõnul ei olnud neil vaja otsida raamatukogu kohta eraldi infot, sest Facebooki lehelt jooksis juba lahtiolekuaegade info aegsasti läbi. Paistab, et raamatukogud tegid head teavitustööd. Või siis oldi raamatukoguhoidjaga niivõrd lähedane, et suheldi niikuinii tihedalt. Raamatukogutöötajaga suheldi vajadusel telefoni teel (K4 intervjuu 2024). Vaadati ka LVKRRK Facebooki lehte (K8 intervjuu 2024). Kodulehelt vaadati LVKRRK (K8 intervjuu 2024), Tamsalu (K5 intervjuu 2024) ja Kadrina valla raamatukogu kohta avamisteavet ja nõudeid. E-maili on hea kasutada väikses kohas, sest selle saab saata kohe otse töötajale ning siis saab kiire vastuse (K13 intervjuu 2024). Lisaks internetis levitatavale infole oli lahtiolekuteave ka raamatukogu uksele või Uhtnas näiteks lisaks ka väraval (K3 intervjuu 2024). Roela raamatukogu kohta toodi välja segadusse ajavad lahtiolekuajad, mille kohta puudus üheselt mõistetav info eri kanalites ning mis muutusid pandeemia jooksul pidevalt. See tekitas intervjuueeritavas ebakindlust ja lihtsam oli hakata käima hoopis Rakveres asuvas raamatukogus, kuna see jäi igapäevateele ning selle lahtiolekule võis kindel olla (K8 intervjuu 2024).

Uuringus osaleja, kes kasutas Lääne-Virumaa keskraamatukogu üht väikest ruumi põhiliselt oma tööks, huvitus pandeemia ajal esialgu ainult infost raamatukogu kohta, mitte kirjandusest. Ta vaatas algul kodulehelt nõudeid ja kuidas on avatud. Kui hakkas tihemini külastama, uuris infot juba raamatukogutöötajatelt ja Facebook-ist, sest sinna läheb tänapäeval kõige kiirem info üles. Üldiselt oli tema sõnul kõik veebis olemas, ainult paaril korral tuli üle helistada ja täpsustada lahtiolekuaegasid. Praegu meeldib talle ikkagi pigem helistada info saamiseks või raamatu tellimiseks kuid kasutab raamatukogu rühmaruumi endiselt tihti (K6 intervjuu 2024).

Teavikuid tuli koroonaaegajal ette tellida, sest lugejaid siseruumidesse ei lubatud. Selleks helistati ja lepiti kokku kellaaeg millal raamatutele järgi minnakse (K1 intervjuu 2023). Mõnikord muutusid telefonikõned päris pikaks.

Mina küsisin kas teil seda on, siis ta otsis, vaatas, ei ole. Aga kas teil seda on, aga kas teil sellelt kirjanikult midagi on? Ja siis nad pakkisid nad ilusti kokku ja siis nad panid sinna laua peale sinna kahe ukse vahele ja siis sealt ma selle paki sain kätte. Meil nagu see toimis. Ja minu meelest meil tuli siis see pakiautomaat. (K7 intervjuu 2024)

Kuna lugejaid on palju, siis raamatukoguhoidjatel ei ole üldiselt peas mida keegi lugenud on või millist kirjandust eelistatakse. Selleks, et info kätte saada, tuli seda laenusprogrammist otsida või suhelda pikalt. Kiideti Haljala raamatukogu töötajaid, kes juba teadsid, millist kirjandust lugeja soovis ning helistasid, kui uued raamatud olid saabunud ja midagi head pakkuda oli. Kui tegemist on kiire lugejaga (K12 intervjuu 2024) on raamatukoguhoidjad vastutulelikud ja pakuvad uut kirjandust esmalt kiirematele lugejatele.

Nähes uute raamatute postitust raamatukogu Facebooki lehel, sai ka selle järgi raamatuid valitud ja helistatud ning tellitud (K1 intervjuu 2023). Maakonnas on kasutusel laenuskeskkonnad Urram (lugeja.ee) ja Riksweb. Neist viimane on kasutusel ainult Tapa valla raamatukogudes. Kirjandust telliti ka varem lugejaportaali kaudu, kuid pandeemia ajal muutus see kanal olulisemaks. Urram-i kasutamisea mainisid kolm intervjuude andjat paraku tõrkeid. Pandeemia ajal esines lehele sisselogimisel probleeme (K1 intervjuu 2023) ja kuna sealt sisse ei saadud, kirjutas lugeja raamatukoguhoidjale e-maili, et saada raamatusoovitusi (K8 intervjuu 2024). Mõnele tundub sealt tellimine keeruline (K1 intervjuu 2023) ja kui juba sisenemisel tekib tõrkeid, siis on loogiline, et inimene jätab selle sennapaika ja kasutab järgmine kord tõhusamat meetodit. Üks intervjuueeritav proovis tellida sealtkaudu raamatut, sai küll sisse, kuid töötaja nägi ta tellimust alles siis kui ta oli juba raamatukogus kohal. Ta tegi ettepaneku uuendada lehte nii, et teade jääks punasena vilkuma, et raamatukoguhoidja ise ei peaks iga tunni tagant tellimusi kontrollima. Aga sellest kogemusest piisas, et ta rohkem Urrami vahendusel ei telli. Lugeja.ee lehelt meeldis osadel vaadata lihtsalt raamatu olekut ja alles seejärel seada sammud raamatukogu poole (K13 intervjuu 2024). Raamatuid telliti ka Rikswebi vahendusel, sest see on mugav ja sealt saab kohe valida kättesaamise viisi. Viimasel ajal on sellel intervjuueeritaval ettetellimine sagenenud. Kui ta ei tea täpselt mida lugeda soovib, siis läheb kohale, aga kui loeb sarja või keegi midagi soovib, siis broneerib või tellib igaks juhuks ette ära (K11 intervjuu 2024). Praegu ei telli raamatuid ette pooled uuringus osalejad ja eelistavad ikka käia kohapeal. Üks intervjuueeritav rääkis, et tellib raamatu praegu ette ainult siis, kui seda on ruttu vaja ja saab minna kiiruga peale tööd raamatukogust läbi (K1 intervjuu 2023). Raamatute ettetellimist toimus ka enne koroonat, mis pandeemia ajal hoogustus, kuid nüüd on olukord jälle normaliseerunud ja kasutatakse mõlemaid variante.

Raamatute kättesaamine muutus pandeemia alguses päris keeruliseks. Raamatukoguhoidjad otsisid lahendusi, kuidas need lugejatele kontaktivabalt üle anda. Üldiselt tuli lugejatel raamatud ette tellida. Mõnel pool lepidi kokku kellaaeg, millal lugeja neile järele tuleb ning

raamatud pakiti kotikeste ja paberi sisse, et vältida viiruse levitamist. Viru-Nigulas tehti ilusad ajalehepaberist pakid (K7 intervjuu 2024) ja Kadrina valla raamatukogu ületas uudiskünnise oma ilusate kingipakkidega ja kohaliku käsitöötegija õmmeldud riidest raamatukottidega (Kadrina 2020). Pakkide vahetus toimus vastavalt hoone võimalustele: Sõmerul vahekoridoris (K1 intervjuu 2023), Huljal esikus (K6 intervjuu 2024), Lehtses fuajees (K11 intervjuu 2024), Tamsalus ukse vahelt laualt (K5 intervjuu 2024), Haljalas ukse tagant toolilt (K12 intervjuu 2024), Uhtnas eesruumis või lubati minna ikkagi raamatukogu tahuruumi ja võtta ise sealt raamat (K4 intervjuu 2024). LVKRRK-s võis raamatuid saada läbi akna. Raamatute kättesaamist kirjeldati elavalt ja naerdes, kui eriti salajast tegevust:

Või siis, et raamatukokku sisse ei tohtinudki minna, et oligi läbi akna, mis oli väga selline – omaette, läksid luugi juurde, koputasid, tegi luugi lahti, ulatas raamatuid nagu selline altkäe kaup. [...] Ja kuskilt, parooliga said, koputasid kolm korda, siis saad raamatu kätte. (K8 intervjuu 2024)

Olgu või nii, kuid need leiutatud süsteemid toimisid. Raamatukogud tõesti pingutasid, et hoida oma lugejaid ja tegutsesid vastavalt võimalustele. Laenutusaeg oli LVKRRK-s pikem nii et ei pidanud muretsema tähtaja pärast (K8 intervjuu 2024). See pikendati 35 päevani ning kehtestati viivisevaba periood (Lääne-Virumaa Keskraamatukogu 2020). Laenutusperioodi pikkus oli raamatukogudes erinev, 14–30 päeva (Lääne-Virumaa 2020: 21). Hiljem kui piiranguid leevendati, lubati lugejaid ka raamatukogu siseruumidesse, kuid järgida tuli vastavaid ohutusnõudeid.

Raamatute laenutamise ja kättesaamise kontaktivaba viis muutus aja jooksul vastavalt raamatukogu võimalustele ja soetatud inventarile (raamatukapp, tagastuskast). Tagastamine toimus tagastuskasti või selle puudumisel raamatukogu esikusse, vahekoridorisse, ukse taha. Tagastuskastina kasutati Uhtnas näiteks kohvrit, millest sai kätte uued raamatud ja sinna lubati panna ka tagastatavad raamatud. Hiljem asetati selle asemele sinine metallist kapp, mis ei ole lukustatav ja asub lasteaia territooriumil ja mida kasutatakse siiani. Kui raamatukogu on vähem lahti kui lasteaed, siis saab raamatu kätte kuni lasteaia sulgemiseni (K4 intervjuu 2024). Raamatukogutöötajad on olnud leidlikud. Koroonapandeemia kiirendas raamatukogudesse tagastuskastide paigaldamist, sest selles nähti head võimalust kontaktivabaks tagastuseks. 2020. aasta ehk esimese pandeemia-aasta lõpuks oli tagastuskaste maakonnas 24 (Lääne-Virumaa 2020: 4), 2021. aasta lõpuks 26 (Lääne-Virumaa 2021: 4). Tagastuskast meeldib kõigile, sest seda on mugav kasutada ja raamatuid võib sinna viia olenemata kellaajast (K13 intervjuu 2024). Kasti on lihtne kasutada isegi lastel, sest pole vaja teha muud kui libistada raamatud kasti pilust sisse. Kastile andsid

positiivse hinnangu isegi need, kes seda pole kasutanud (K9 intervjuu 2024). Koroonaaajal ja eriti suvist kasutamist mainisid mitmed uuringus osalejad, kes praegu enam kasti ei kasuta (K12 intervjuu 2024). Peamisteks põhjusteks tagastuskasti kasutamisel toodi välja olukorrad, kus raamatukogu oli kinni või siis oli nii kiire, et sisse ei hakatud minema (K11 intervjuu 2024). Üldiselt eelistasid intervjuueeritavad siiski raamatukogus sees käimist. Ligi pooled uuringus osalejad on tagastuskasti kasutanud harva (näiteks 2 korda aastate jooksul) (K13 intervjuu 2024) ja mõni pole üldse sellega kokku puutunud, sest pole vaja olnud (K4 intervjuu 2024). Raamatuid oli hea kasti tagastada ka siis, kui oldi ise haiguslehel või saadeti need pereliikmega tagasi (K3 intervjuu 2024). Tagastuskasti kasutades liiguvad raamatud ilmselt kiiremini tagasi ning selle arvelt kiiremini ka järgmise lugejani.

Ühelt poolt meeldibki see, et ma saan lasteraamatud viia nii ära, et nad ei tea sellest (naerab). Aga teiselt poolt ongi see, et kui me olemegi raamatu läbi saanud ja see on nagu nii hea olnud, ma tahaks et see ruttu jõuab teisteni. Või siis ka see, et noh, kui ongi et on, tahan pikendada, nad annavad mulle märku, et seda raamatut et ei saa pikendada, sellel on järjekord. Siis noh, keegi teine ju ootab seda raamatut et siis ma saangi ruttu hommikul ära viia ja kui lasteaia juurde lähen last lasteaeda viima kohe saab panna kasti ja olemas. (K7 intervjuu 2024)

Huvitav tähelepanek öeldust on see, et raamatuid saab tagastada salaja. Lastel tekib mõnikord teatud raamatutega suur meeldivussuhe ning neid ei raatsita enam tagasi anda. Eriti keeruline on vanemal lasteraamatuid tagastada siis, kui raamatukogus käiakse koos. Leidus ka selline käitumismuster, kus kodukoha raamatukogu tagastuskasti ei kasutatud, vaid mindi raamatukokku sisse, kuid teiste raamatukogude raamatud tagastati kasti (K12 intervjuu 2024). Kaugematesse paikadesse ei satuta ilmselt nii tihti kui koduraamatukogu juurde. Või siis oli möödasõidul hea võimalus raamat tagastada. Kasti kasutamise ees tunti ka hirmu. Üks intervjuueeritav on tagastuskasti kasutanud, kuid on selle suhtes siiani pigem kahtlev:

[...]skeptiline või kahtlev ja ma kardan, et need nagu saaks märjaks seal või niiskeks. [...] Ma nagu pelgan, et äkki pärast on minu pärast on see raamat rikutud, sest ma ei tea, mis päeval mis vihmaajad tulevad ja kõik. (K6 intervjuu 2024)

Sellise hirmuga on töö autor tuttav, sest on sama kuulnud ka mõnelt teiselt raamatukogu kasutajalt. Lisaks on kogemusi, kus raamatut kastist välja võttes on näha, et lugeja on selle pakkinud igaks juhuks kilekotti. Teine hirm seostub lugejale raamatu kerge kättesaadavusega kastist.

Kuigi ma alguses kartsin, sest minu käsi mahtus sinna kasti ja ma tundsin sealt raamatuid, et ma mõtlesin, et ma võin sealt võtta raamatu välja kui ma tahaksin. [...] Jah, võibolla oli seal nii palju raamatuid juba aga ma proovisin nagu ja siis ma

mõtlesin, et mõtle kui keegi võtab sealt mu raamatu ära ja siis mult hakatakse nõudma, et mis siis saab, et nagu ma veidike ikkagi pelgasin seda. (K1 intervjuu 2024)

Olenevalt kasti tüübist ja täituvusest võib see tõsi olla, et raamatuid saab kastist selle pilu kaudu välja võtta, kuid seni pole töö autor küll kuulnud, et mõni raamat oleks sel viisil kaduma läinud. Raamatukogude kasutajad on üldiselt ikkagi korrektsed inimesed. Iseasi, kui kasti kallale peaksid sattuma mõned noored, kes nalja tahavad teha. Selle vältimiseks tuleks tagastuskaste tühjendada regulaarselt, et selliseid halbu ideid vältida. LVKRRK-s on juhtunud olukord, kus visati konid prügikasti asemel tagastuskasti. Nüüdseks on kõrvuti asetsevatele kastidele vastavad kirjad peale pandud. Tagastuskasti kasutamist kinnitati Kadrina, Hulja, Tamsalu, Haljala, Viru-Nigula raamatukogudes ja LVKRRK-s. Enamus jätkab tagastuskasti kasutamist vajadusel praegugi. Nüüd kui pandeemia on lõppenud, ei kasuta mõned enam tagastuskasti. Näiteks Tamsalu lugeja, sest käib pigem raamatukogus sees (K5 intervjuu 2024).

Lisaks tagastuskastile hakkasid pandeemia ajal raamatukogud soetama ka laenutuskappe. Spetsiaalse selleks väljatöötatud Cleveroni kapi hankimine ja haldamine on aga kulukas ettevõtmine, kõik raamatukogud seda endale lubada ei saanud. Esimesena hankis maakonnas laenutuskapi LVKRRK teise laine ajal 2020. aasta novembris (Lääne-Virumaa 2020: 5). Sama aasta lõpus osteti, aga järgmisel jõuti seadistada ka Tapa valla raamatukogule laenutuskapp (Tapa vrk 2021). Kadrina soetas kapi 2021. aastal (Kadrina vrk 2021: 5). Need olid esimesed Cleveroni kapid maakonnas. Nende kasutamist kinnitatakse ka intervjuudes. Tegelikult on laenutuskappe veel teisteski raamatukogudes, neid soetati järk-järgult. Mõned raamatukogud nuputasid ise võimaluse, mida raamatukapina kasutada, sest rahaline võimekus oli madal, aga kapisoov püsis. Näiteks Haljala võttis laenutuskapina kasutusele hoopis tühja mesilastaru, millele paigaldati koodiga lukk (Haljala 2023: 5). Tagastuskastina seda kasutada ei saa, kuid laenutuskapina toimib hästi. Taoline kast polnud aga iseenesest mõistetava eesmärgiga ja võis tekitada lugejates segadust. Uuringus osaleja kirjeldas, kuidas ta naabrinaine oli üritanud sinna raamatuid sisse suruda, aga need ei mahtunud (K12 intervjuu 2024). Raamatukogu võiks selle toimimist lugejatele paremini selgitada. Raamatukapiga leiti sarnane käitumismuster nagu tagastuskastiga. Raamatud tellitakse kappi, sest siis ei pea minema sisse ega ootama ja otsima ise raamatut. Kõik on eelnevalt valmis pandud ja raamatu kättesaamine ei sõltu raamatukogu lahtiolekuajast (K11 intervjuu 2024). „Et lihtsalt mul oleks nagu rohkem vabadust, et siis mul on lihtsam kappi tellida.“ (K11 intervjuu 2024). Ainult üks uuringus osaleja tellib pidevalt kappi kaugemal asuvas raamatukogus, kuid kodukoha raamatukogu külastab ikkagi tihemini ja eelistab käia sees (K11 intervjuu 2024).

Sama käitumismustrit märgati tagastuskasti puhul, millest on eespool kirjutatud. Nagu tagastuskasti puhul, võib siingi olla põhjuseks see, et kodust kaugemal olles ei ole aeg täpselt planeeritud ja nii ei teata, kas jõutakse raamatukokku selle lahtiolekuajal või mitte. Ülejäänud vastuste põhjal võib öelda, et laenutuskappi on uuringus osalejate poolt kasutatud ainult paar korda nende aastate jooksul. Leidus neid, kes pole veel laenutuskappi kasutanud, kuid arvasid, et see on hea võimalus raamatute saamiseks, sest inimeste töökohad ja käimised on erinevad ja siis ei sõltuta nii palju kellaaegadest. Vastustest selgus, et kõigile üldiselt laenutuskapp meeldib ja seda on isegi pensionäril kerge kasutada (K10 intervjuu 2024). Kappi ollakse nõus tulevikus kasutama kui selleks vajadus peaks tekkima (K13 intervjuu 2024). Intervjuu käigus uuriti laenutuskapi vajaduse kohta erinevates paikades. Huljale näiteks kapiteenust vaja ei ole (K6 intervjuu 2024), aga kui see oleks olemas, siis vajadusel kasutataks seda (K2 intervjuu 2023). Uhtnas võiks laenutuskapp olla, sest siis oleks lasteaeda külastavatel vanematel mugav sealtkaudu raamatuid kätte saada (K3 intervjuu 2024). Lehtsesse ei tasu sealse intervjuueeritava sõnul kappi paigaldada (K11 intervjuu 2024). Tamsalu lugeja on kapi vastu ja arvab, et ei hakkaks seda kasutama, kui see sinna peaks tekkima (K5 intervjuu 2024). Laenutuskapp on üsna sarnane tavalise pakiautomaadiga, mis on üle Eesti hästi levinud ja mida paljud kasutavad. Enamik uuringus osalejatest eelistasid ikkagi raamatukogus sees käia, kuid oli ka erandeid, kellele polnud raamatu üle leti ulatamine oluline. Laenutuskappi tellimisel on esinenud ka probleeme. Üks intervjuueeritav proovis kappi tellida, kuid sai raamatu ikkagi letist kätte (K8 intervjuu 2024).

[...] kuna ma olen see, nii-öelda nopin neid sealt väljapanekult, neid raamatuid, et siis ma arvan, et see ongi see, mis mind raamatukokku ka meelitab. Et seda ma, või kui ma just ei scrolli, ei otsi neid raamatuid mida lugeda. Et siis vist ikkagi see laenutus meeldib mulle teha nii, et ma käingi raamatukogus. Aga tagastan siis sinna kasti hea meelega.
(K8 intervjuu 2024)

Loodetavasti pole ta loobunud ja proovib teinekord uuesti.

Neile, kes raamatukogu juurde ise tulla ei saanud, pakuti koduteeninduse võimalust terves maakonnas. Igal pool seda lihtsat ei vajatud (Lääne-Virumaa 2020: 25). Antud uuringus osalejate hulgas oli neid, kes polnud taolisest teenusest kuulnudki, kui ka neid, kes teadsid, mis see on, kuid endal pole sellist teenust vaja läinud. Uhtna lugejale tõi raamatukoguhoidja raamatud pandeemia ajal koju. Need jäeti talle ukse taha kotiga ja kontaktivabalt (K4 intervjuu 2024). Intervjuueeritavate sõnul transportis mõnes kohas (näiteks Sõmerul) raamatuid hoopis sotsiaaltöötaja (K1 intervjuu 2023). Tavaline praktika on see, et

koduteenindust tehakse oma piirkonna eakatele ja liikumisraskustega inimestele, kuid pandeemia ajal pakuti teenust kõigile vajajatele.

Soovitud teavikud said lugejad üldiselt ilusti kätte ja kirjanduse saamisega probleeme ei tekkinud. Kui polnud vastavat raamatut sel hetkel kohal, sai selle tellida raamatukogude vahelise laenutuse (RVL) kaudu (K2 intervjuu 2024) või panna end järjekorda (K9 intervjuu 2024). Tegelikult on raamatukogus suur valik kirjandust ning alati saab midagi muud võtta (K4 intervjuu 2024). Tol ajal soovitud raamatud on uuringus osalejad kõik läbi lugenud. Soovitud kirjandusest toodi näiteks Delia Owens-i „Kus laulavad langustid“, millele oli pikk järjekord (K1 intervjuu 2024) paljudes raamatukogudes. Lisaks mainiti ka kooli kohustuslikku kirjandust nagu Erich Maria Remarque „Läänerindel muutuseta“ (K2 intervjuu 2024).

Raamatukoguteenuste kättesaadavus oli kõigi arvates hea, keegi ei maininud midagi negatiivset, vaid nenditi muutunud olusid. Tuli jälgida lahtiolekuaegu, täita nõudeid (mask, käte desinfitseerimine ja vaksineerimistõend sündmustel). Raamatukogud abistasid vaksineerimistõendite printimisel ja ID-kaardiga tegutsemisel (K8 intervjuu 2024), mis oli ka neile antud ülesanne. Üritusi korraldati vähem, ka laste koolivaheaegu ei sisustatud enam (K7 intervjuu 2024). Hirm viiruse ees oli mõnele põhjuseks, et loobuda sündmustel osalemast (K6 intervjuu 2024). Mõnes kohas jäeti kõik üritused ära (K5 intervjuu 2024). Et neid mitte ära jätta, korraldas Uhtna raamatukogu mõned kokkusaamised külalisega (näiteks Märt Treieriga) hoopis õues (K4 intervjuu 2024). See oli väga leidlik viis sündmuste läbiviimiseks ajal, mil siseruumides kehtisid ranged piirangud. Oli perioode, kui kohalkasutust ei lubatud ja ei saanud lugeda ajakirjandust, kuid raamatud saadi ikka kätte (K5 intervjuu 2024). Lehtse raamatukogu kasutaja sõnul sai ta ilusti planeerida, et raamatuid oleks ja et saaks järgesid (K11 intervjuu 2024). Raamatuid hoiti karantiinis, nii et kui oli näha, et raamat on kohal, siis ikkagi juhtus ka nii, et ei saanud seda raamatut võtta ja pidi ootama (K7 intervjuu 2024). Kuid üldiselt said lugejad ikka kõik oma soovitud raamatud ikka kätte. Ühest intervjuust selgub huvitav käitumismuster mida intervjuueeritav on märganud. Tuleb välja, et mõne jaoks on raamatukogu kasutamine liiga koormav.

[...]kohati on ka see koht, et ma tean päris mitmeid lapsevanemaid kes kohustusliku kirjanduse lihtsalt ostavad, sest nad ei viitsi raamatukogusse minna. Lihtsam on osta ja tellida see pakk omale sinna toidupoe automaati, kui see, et teha eraldi käik, et tulla raamatukogusse, võtta, ja siis pärast vastutada, et sa õigeks ajaks, jõuab nagu kohale. Et selles mõttes inimesed on, nagu järelikult raha on, mugavus maksab. (K7 intervjuu 2024)

Siinkohal ei teagi öelda, kas tegemist on laiskusega või on elutempo nii kiire, et ei jõuta lihtsalt kuupäevi jälgida ja pole aega raamatukogu külastada või ei soovita lihtsalt kasutatud raamatut.

Raamatukogudelt ei oodatud pandeemia ajal midagi rohkemat ja oldi rahul sellega mis oli ja peamine, et raamatukogu ikka töötaks (K2 intervjuu 2023). Tundub, et raamatukogudelt ei eeldatud rohkelt väljapaistvaid tegevusi ja peamiseks teenuseks peeti ikkagi kirjanduse laenutamist.

[...] minu jaoks ongi raamatukogu rohkem see koht, kus ma saan laenutada endale raamatu, et ma ei peaks seda ostma nagu või kuskilt taga ajama. Et mingeid muid teenuseid nagu mul (mul rõhutades) nagu otseselt vaja ei olnud. (K11 intervjuu 2024)

Ja et oleks võimalik laenutada, sooviti Roela raamatukogus stabiilseid lahtiolekuaegu, et ei peaks infot spetsiaalselt otsima. Raamatukogud käivad muidu ajaga kenasti kaasas (K8 intervjuu 2024). On rõõm näha, kui kiiresti on raamatukogud viimastel aastatel muutunud ja kui mitmekesiseid võimalusi on hakatud pakkuma. Küllap leiab igas raamatukogus omanäoliste teenuste kasutajaid, sest raamatukogud, nende võimalused ja lugejad on väga erinevad.

Siinkohal tuuakse välja lugejate mõtted, kuidas koroonaaeg nende külastatavatele raamatukogudele mõjuda võis. Enim mainiti külastatavuse vähenemist uuringus osalenud Hulja, Kadrina, Tamsalu, Viru-Nigula ja Lääne-Virumaa keskraamatukogu kasutajate poolt. Inimesed ei julgenud ilmselt raamatukokku tulla (K7 intervjuu 2024) ja suur osa mittekäijatest olid tõenäoliselt vanemad inimesed, sest nad olid ettevaatlikumad (K13 intervjuu 2024). Samas tundus intervjuueeritavale, et rahvas käis just rohkem raamatukogudes laenutamas, sest nad olid ju sunnitud kodus olema (K12 intervjuu 2024). Raamatukogude olulisust pandeemia ajal on samuti märgatud, eriti kuna raamatukogude kaudu käis väiksemates kohtades kriisialane teavitus ja sealt sai abi vaksineerimistõendi saamiseks (K8 intervjuu 2024). Raamatukogud pidid tõesti pandeemia kohta rohkelt infot jagama ning abistasid inimesi COVID-19 tõendite genereerimise ja printimisega. Veel toodi välja teenuste laienemist tagastuskastide ja raamatukappide näol. Ning muidugi ka see, et raamatukogudel oli keeruline tagada inimeste ohutust (K13 intervjuu 2024). Kehtisid ohutusnõuded, mida jälgiti tükk aega. Näiteks LVKRRK töötajatel olid kaitseklaasid lettidel pikka aega (K6 intervjuu 2024). Ja ilmselt kasutatakse neid veelgi (näiteks Kadrinas on praegugi need ees). Üldiselt oli nii, et kõik kes tahtsid, käisid ikkagi ja said raamatukogust soovitud raamatud kätte. Võimalus oli olemas. Praeguse olukorra kohta arvas üks lugeja, et

raamatukogude külastatavus on natuke langenud võrreldes koroonapandeemia ajaga, mil inimesed lugesid rohkem. Talle tundub, et nüüd loetakse vähem (K1 intervjuu 2024). Raamatukoguteenused olid muutunud oludes kättesaadavad ja see jättis kasutajatele positiivse kogemuse.

3.3 Ootused raamatukogudele

Mõeldes raamatukogude tulevikule, uuriti intervjueeritavatelt, milliseid tegevusi või teenuseid raamatukogud võiksid veel pakkuda. Esmalt lasti intervjueeritavatel ise oma mõtted välja käia ning seejärel tutvustati huvitavaid teenuseid, mida üle Eesti raamatukogud on pakkunud. Paljud vastasid alguses neid teenuseid, mida raamatukogud juba pakuvad, kuid siinkohal keskenduks uutele tegevustele ja teenustele, mida uuringus osalejate koduraamatukogud ei paku. Esmased ideed uuringus osalejatelt olid järgmised.

Lastele soovitakse lasteraamatu illustreerimise võistlust, mille võitja hääletus ei käiks rahvahälte järgi (nagu lasteajakirjas Täheke). Lisaks soovitakse lasteaiarühmadele ettelugemiseks esinejaid näiteks Rakvere Teatrist. Raamatukoguhoidjaga ollakse juba harjunud, aga uusi esinejaid kuulavad lapsed paremini (K1 intervjuu 2023).

[...] võiks olla tihemini, et lapsi tuua raamatukokku ja näidata. No mai tea Tiit Marvel kätekest [telesari Kätemaksukontor] näe loeb mulle raamatut ja käib raamatukogus aga äkki ma peaks ka käima raamatukogus, et noh võibolla mingit sellist asja, et neid lapsi raamatukokku juurde tuua. (K1 intervjuu 2023)

See mõte tundub täitsa hea ja on teostatav, kui leitakse vastav aeg ja rahalised võimalused. Kui näitlejaid ei leia, siis saaks ette lugeda keegi teine lasteaiaväline inimene. Ehk saaks siinkohal teha koostööd kohalike eakatega või noortekeskusega. Lisaks arvatakse, et laste kohtumised kirjanikega võiksid olla eraldi koolilastele ja lasteaialastele, kuna päevakava on neil erinev (K1 intervjuu 2023). Sõmerule soovitakse lauamängude laenutamise võimalust, et ei peaks Rakverre selleks sõitma. Soovitakse nii laste kui täiskasvanute mängu ning uute mängude juhendamise õhtuid nii Sõmerule (K1 intervjuu 2023) kui Viru-Nigula valla raamatukogusse (K7 intervjuu 2024). Lauamänge laenutavad maakonnas näiteks Kadrina valla raamatukogu ja filiaalid, LVKRRK, Viru-Nigula valla raamatukogu ja Muuga raamatukogu. Kadrina raamatukogu Hulja ja Kihlevere filiaalid korraldavad ka kord kuus

regulaarselt toimuvaid lauamänguõhtuid. Veel soovitakse Sõmerule muusikaplaatide laenutamise ja 3D printimise võimalust (K1 intervjuu 2023), mida pakutakse peamiselt LVKRRK-s Rakveres. Veel tekitavad põnevust masinad, mis lõikavad paberist või vinüülist kujundeid, millega meisterdada ilusaid esemeid (K8 intervjuu 2024). Koroonapandeemiast ajendatuna soovitakse nn abiõpetaja teenuse jätkumist (K2 intervjuu 2023), mil raamatukoguhoidjad abistasid koolitöodes õpilasi. Sellega ilmselt regulaarse teenuse näol siiski ei jätkata, kuna see on väga ajakulukas raamatukoguhoidjale. Küll aga abistatavad raamatukogutöötajad endiselt oma lugejaid erinevates küsimustes. Tehti ettepanek, et lastele võiks õpetada meisterdamise asemel töötoana hoopis õppimist ja rahunemist, hingamistehnikaid ja harjutusi (K7 intervjuu 2024), mis tundub väga hea mõte.

Viru-Nigulas soovitakse eakatele mõeldud digiteadmiste ja küberturvalisuse koolitusi, mille teemad hõlmaksid ka pangatehinguid ja riigiasutustega suhtlemist ning digiallkirjastamist (K7 intervjuu 2024). Eakatega tegeletakse mitmel pool. Näiteks LVKRRK-s toimuvad Hõbeakadeemia loengud, mis on mõeldud just vanemaealistele, Kadrina valla raamatukogu filiaalid teevad pensionäridega päevaseid koosviibimisi jne. Regulaarse tegevusega pakutakse eakatele uusi oskusi, mälu treeningut, suhtlemisvõimalust ja kuuluvustunnet. See kõik vähendab üksindustunnet ja parandab kindlasti ka vaimset tervist. Soovitakse ka esinejate ja kohvikuga õhtuid Kundas (K10 intervjuu 2024), mis pakuks head meelelahutust.

Kundas asuv Viru-Nigula vallaraamatukogu võiks koostada ja läbi viia kohaliku ajalootunni „Meie koht kirjanduses“, mis põhineks näiteks oma kandi kirjanike radadel ja kodukoha põhistel raamatutel (K7 intervjuu 2024). Soovitakse virtuaalseid kultuuriekskursioone või muuseumikülastusi, mis on kirjandusega seotud. Samas läheks üks uuringus osaleja hea meelega näiteks paketteisile „Eesti kõige ilusamad raamatukogud“ (K8 intervjuu 2024). LVKRRK on korraldanud kirjandusliku jalutuskäigu Rakveres, mille kaardile on paigutatud kirjandusega seotud paigad (Jalutuskäik 2018).

Soovitakse virtuaalset raamatuklubi, mis toimuks loengu vormis ja tutvustaks raamatut, autorit ja sellega seonduvat. Idee on ajendatud Mart Juure loetud kirjandussaatest „Kultuuristuudio. Kultuuriministri juures“ ning ühe lugeja mõttest, et siis oskaks seda raamatut teistmoodi lugeda ja aru saada. Lisaks pakuks arutelu raamatute üle põnevust. Suuremates linnades võiks olla kaugtööruumi kasutamise võimalus (K8 intervjuu 2024), mis sai pandeemia ajal nii mõnelgi pool populaarseks.

Samas arvatakse ka, et raamatukogu peaks pakkuma rahu ja vaikust, mitte olema lärmakas külustus- või noortekeskus. „Sest minu meelest raamatukogu on läbi ajaloo olnud see koht, kus inimene läheb ja seal saab keskenduda ja rahulikult olla, raamatute keskel ja niimoodi“ (K3 intervjuu 2024). Ning raamatukogus peaks olema võimalus leida huvitavaid teoseid, küsida nõu ning kohtuda omavahel (K3 intervjuu 2024). Lisaks uuenduslikele tegevustele väärtustatakse ka traditsioonilist raamatukogu. Paar inimest arvasid, et raamatukogu ei tohiks üle pakkuda (K4 intervjuu 2024), sest raamatukoguhoidja niigi tegeleb kõigi asjadega, et kas on ikka vaja kohustusi juurde panna (K13 intervjuu 2024).

Lisaks väljapakutud ideedele uuriti arvamusi ka erilisemate teenuste kohta, mida mujal Eesti raamatukogus pakutakse ja kas see oleks oodatud ka nende koduraamatukogus. Teeninduse hõlbustamiseks on välja ehitatud iseteenindusautomaat, mida kasutatakse näiteks Kärldlas ja Tallinnas. Uuringus osalejatest üks ei mõista, miks seda üldse vaja on, kui töötaja on olemas (K1 intervjuu 2023) ning teine kasutaks ainult suveperioodil kui väga vaja (K6 intervjuu 2024). Välismaal on iseteenindusautomaadid populaarsed, kuid Eestis vähe levinud.

Intervjueeritavates tekitas mõningast elevust idee õueraamatukogust. Kadriinasse õueraamatukogu intervjueeritavate sõnul ei sobiks, sest tiheda liiklusega tee on lähedal ja see segaks keskendumist (K9 intervjuu 2024). Sama põhjendus leiti ka LVKRRK kohta, kus muidu oleks tegelikult tore istuda terrassil ja kohvi juues kirjandust nautida. Hulja raamatukogu asub lasteaiaga samas hoones ja nii on neil ka ühine hoov, mis samuti ei sobiks (K6 intervjuu 2024) nii öelda rahulikuks alaks. Ka Viru-Nigula vallaraamatukogu on lasteaiaga tihedalt seotud, kuid seal nähakse võimalust õueraamatukogu tekitamiseks lähedal olevale muruplatsile. Tehes lasteaiaga koostööd, saaksid lapsed aias mängida ja vanemad hoovi eemalt jälgida. Sellest mõttest otsustati teada anda ka raamatukogu direktorile (K7 intervjuu 2024), nii et loodetavasti andis intervjuus osalemine tõuke uuele raamatukoguteenusele. Õueraamatukogu on toiminud hästi näiteks Sõmerul, kus sisehoovi oli paigutatud lauad ja toolid, kus aega veeta ning oli võimalus uudistada armsaid küülikuid (K1 intervjuu 2024). 2021. aastal valmis ka Tamsalu raamatukogu ette õueterrass, kus suvisel ajal hea üritusi läbi viia (Tapa vrk 2021: 9). Kuna raamatukogu on muuhulgas ka suhtlemise koht, siis paljudele võiks õueraamatukogu sobida isegi siis, kui intervjueeritav enda sõnul ise seal ilmselt aega ei veedaks (K13 intervjuu 2024).

Raamatukogublogidesse on suhtumine erinev. Leidus neid, kes seda loeks ja neid, kes ei loeks, sest mujalt tuleb nii palju infot peale ja ei jõua lihtsalt. Blogide pooldaja arvab, et see

võib täitsa huvitav olla. „Sest et paljud raamatud, head raamatud jäävad sellepärast lugemata, et loed tagant selle ära ja sa ei oska üldse ettegi kujutada“ (K9 intervjuu 2024). Blogi peab maakonnas ainult LVKRRK, kuid veebiotsinguga leiab neid soovi korral juurde.

Raamatukogu ruumides oleks võimalik pakkuda näiteks õmblusmasina kasutamise võimalust, kuid sellest ei vaimustunud eriti keegi. Osadel on masin kodus olemas, osadel pole aega sellega tegeleda ja ei soovigi ning kasutatakse tuttava õmbleja abi kui on tarvis. Uhtna lugeja arvab, et õmblusmasinate huvilisi oleks vähe, sest seltsitegevuse raames on ta käsitööd teinud ja huvitundjaid oli vähe. Lisaks ei kujuta ta ette kuidas raamatukoguhoidja jõuaks õpetada ja laenutada samaaegselt (K4 intervjuu 2024). Samas on kasvanud peale uus generatsioon, kes ehk huvituks õmblemisest, käsitööst ja kangaste taaskasutamisest. Keskkonnahoid on viimastel aastatel väga suure tähelepanu all ning ega enne ei tea, kui ei proovita.

Mõningatel raamatukogudel on kohalkasutuses või laenutamiseks ka lauamänge ja videomänge. Intervjuude vastusest selgus kellel on kodus palju mängu olemas ja kes laenab neid mujalt harva või siis ei tunta huvi. Kuni selleni, et lauamänge tahaks laenutada küll. Siis on võimalik laenutada mõnes kohas ka näiteks spordivahendeid. Pärnis paljud vastasid, et seda teenust nad ei kasutaks. Samas üks intervjuueeritav oleks väga rõõmus kui saaks enne päriselt endale ostmist näiteks hantleid, linte või sulgpallimängu laenata, et näha, kuidas spordiala meeldib (K1 intervjuu 2024). Ühe intervjuu käigus tekkis idee ühendada raamatukogu ja jõusaal (K8 intervjuu 2024). LVKRRK-s toimunud lugejauuringust (2023) tuli samuti välja sporditarvete laenutamissoov. Arvatavasti rõõmustaksid raamatukogutöötajad ka selle üle, kuna töö tõttu tuleb palju istuda ja vahepeal oleks hea end aktiivsemalt liigutada. Tööriistade laenutuse osas ollakse skeptilised, kuna tänapäeval on paljudel tööriistad olemas ja neid saab kasvõi naabrilt laenata kui vaja. Lisaks tekitab küsimusi tööriistade kontrollimine ja tasuvus raamatukogule. Pigem laenutatakse hoopis teistsuguseid masinaid nagu tekstiilipesurit (K8 intervjuu 2024) või paberkujundite lõikureid ja auguraudasid (K1 intervjuu 2024). LVKRRK lugejauuringus küsiti samuti tööriistade laenutusteenuse kohta ja ka seal tundus see vastajatele pigem võõras ega pakkunud huvi. Aga need, kes teenust sooviksid, tahaksid enim laenutada mõõteriistu, akutrelli, heki- ja oksakääre ning liimipüstolit (LVKRRK lugejauuring 2023).

Pandeemia ajal hakati pakkuma tegevusi rohkem e-keskkonnas. Veebikoolituste ja hübriidsündmuste osas ei tulnud nii suurt vastukaja. Pigem ollakse nõus neid kasutama.

Veebikoolitust on mugav omas tempos vaadata (K2 intervjuu 2023) endale sobival ajahetkel. Hübriidsündmusel osalemise kohta toodi välja näiteks, et oleneb teemast. Kui esineb keegi põnev inimene, siis võiks kodust kuulata, aga kui on tegemist millegi õpetamisega, siis sooviks pigem kohapeal olla (K7 intervjuu 2024). Et liiga palju aega ekraanide taga ei veedetaks, on raamatukogud korraldanud ka matku ja jalutuskäike. LVKRRK on korraldanud Rakveres kirjandusliku jalutuskäigu, mis tundus ühele uuringus osalejale huvitav (K2 intervjuu 2023). Ükski uuringus osaleja sellel käinud ei ole, kuid mõni teadis, millega on tegu. Sellele peab olema sihtgrupp ning teemaks kirjandus või kellegi elulugu, kellel radadel käia (K1 intervjuu 2023). Niisama loodusmatku korraldavad tavaliselt teised asutused. Aga ega see ettepanek mingit vaimustust ei tekitanud, sest mõni elabki metsa ääres ja jalutab oma metsas (K9 intervjuu 2024) või ei luba tervis pikka maad kõndida (K5 intervjuu 2024).

Väiksemates kohtades on tihtipeale raamatukogus ainult üks töötaja, kes peab kõike ise tegema. Kui raamatukoguhoidja teeb näiteks lastega ringitööd tagatoas ja tuleb lugeja, kellega töötaja tegeleb kiirelt ära, võib jääda lugejale halb mulje.

Siis tekibki lugejal nihuke tunne, et tahab must ruttu lahti saada. [...] maainimene tahab tulla ja rääkida. Kes räägib tervisest, kes koerast, kes millest. Ja kui on veel muret ka ja otsib, et kas sa tead, kuidas ma saan omale nüüd küttepuid, mis need seal võivad maksta või kes tuleks. [...] [Raamatukoguhoidja] olema see vahendaja seal. (K4 intervjuu 2024)

Lugejad pöörduvad raamatukogu poole igasuguste muredega ja raamatukoguhoidja püüab ikka aidata. Töötajal peab olema aega suhelda lugejaga ning olla olemas kui vajatakse.

Sellised olid intervjuus osalejate kogemused, mõtted ja tähelepanekud. Nii palju kui on inimesi, on ka arvamusi. Kui alguses võis olla eelarvamusi, et pensioniealised näiteks ei käi lugejaportaali lehel või ei kasuta laenutuskappi ega loe e-raamatuid, siis see pole üldse nii. Ka intervjuueeritavate hariduse järgi pole võimalik leida sarnasusi, nii et igapähele on oma kogemused, vajadused ja elurütm, mille järgi toimetatakse.

4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Peatükis vastatakse uurimisküsimustele ning tehakse peamised järeldused. Esimese uurimisküsimusega taheti teada, kuidas muutusid rahvaraamatukogude kasutajate tavapärased käitumismustrid pandeemia ajal. Selgus, et uus elukorraldus, mil pereliikmed jäid koduseks, tekitas kaose, mille ohjamiseks koostati graafikuid, et oleks selge, kes mida millises toas teeb. Koolitundide veebi kolimisega tuli osta arvuteid ja lisaseadmeid ning lapsi arvutialaselt aidata. Pandeemia tuli ootamatult ja pered ei olnud selleks valmis ning pidid muutusega kaasa minema, et mitte tegevustest maha jääda. Töökohal muutusid ülesanded, töökoormus ja tekkis kodukontori võimalus. Kultuurisündmused katkestati või lükati edasi. Ka huvi- ja hobitegevus katkes või tehti seda teistes tingimustes. Pered hakkasid veetma üheskoos rohkem aega, teistega suhtlemine jäi pigem tahaplaanile, sest kardeti nakatumisohtu. Need olid peamised muutused inimeste igapäevaelus.

Järgmisena sooviti teada suhtumist pandeemiaaegsetesse rahvaraamatukogude tegevustesse ja teenustesse. Paistab, et raamatute kättesaamiseks kasutati kõiki kontaktivaba laenutuse võimalusi. Raamatukapp ja tagastuskast said positiivset tagasisidet ja nende kasutamine jätkub ka peale pandeemiat. Koduteenindust kasutati vähe, sest selleks polnud üldiselt vajadust, kuid arvati, et selle pakkumine on vajalik, eriti maapiirkonnas. Lugejaportaali tekkinud lisavõimalusi kiideti ja neid jälgitakse praegugi. Ka raamatukoguhoidja lugemissoovitused veebis osutasid kirjanduse valikul kasulikuks. Need olid head kohad, kust leida huvitavaid raamatuideid lugemiseks. Sotsiaalmeedias jälgiti raamatukogude postitusi, sest seal liikus kiire info ning see oli mugavam kui kodulehe kasutamine. Näitusi vaadati siis kui juba siseruumidesse lubati või siis virtuaalselt. Arvutialase ja vaktsineerimistöenditega seotud abi eest oldi väga tänulikud, sest osadel inimestel puuduvad sellealased oskused ja raamatukogu on hea koht, kuhu abivajajatel on võimalik pöörduda. Lastele suunatud ettelugemised ja kohtumised kujunesid meeldivaks, eriti kuna neis sai harva osaleda. Virtuaalsetest lastele mõeldud tegevustest võeti osa vähe. Raamatukogu korraldatud kohtumisõhtutel ja sündmustel käidi huviga, sest neid toimus samuti harvem. Siiski mõeldi minek eelnevalt korralikult läbi.

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada raamatukogu kasutajate ootusi raamatukogudele ja edaspidiseid kinnistunud tegevusi. Uuringus osalejad sooviksid tulevikus raamatukogult raamatuklubi ja -blogi loomist, lauamängude, heliplaatide,

spordivahendite laenutamise võimalust, 3D printeri ja meisterdamisvahendite kasutamise võimalust, kohapõhise ajalootunni läbiviimist, õueraamatukogu loomist, veebikoolitusi, eakatele digikoolitusi ning lastele ettelugemist ja õppimise õpetamist. Need on täiesti realistlikud ja teostatavad soovid, kui vaid jaguks rohkem rahalisi vahendeid, lisaruumi ja vastavaid oskusi töötajatel.

Rahvaraamatukogu põhiteenus on teavikute laenutamine ja kui pandeemia algas, ei lubatud küllastajaid raamatukogu ruumidesse sisse. Nii tuli lugejatel need ette tellida ja seda tehti peamiselt telefoni teel. Ühes teises uuringus (Rand 2020) toodi välja ka e-posti kasutamine. Samu kanaleid ja lisaks WhatsApp'i kasutati ka Nigeeria raamatukogudes, nagu selgub sealsest uuringust (Obiano 2021). Pooled intervjueeritavad ütlesid, et eelistavad peale pandeemiat ikka kohapeal laenutamas käia, vaid erandkorras tellivad raamatuid ette. Teavikute kontaktivaba kättesaamine toimus esialgu raamatukogu ukse taga või esikus, koridoris. Sama infot kinnitab ka varasem uuring (Lepik, Vaaro 2021). Tagastuskastid ja raamatukapid võeti kiirelt omaks, sest neid oli lihtne kasutada ja raamatukogu lahtiolekuajad ei mänginud enam rolli. Ka Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli uuringus osalejad kiitsid lisandunud teenuseid (Paimre jt 2024). Ja raamatukoguhoidjad ise on soovitanud soetada tagastuskaste (Rand 2020: 40). Tagastuskasti kasutati rohkem kui laenutuskappi, aga kui tekkis võimalus raamatukokku siseneda, eelistasid paljud pigem seda. Osadel intervjueeritavatel esines käitumismuster, mil koduraamatukogus käidi sees, aga kaugema raamatukogu puhul kasutati pigem kappi ja kasti. LVKRRK läbiviidud lugejauuringust (2023) selgus, et raamatukappi ei kasuta 43% vastanutest, mis sarnaneb antud uuringus selgunuga. Samas kiideti lugejauuringus nii kasti kui kappi (LVKRRK lugejauuring 2023) nagu intervjuudeski.

Osadest intervjuudest ilmnis käitumismuster, kus pandeemia ajal vähendati raamatukogus käimise kordi ja see-eest võeti korraka rohkem raamatuid ning selles harjumuses ollakse tänaseni. Inimestel jäi muude huvitegevuste arvelt aega rohkem lugemisele ja nii võeti ette teadmiste värskendamine ning enda vaimse tervise eest hoolitsemine läbi kirjanduse. Raamatute lugemus jäi intervjueeritavatel üldiselt samaks, vaatamata laenutuste arvu langemisele maakonnas. Raamatusoovitusi vaadati ka LVKRRK kodulehelt blogist. Kasutajad kiitsid lugejaportaali tekkinud võimalusi – raamatute tellimine, kappi tellimine, edetabelid ja uudiskirjanduse nimekiri, mille vastu tuntakse jätkuvalt huvi. Sisselogimisel esines nii mõnelgi häireid ja see tekitas nõrdimust. Lisaks ebaõnnestus ühel kappi tellimine. Portaali haldajad võiksid lehte korrapäraselt kontrollida, et ennetada tõrkeid ning nende tekkides

lahendada need võimalikult kiiresti, sest see võib kujundada raamatukogu kasutaja edaspidist käitumismustrit. Lugejaportaali kasutamise suurenemist märgati maakonna raamatukogudes juba pandeemia algusaastal (Lääne-Virumaa 2020: 4). Raamatuid oli võimalik kätte saada ka koduteenindust kasutades, kuid seda enamik uuringus osalejaid ega nende pereliikmed ei vajanud. Kõik soovitud raamatud said lugejad varem või hiljem kätte endale sobival viisil.

Uutes oludes jagasid raamatukoguhoidjad infot põhiliselt Facebooki lehel, vähem kodulehel (Lepik, Vaaro 2021). Lääne-Virumaa raamatukogude kasutajad, kes intervjuu andsid, väitsid sama ja vahel ka helistasid, et otse küsida. Nii et töötajate ja raamatukogu kasutajate peamised infokanalid kattusid. Avaliku arvuti kasutamise võimalus säilitati ja kasutajatele võimaldati digiabi nii palju kui võimalik ning õpetati digitarkust ja jagati infot petukirjade ja -kõnede äratundmise kohta (Lääne-Virumaa 2021: 17). Ka raamatukoguhoidjate endi arvates tunti AIP-ist veidi puudust, nagu selgus 2020. aasta uuringust (Rand). Arvuti ja interneti kasutamise võimalus raamatukogus on oluline ka väljaspool Eestit. USA-s Alleni maakonnas tehtud uuring näitas samuti internetipunkti vajalikkust ja et raamatukoguhoidja abi oli tihtipeale hädavajalik, sest inimestel oli vaja teha näiteks taotlusi, avaldusi (Wahler jt 2022) enda edaspidise elujärje parandamiseks. Eestis pöördusid paljud raamatukogu poole ka vaksineerimistõendi saamiseks. 2021. aastal sai raamatukogu abiga maakonnas ligi 3000 inimest oma vaksineerimistõendi (Lääne-Virumaa 2021: 30). Raamatukoguhoidjad võiksid osaleda regulaarselt arvutialastel koolitustel, et osataks vajadusel raamatukogu külastajat aidata. Palju teadmisi ammutati Digiriigi Akadeemia koostatud kursustel ja taolistel kursustel osalemisega tuleks jätkata. Nigeerias läbi viidud uuring (Obiano 2021), mis puudutas akadeemilisi raamatukogusid, kinnitas seda, et raamatukogudel tuleb teha internet kättesaadavaks, sest vähekindlustatud õpilastel või geograafiliselt kaugel elavatel tekib muidu ebavõrdsus teistega (Obiano 2021). Sellepärast on oluline hoida lahti maaraamatukogusid ka Eestis. Lisaks olid eelisseisus need raamatukogud ja teenused, kes olid veebis aktiivsemad kui need, kus töötajatel puudusid digiteadmised, sest nad olid lihtsalt vähem silmapaistvamad veebis (Obiano 2021).

Raamatukogud jagasid linke ja postitasid rohkem e-keskkondadesse ja sotsiaalmeediasse, et jõuda oma kasutajateni. Facebooki-s soovitakse neid endiselt näha. Ilmselt osadele meeldis, et sai juba eelnevalt kirjanduse ja infoga kursis olla ilma, et peaks raamatukokku minema. Intervjueeritavatele meeldisid virtuaalnäitused ja ka neid soovitakse rohkem näha.

Virtuaalseks muutumine tegi info jagamise inimesele mugavamaks ja muutis sisu levimise laialdasemaks.

E-raamatute laenutamise keskkonna ELLU vastu suurt huvi intervjueeritavad üles ei näidanud. Mittekasutamise põhjuseks oli see, et paberraamat meeldib rohkem ja on ikka päris ning ekraanide ülekülluses ei soovita enam ühtegi juurde. Täna on ELLU suletud ja selle asemel loodud üle-eestiline veebikeskkond Minu Raamatukogu, kust saab laenutada nii paber-, e- kui ka audioraamatuid. Seda tutvustati intervjueeritavatele ja loodetavasti tekitas see neis huvi. Audioraamatuid on uuringus osalejad rohkem proovinud, kuid nende kasutamisega on esinenud tõrkeid ja nende kuulamise harjumust pole tekkinud. Seega tuleks kasutusinfo teha selgemalt mõistetavaks ja kui soovitakse rohkem laenutusi, tuleks seda rohkem propageerida.

Raamatukogud korraldasid kohtumisõhtuid külalistega, mis pandeemia vallandudes tuli esialgu ära jätta või edasi lükata. Huvilised jäid siiski alles ja neid käidi ikka kuulamas. Julgemad raamatukogud viisid üritusi läbi õues. Raamatukogu korraldatud koolitustel eriti ei osaletud. Eks neid toimus ka harvem, kui tavaliselt ja oma rolli mängis ka osalejapiirang ning hirm viiruse ees.

Lastele suunatud tegevustest jäid ära ettelugemistunnid lasteaia- ja koolilastele, kuid et lastele ikka lugemiselamusi pakkuda, hakati neid tegema mõnes kohas virtuaalselt. Intervjueeritavate lapsed neid veebis vanematele teadaolevalt ei vaadanud. Küll aga arvati, et tegevusega võiks jätkata, sest nii saaksid lugusid kuulda näiteks haiglas viibivad lapsed ja tegelikult kõik huvilised. Puudust tunti koolivaheajal ära jäetud tegevustest. Lääne-Virumaa raamatukogud pingutasid, et inimesi tagasi raamatukokku saada peale pikka ühistegevuste katkestust. Eriti keeruline oli see laste puhul, kuna virtuaalse eluga oldi juba harjutud (Lääne-Virumaa 2021: 5). 2022. aastal said raamatukogud oma sündmusterohke teema-aastaga rohkem nähtaval olla.

Raamatukoguhoidjad helistasid pandeemia ajal oma eakamatele kasutajatele, et uurida kuidas neil läheb ja kas on millegagi abi tarvis, kuid keegi intervjuudes osalenutest sellise sisuga kõnesid ei saanud. Küll aga oldi teadlikud, et raamatukoguhoidjad seda tegid.

Uute teenustena korraldati Sõmerul õues otsimismäng, kus sai perekonniti osaleda, Viru-Nigulasse lisandus koostöös lugemiskoeraga ettelugemised lastele ning LVKRRK-s tehnoloogiaturba, kus kõigil on võimalik kasutada erinevaid seadmeid. Neis kõigis on osa intervjueeritavaid kaasa löönud.

Üldiselt olid raamatukogude kasutajad leplikud ja said aru, et saabunud oli teistmoodi aeg kus tuli ümber kohaneda. Siiski jäid raamatukogud oma kasutajate kõrvale ja olid kui pereliikmed, sest töötajad suhtlesid lugejatega palju ning täitsid lugemissoove, mis oli kõige olulisem raamatukogu kasutajatele.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk, milleks oli analüüsida koroonapandeemiast põhjustatud tegevuste ja teenuste mõju rahvaraamatukogude kasutajatele Lääne-Virumaa näitel, sai täidetud. Intervjuudest raamatukogu kasutajatega selgusid käitumisharjumuste muutused, arvamus sel ajal pakutud teenustesse ning ootused raamatukogule. Ülemaailmne koroonakriis põhjustas Eesti ühiskonnas suuri muutusi. Pandeemia mõjutas inimeste tavapärasel elu eelkõige eriolukorra ja piirangute kehtestamise tõttu. See oli raske periood, kuhu üheskoos satuti ja hirmu trotsides otsiti uusi lahendusi elukorralduse normaliseerimiseks. Lisandus palju uusi teenuseid, mis on muutunud tänapäeval igapäevaelu normaalseks osaks.

Uus elukorraldus, kus pereliikmed jäid koduseks, tekitas pingeid. Osteti juurde tehnikaseadmeid, et oleks võimalik osaleda veebitundides, veebikoolitustel või töötada kodukontoris. Paljude huvitegevus katkes või jätkus teistsugustes tingimustes. Pered hakkasid rohkem kokku hoidma ning üheskoos aega veetma. Kui paljud asutused suleti, jäid raamatukogud inimestele kättesaadavaks. Raamatuid telliti peamiselt telefoni teel ja kõik kontaktivabad võimalused, sealhulgas raamatukapp ja tagastuskast, said positiivse hinnangu ning on laialdase kasutuse leidnud ka koroonajärgselt. Raamatute ettetellimine jätkub ka tänapäeval. Kriisi ajal tekkis käitumismuster, mil raamatuid võeti korraka rohkem, et peaks vähem raamatukogus käima ja nii toimitakse praeguseeni. Esines tendents, et koduraamatukogu külastati ruumidesse sisse minnes, kuid kaugema piirkonna raamatukogudes eelistati tagastuskasti ja raamatukappi. Kiideti lugejaportaali lisandunud võimalusi ning raamatukoguhoidjate lugemissoovitusi. Koduteenindust kasutati vähe, sest selleks polnud üldiselt vajadust. Arvutialase ja vaktsineerimistöenditega seotud abi eest oldi väga tänulikud. Näitusi vaadati nii virtuaalselt kui kohapeal. Huviga külastati harvemaks jäänud kohtumisõhtuid ja sündmusi ning lastele suunatud ettelugemisi. Virtuaalsetest lastele mõeldud tegevustest võeti osa vähe. Laienes e-raamatute ja audioraamatute pakkumine, kuid nende vastu oli huvi vähene. Raamatukogu kasutajate ootused raamatukogule pandeemia ajal ei olnud suured ja tähtsaimaks peeti kirjanduse võimaldamist. Edaspidised ootused on üsna tavapärased ja raamatukogude poolt teostatavad. Töö alguses püstitatud uurimisküsimused said tänu kirjanduse läbitöötamisele ja intervjuudest saadule vastatud.

Lääne-Virumaa lugejate, külastuste ja laenutuste arv pole siiani taastunud koroonaeelsele tasemele vaatamata teenuste laienemisele. Lugemisharjumuse kadumise järgselt võib olla

keeruline leida tee tagasi raamatukokku. Tänapäeval on palju muid meelelahutuslikke valikuid, millest lugemine ei ole kindlasti kõige populaarsem. Seetõttu peavad raamatukogud eriti pingutama, et leida kasutajaid ning pakkuma välja huvitavaid koolitusi, tegevusi, kohtumisi, et raamatukokku leiaksid tee ka need, kes seal pole käinud. Koroonapandeemia näitas raamatukogude vajalikkust ja olulist rolli kogukondades. Raamatukogude kiire areng virtuaalteenustes ja uued võimalused raamatute vahetamiseks on lugejate poolt hästi vastu võetud ja pakutavat tarbitakse ka edaspidi.

Teemat saaks edasi uurida teistes maakondades ning raamatukogusid omavahel võrrelda. Aastate pärast oleks võimalik uurida raamatukoguteenuste kasutamist ja selgitada välja, millised teenused on edasi arenenud ja millised oma aja minetanud.

KASUTATUD ALLIKAD

Intervjuud

K1, autori intervjuu, 01.12.2023

K2, autori intervjuu, 17.12.2023

K3, autori intervjuu, 10.01.2024

K4, autori intervjuu, 10.01.2024

K5, autori intervjuu, 20.01.2024

K6, autori intervjuu, 24.01.2024

K7, autori intervjuu, 03.02.2024

K8, autori intervjuu, 01.02.2024

K9, autori intervjuu, 27.01.2024

K10, autori intervjuu, 25.01.2024

K11, autori intervjuu, 29.01.2024

K12, autori intervjuu, 03.02.2024

K13, autori intervjuu, 09.02.2024

Kasutatud kirjandus ja allikad

ACPL = Allen County Public Library. <https://www.acpl.lib.in.us/curbside-delivery>
(vaadatud 19.03.2024)

ERÜ juhatuse pöördumine = Eesti raamatukoguhoidjate ühingu juhatuse pöördumine
raamatukogude toetuseks. – *Raamatukogu* 2020, 2: 5.

Jalutuskäik 2018 = Kirjanduslik jalutuskäik Rakvere linnas.
<https://www.lvkrk.ee/index.php/26-artiklid/artiklid/807-kirjanduslik-rakvere>
(vaadatud 11.04.2024)

KM Raamatukogud Eestis = Kultuuriministeeriumi veebileht: Raamatukogud Eestis (2023)
<https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/raamatukogud/raamatukogud-eestis> (vaadatud 17.03.2024)

LVKRK lugejauuring 2023 = Lugejauuringu kokkuvõte 2023.
<https://www.lvkrk.ee/index.php/1003-lugejauuringu-kokkuvote-2023> (vaadatud 03.05.2024)

MIRKO = E- väljaannete laenus MIRKO tähistab esimest aastapäeva ligi 20 000 kasutajaga.
<https://mirko.ee/e-valjaannete-laenus-mirko-tahistab-esimest-aastapaeva-ligi-20-000-kasutajaga/> (vaadatud 11.04.2024)

Ajakiri „Raamatukogu“ 2024. <https://eru.lib.ee/eru/valjaanded> (vaadatud 25.04.2024)

Benu. www.benu.ee

COVID-19 haiguse leviku tõkestamiseks vajalikud meetmed ja piirangud (23.08.2021).
Riigi Teataja. Vaadatud 17.03.2024 <https://www.riigiteataja.ee/akt/323082021001>

Digiriigi Akadeemia. <https://digiriigiakadeemia.ee/>

Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu konsortsium (2022). Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu lõpparuanne. Tallinn, Tartu : Tervise Arengu Instituut, Tartu Ülikool

Eriolukorra juhi korraldus hoolekandeesutustes liikumisvabaduse piirangu kehtestamise kohta (03.04.2020a). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/303042020008>

Eriolukorra juhi korraldus kaubandusettevõtetes liikumisvabaduse piirangu kehtestamise kohta (24.03.2020b). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/324032020007>

Eriolukorra juhi korraldus liikumisvabaduse piirangu kehtestamiseks COVID-19 haigust põhjustava koroonaviiruse diagnoosiga isikutele ja nende isikutega koos elavatele või samas elukohas püsivalt viibivatele isikutele (26.03.2020c). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/326032020007>

- Eriolukorra juhi korraldus seoses liikumisvabaduse piirangute kehtestamisega avalikes kohtades (24.03.2020d). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/324032020006>
- Eriolukorra juhi korraldus täiendavate liikumisvabaduse piirangute ja viibimiskeelu kehtestamiseks COVID-19 haigust põhjustava koroonaviiruse leviku tõkestamisel Saaremaa vallas ja Muhu vallas (28.03.2020e). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/329032020001>
- Eriolukorra meetmete rakendamine (13.03.2020). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/314032020001>
- Eriolukorra seadus (10.01.1996). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/189806>
- Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil (12.03.2020). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/313032020001>
- Valitsus kinnitas pärast eriolukorda edasi kehtivad piirangud ja leevendused (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kinnitas-parast-eriolukorda-edasi-kehtivad-piirangud-ja-leevendused> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus pikendas Eestis eriolukorda 17. maini (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/eriteade-valitsus-pikendas-estis-eriolukorda-17-maini> (vaadatud 17.03.2024)
- Heiberg, Signe 2022. MIRKO alustas laenutusteenuse pakkumist. – *Raamatukogu*, 5: 3
- Hepner, Juhan 2021. Kärkla raamatukogusse pääseb ID-kaardiga ka ajal, kui töötajaid majas pole – *ERR* 22. 09. <https://kultuur.err.ee/1608346775/kardla-raamatukogusse-paaseb-id-kaardiga-ka-ajal-kui-tootajaid-majas-pole> (vaadatud 05.03.2024)
- Hädaolukorra seadus (08.02.2017). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/117052020003>
- Ida-Virumaal ja Harjumaal jätkuvad piirangud teatud leevendustega 1. veebruarini (2021). <https://www.valitsus.ee/uudised/ida-virumaal-ja-harjumaal-jatkuvad-piirangud-teatud-leevendustega-1-veebuarini-0> (vaadatud 17.03.2024)

- Kaie Holm koroonakriisi mõjust: nii palju lugejaid ei olnud raamatukogul isegi majandussurutise aastatel (2021). *Apollo raamatuportaal*. 05. 02. <https://raamatud.postimees.ee/7172829/kaie-holm-koroonakriisi-mojust-nii-palju-lugejaid-ei-olnud-raamatukogul-isegi-majandussurutise-aastatel> (vaadatud 17.04.2024)
- Kalmus, Veronika; Anu Masso, Merle Linno (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (vaadatud 13.04.2024)
- Karantiini kehtestamine COVID-19 haiguse diagnoosiga või positiivse testi tulemusega isikutele ja nende isikutega lähikontaktis olnud isikutele (28.05.2021). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/329052021001>
- Koroonaviiruse leviku tõkestamise ranged piirangud kehtivad vähemalt üks kuu (2021). <https://www.valitsus.ee/uudised/koroonaviiruse-leviku-tokestamise-ranged-piirangud-kehtivad-vahemalt-uks-kuu> (vaadatud 13.03.2024)
- Kultuuriministeeriumi veebileht: Rahvaraamatukogude 2020. aasta aruanded (2021), <https://www.kul.ee/rahvaraamatukogude-2020-aasta-aruanded> (vaadatud 12.03.2024)
- Kultuuriministeeriumi veebileht: Rahvaraamatukogude 2021. aasta aruanded (2022), <https://www.kul.ee/rahvaraamatukogude-2021-aasta-aruanded> (vaadatud 12.03.2024)
- Kultuuriministeeriumi veebileht: Rahvaraamatukogude 2022. aasta aruanded (2023), <https://www.kul.ee/rahvaraamatukogude-2022-aasta-aruanded> (vaadatud 12.03.2024)
- Kütt, Arti 2021. Raamatukapp – raamatukogu on avatud ööpäev läbi. – *Raamatukogu*, 5: 3
- Paimre, Marianne; Eve Pohlak, Riina Pohlak, Angela Räis 2024. Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli raamatukogu kasutamine COVID-19 pandeemia akuutse faasi lõpus. – *Raamatukogu*, 1: 18-26
- Lepik, Krista; Ilmar Vaaro 2021. Eesti raamatukogud ja raamatukoguhoidjad koroonaviiruse levikust põhjustatud eriolukorra ajal. – *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu*

aastaraamat 2020. Koost Katre Riisalu ja Reet Olevsoo ja toim Aili Norberg. Tartu: Bookmill trükikoda, 35–46.

Lutsar, Irja; Kantar Emor 2023. *COVID-19 pandeemia kirjeldav analüüs ja õppetunnid*.
https://www.terviseamet.ee/sites/default/files/Nakkushaigused/Trukised/covid-19_pandeemia_analuus_2023.pdf (vaadatud 13.03.2024)

LVKRRK veebileht: Rahvaraamatukogud Lääne-Virumaal (koondaruanded) (2024),
<https://www.lvkrk.ee/index.php/raamatukogud/aruanded> (vaadatud 13.04.2024)

LVKRRK veebileht: Aruanded 2020 (2021),
<https://www.lvkrk.ee/index.php/raamatukogud/aruanded/aruanded-2020> (vaadatud 13.04.2024)

LVKRRK veebileht: Aruanded 2021 (2022),
<https://www.lvkrk.ee/index.php/raamatukogud/aruanded/aruanded-2021> (vaadatud 13.04.2024)

LVKRRK veebileht: Aruanded 2022 (2023),
<https://www.lvkrk.ee/index.php/raamatukogud/aruanded/aruanded-2022> (vaadatud 13.04.2024)

Raamatukogus avatakse tehnoloogia töötuba (2023) – *Lääne-Virumaa Uudised* 26. 10.
<https://www.laanevirumaaudised.ee/uudised/2023/10/26/raamatukogus-avatakse-tehnoloogia-tootuba> (vaadatud 11.04.2024)

Meos, Kristiin 2021. Rahvaraamatukogud koroona-aasta: läbi raskuste tähtede poole!. – *Raamatukogu*, 3: 5–9

Meos, Kristiin 2022. Rahvaraamatukogud teisel koroona-aastal: rühime või lendame, aga ikka aina edasi!. – *Raamatukogu*, 4: 6–11

Nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus (12.02.2003) *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024,
<https://www.riigiteataja.ee/akt/117052020007>

Obiano, Doris Chinyere 2021. The Impact of the COVID-19 Pandemic on Library Users – *Research Journal of Library and Information Science* 5 (1)
<https://doi.org/10.22259/2637-5915.0501002>

- Olev, Aivo; Tanel Alumäe 2022. Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. Baltic HLT
- Olonen, Riin 2022. Eesti rahvaraamatukogud 2021: kiirpilk statistikale. – *Raamatukogu*, 4: 12–15
- Peaministri 14. märtsi 2020. a korralduse nr 30 „Eriolukorra juhi korraldus Saaremaa, Hiiumaa, Vormsi, Ruhnu, Kihnu ja Muhu valla territooriumil liikumisvabaduse piirangute kehtestamise kohta“ muutmine (16.03.2020). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/316032020002>
- Pikk, Krista 2020. Kiidjärvel. – *Raamatukogu*, 6: 32–33
- Politsei- ja Piirivalveameti kaasamine Terviseameti ülesannete täitmisesse, mis on seotud nakkushaiguse COVID-19 epideemilise leviku tõkestamisega (13.08.2021). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/308032022011>
- Raamatukogutöö korraldamine COVID-19 perioodil (2021). - *Kultuuriministeerium* (vaadatud 17.03.2024)
- Rahvaraamatukogu seadus (12.11.1998). <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019127> (vaadatud 17.03.2024)
- Rand, Lea. 2020. Taaskord leidis kinnitust raamatukogu vajalikkus kogukonnale. – *Raamatukogu*, 4: 37–40
- Rand, Lea 2022. Maaraamatukogude kevadine teabepäev 28. märtsil. – *Raamatukogu*, 3: 33–36
- Riigipiiri ületamise ajutine piiramine COVID-19 haigust põhjustava koroonaviiruse leviku tõttu (15.03.2020). *Riigi Teataja*. Vaadatud 17.03.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/315032020001>
- Roosna, Harda 2022. Kärkla avatud raamatukogu lahti ka suvel – *Hiiu Leht* 24. 05. <https://hiuleht.ee/kardla-avatud-raamatukogu-lahti-ka-suvel/> (vaadatud 5.03.2024)
- Strömpl, Judit 2020. Üldmetodoloogilised küsimused. Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes. <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/uldm Metodoloogilisi-kusumusi/> (vaadatud 15.04.2024)

- Tilga, Kairi; Krista Lepik; Merle Linno 2022. Raamatukogu kui kogukonna ankur: kvalitatiivne kirjandusülevaade. – *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2021*. Koost Reet Olevsoo ja Katre Riisalu ja toim Aili Norberg. Tartu: Bookmill Trükikoda, 16–27
- Valdre, Liina 2021. Raamatukogud nähtavaks. – *Raamatukogu*, 6: 3
- Valitsus eraldas reservist üle 5 miljoni majanduse toetamiseks nii Ida-Virumaal kui kogu Eestis (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-eraldas-reservist-ule-5-miljoni-majanduse-toetamiseks-nii-ida-virumaal-kui-kogu> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kehtestab Harjumaal Ida-Virumaaga sarnanevad piirangud ja leppis kokku täiendavad toetusmeetmed (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kehtestab-harjumaal-ida-virumaaga-sarnanevad-piirangud-ja-leppis-kokku-taiendavad> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kehtestab koroonaviiruse ohjeldamiseks täiendavad piirangud nii Ida-Virumaal kui üle Eesti (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kehtestab-koroonaviiruse-ohjeldamiseks-taiendavad-piirangud-nii-ida-virumaal-kui> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kehtestas koroonaviiruse leviku tõkestamiseks teisipäeval kokkulepitud piirangud (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kehtestas-koroonaviiruse-leviku-tokestamiseks-teisipaeval-kokkulepitud-piirangud> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kiitis heaks koroonaviiruse leviku vastased piirangud (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kiitis-heaks-koroonaviiruse-leviku-vastased-piirangud> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kiitis heaks üle-eestilised COVID-19 tõrje piirangud (2021). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kiitis-heaks-ule-eestilised-covid-19-torje-piirangud> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus kuulutas Eestis välja eriolukorra 1. maini (2020). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-kuulutas-eestis-valja-eriolukorra-1-maini> (vaadatud 17.03.2024)
- Valitsus leevendab järk-järgult COVID-19 piiranguid alates 26. aprillist (2021). <https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-leevendab-jark-jargult-covid-19-piiranguid-alates-26-aprillist> (vaadatud 17.03.2024)

Valitsus plaanib täiendavaid koroonaviiruse leviku vastaseid piiranguid (2020).
<https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-plaanib-taiendavaid-koroonaviiruse-leviku-vastaseid-piiranguid> (vaadatud 17.03.2024)

Valitsus võttis vastu alates 11. jaanuarist hariduselu reguleeriva korralduse (2020).
<https://www.valitsus.ee/uudised/valitsus-vottis-vastu-alates-11-jaanuarist-hariduselu-reguleeriva-korralduse> (vaadatud 17.03.2024)

Volt, Mihkel 2021. Mis on avatud raamatukogu?. – *Raamatukogu*, 5: 18–19

Wahler, Elizabeth A.; Rebecca Spuller; Jacob Ressler; Kimberly Bolan; Nathaniel Burnard
2022. Changing Public Library Staff and Patron Needs Due to the COVID-19
Pandemic - *Journal of Library Administration* 02. 01.
<https://doi.org/10.1080/01930826.2021.2006985>

LISA 1. INTERVJUUKAVA

1. Taust

1. Kõigepealt soovin, et te räägiksite lühidalt enda elust ja kultuurilistest huvidest.
2. Millist rolli mängib teie elus raamatukogu?
3. Millist raamatukogu kasutate enim, kas kodule lähimat? Teistes raamatukogudes käite ka? Kui tihti külastate? Miks kasutate rohkem kui ühte raamatukogu?
4. Kas koroonajaajal muutusid teie käitumisharjumused? Kas nüüd olete vanas rütmis tagasi või on toimunud muutused?
5. Millistel eesmärkidel külastate raamatukogu ja mida seal teete?
6. Mõeldes tagasi koroonajaajale, rääkige lühidalt kuidas pandeemia teid ja teie peret üldiselt mõjutas?

2. Kuidas mõjutas

7. Kas otsisite raamatukogu kohta mingit infot pandeemia ajal? Kirjeldage oma kogemusi ja rääkige millistest kanalitest saite vajaliku teabe kätte? Kas hakkasite neid kanaleid tihedamini kasutama? Millist ja miks? Millist infot otsisite? Kas saite kõik vajaliku teabe kätte või oli midagi, millele vastust ei leidnud? Milliseid kanaleid kasutate nüüd pärast koroonat ja miks?
8. Kuidas mõjutas koroonajaeg teie külastatavaid raamatukogusid teie arvates?
9. Kui te võtsite raamatukoguga ühendust, siis mismoodi? Kas kasutasite neid infokanaleid ka varasemalt või lisandus see koroonajaajal ja miks just see? Kas olete tagasi pöördunud endiste kanalite poole või jätkate koroonajaajast harjumusi?
10. Kas kontaktivõtmine piirdus ainult üldise informatsiooniga või esitasite ka tellimuse teavikutele? Mis kanali kaudu broneerite ja/või tellite teavikuid ja kuidas on harjumused ajaas muutunud?
11. Kuidas oli koroonajaagne raamatukoguteenuste kättesaadavus teie hinnangul? Mis meeldis, mis mitte?

12. Kuidas muutus teie jaoks pandeemiaaegne raamatukogu kasutamine? Miks? Kas nüüd käite sama sagedusega nagu enne või käite nii nagu pandeemia ajal? Miks?
13. Kas ja kuidas põhjustas koroonat teie lugemiseelistuses muutusi?
14. Kuidas saite koroonat ajal raamatud kätte? Miks sellise variandi valisite? Kuidas on raamatute kättesaamine teie jaoks ajas muutunud?
15. Kuidas on muutunud teie jaoks raamatute laenutamine – enne pandeemiat, selle ajal ja tänapäeval?
16. Tagastuskast on kast või luuk seinas, kuhu saate panna raamatud, mis tagasi toote, ajal mil raamatukogu on kinni näiteks. Kas kasutate seda? Mis ajast? Miks? Mis teile selle juures meeldib või ei meeldi?
17. Laenutuskapp toimib pakiautomaadi näitel. Saate tellida raamatukogust raamatuid ja need pannakse kappi, seejärel tuleb teile telefonisse sõnum uksekoodiga ja saate raamatule järgi minna endale sobival ajal. Kas kasutate seda teenust? Mis ajast? Miks? Mis teile selle juures meeldib või ei meeldi?
18. Kas käite ka raamatukogus sees? Miks? Kas laenutate ka mujalt raamatuid, näiteks tuttavatelt, kolleegidelt?
19. Kas olete lugenud e-raamatuid? Miks? Aga kas olete mõelnud e-raamatu tellimise peale? Mis pani teid sellele mõtlema? Kuidas saite hakkama e-raamatu tellimisega? Kui tekib võimalus, kas telliksite veel?
20. Kas kasutasite raamatukogu poolt pakutavat koduteeninduse võimalust? Miks? Kuidas see toimus? Kas jäite rahule sellise teenindusega?

3. Ootused raamatukogule

1. Millised raamatukogu pakutavad tegevused ja teenused koroonat ajast teile silma jäid? Kas kasutasite neid? Mida ei kasutanud üldse ja miks?
2. Milliseid teenuseid vajasite või ootasite raamatukogult veel ja miks?
3. Milliseid teavikuid oleksite soovitud koroonat ajal laenutada, aga neid polnud saada? Kas need soovid on säilinud? Olete nüüdseks saanud kõik loetud mida toona soovisite?
4. Kas tundsite veel millestki puudust? Millest ja miks?

5. Koroonaja ajal hakati kasutama rohkem e-keskkondi. Mis tegevused teile sealt silma jäid ja miks? Kui palju neid kasutasite ja vaatasite? Kui olulised need teie jaoks olid ja kas on siiani?
6. Raamatukogud postitasid sotsiaalmeediasse uusi raamatuid, näitusi, virtuaalnäitusi. Kas vaatasite neid? Mis te nendest arvate, kas võiks jätkuda? Miks?
7. Raamatukoguhoidjad tegid lastele näiteks ettelugemisi, aitasid lahendada ülesandeid ja jutustasid niisama telefoni teel. Mõnes kohas luges raamatukoguhoidja ja mõnes kohas tuntud näitleja. Kas nägite taolisi videoid või kas teie laps kasutas taolisi teenuseid? Kuidas nendesse suhtute? Miks? Kas jälgisite ise ka neid? Kas oli vahet ka kumb raamatut ette loeb? Kas vajate sellist teenust ka täna? Miks? Kuidas suhtute audioraamatutesse? Miks? Kas olete kuulanud?
8. Raamatukoguhoidjad hoolitsesid ka eakate vaimse tervise eest. Millist taolist teenust olete märganud? Kuidas see mõjutas teid või teie lähedasi? Kuidas rahule jäite? Kas see võiks jätkuda ka tänapäeval?
9. Kas jälgite ka muid raamatukogude koolitusi või ülekandeid veebis? Miks? Mis see teile annab?
10. Mis tegevusi või teenuseid võiks raamatukogu tänapäeval veel pakkuda? Miks? Kas kasutaksite seda?
11. Mitmed raamatukogud pakuvad lisaks veel põnevaid teenuseid ja tegevusi. Millistest olete kuulnud ja mida tahaksite, et ka teie koduraamatukogu pakuks? Millist teenust vajate ja miks?
12. Kuidas on teie jaoks muutunud raamatukogu roll võrreldes koroonaeelse ajaga?

THE IMPACT OF THE ACTIVITIES TAKEN DURING THE FIRST YEARS OF THE CORONA PANDEMIC ON THE EXAMPLES OF USERS OF PUBLIC LIBRARIES IN LÄÄNE-VIRUMAA

Summary

The objective of this master's thesis is to analyze the impact of activities stemming from the COVID-19 pandemic on patrons of public libraries in Lääne-Virumaa, Estonia. To achieve this objective, three research questions have been formulated:

1. How did the behavioral patterns of public library patrons change during the pandemic?
2. What was the attitude of users towards the pandemic-era activities and services offered by public libraries?
3. What were the expectations of public library patrons during the pandemic and established activities in the future?

In 2020, a global health crisis ensued due to the emergence of the coronavirus. Given its highly contagious nature and severe symptoms, efforts were made to prevent its spread at all costs. Various measures were implemented by governments, restricting the population's freedoms to engage in customary activities and services, leading to societal tensions, stress, and economic damage. In these challenging circumstances, new activities and services emerged, some of which continue to operate today. Libraries were not exempt from the crisis either, as they had to adapt to the altered situation and continue providing limited services to the community.

The first chapter provides an overview of the emergence, spread, and different requirements of the COVID-19 pandemic in Estonia, with a specific focus on public libraries over the years. Relevant research on the topic is also discussed. Previous studies have primarily focused on library staff, whereas this thesis explains the perspectives of library users.

The second chapter delves into the execution of the study and justifies the adopted methodologies. To address the research questions, a qualitative research method was

employed. Thirteen interviews were conducted with users of public libraries in Lääne-Virumaa from various municipalities to gather information on their experiences and opinions. The interview questions were structured into three thematic blocks: background information of the interviewees, the impact of the pandemic, and expectations of the library.

The new lifestyle, where family members stayed at home, created tensions and chaos. Schedules were devised for children engaged in distance learning, additional technological devices were procured to facilitate participation in online classes or to set up home offices. Many recreational activities were either interrupted or continued under different conditions. Families began to spend more time together, fostering a sense of togetherness.

Regarding library usage, information was primarily obtained from the library's Facebook page. Ordering books in advance became necessary, mostly done via phone. Users responded positively to the initial contactless borrowing option, whether it was done from behind the door or in the corridor. The book return box and book cabinet also received positive feedback, with their usage continuing even after the end of the pandemic. The book return box was utilized more than the lending locker, but when the opportunity to enter the library arose, many preferred it. There was a behavioral pattern observed where users frequented their local library but utilized the lending locker and book return box for libraries farther away. Additionally, there was a trend during the pandemic where library visits were reduced in frequency, but users borrowed more books at once, a habit that persists to this day. Overall, there was minimal demand for home services. The additional features of the reader portal and reading recommendations from librarians were praised. Users were highly appreciative of assistance related to computer use and vaccination certificates. Less frequent events and storytelling sessions aimed at children were eagerly attended.

The expectations of library users during the pandemic were not extensive. Moving forward, desires include the availability of various items for onsite use or borrowing, establishment of a book club and blog, provision of history and computer-related training for different age groups, and the creation of an outdoor library. The COVID-19 pandemic showed the importance of libraries and their significant role in communities.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Gerda Ansi (28.09.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose pealkirjaga

„Koroonapandeemia esimestel aastatel ettevõetud tegevuste mõju Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude kasutajate näitel“, mille juhendaja on Ilmar Vaaro

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2024